

Ѓорѓе Младеновски

ХУМАНИЗМОТ И НАТУРАЛИЗМОТ ВО СОВРЕМЕНАТА
АНТРОПОЛОГИЈА И НИВНИОТ ОДНОС КОН МАРКСОВОТО
СФАКАЊЕ ЗА ЧОВЕКОТ

- Д о к т о р с к а д и с е р т а ц и ј а -

Скопје, мај 1992

СОДРЖИНА

У В О Д	V
ГЛАВА ПРВА	1
ГЛАВА ВТОРА	42
ГЛАВА ТРЕТА	93
ГЛАВА ЧЕТВРТА	140
ГЛАВА ПЕТТА	194
ЗАКЛУЧОК	234
ЗАБЕЛЕШКИ	239
ЛИТЕРАТУРА	262

У В О Д

Хуманистичката и натуралистичката ориентација во објаснувањето на човекот имаат долга историја во Западно европската интелектуална традиција.

Хуманизмот беше презентираан во овие филозофски и социјални концепции кои човекот го третираа како нешто квалитативно различно од остатокот на природата. Причините и мотивите на човечките постапки, хуманистите ги бараа во самата укинална човечка природа или пак ги објаснуваа со дејствувањето на општеството, оделни културни практики и активности или културата во целина која се сметаше за битен човечки атрибут. Во врска со тоа беше потенцирана и посебноста на пристапот на дисциплините кои се бавеа со проучувањето на човекот.

Натурализмот се манифестира во оние концепции кои ја нагласуваа блискоста и континуитетот на човекот и природата, односно со другите животни. Причините за човековото поведение се бараа во природата пред човекот или пак во самиот човек како дел на таа природа. Се сметаше дека науките што го проучуваат човекот треба да се конституираат врз моделот на природните науки. Од посебно значење за понатамошниот развој на натуралистичките интерпретации на човекот беше формулирањето на брганската теорија

на еволуцијата од страна на Чарлс Дарвин. Меѓутоа таа нудеше и можност за соработка помеѓу "двете култури", двата радикално спротивставени начини на објаснување на човекот којашто можност долго време не беше земена предвид.

Во современиот дискурс за човекот и неговиот свет, опозицијата помеѓу овие две основни ориентации и помеѓу природата и културата, помеѓу човекот и животното е егземплифицирана во дебатата околу човечката природа која беше провоцирана со појавата на етологијата и социобиологијата. Овие две истражувачки парадигми тргнувајќи од неодарвинистичката теорија на еволуцијата и посматрајќи го човекот само од аспект на неговиот континуитет со природата, човечките постапки, неговото социјално поведение дури и културните форми на неговиот живот ги објаснуваа како резултат на адаптации на селективните сили од еволуционото минато на човекот.

Етологијата како клучен атрибут на човечката природа ја сметаше агресивноста, која е филогенетски програмирана и чијашто манифестација е спонтана и автоматска. "Големиот конструктор", на еволуцијата природната селекција, сеуште под своја власт има добар дел од социјалното поведение на човекот. Културата чиишто одделни културни форми се и самите резултат на природната селекција е средство да ги држи под контрола агресивноста која во денешни услови станала дисфункционална.

Социобиолошкиот модел кој делумно е инспириран од етологијата, стави нагласка на генетскиот супстрат на човечката природа која е формирана во текот на генетската еволуција. Човечкото социјално поведение е резултат на влијанието на индивидуалните гени од човечкиот "биограм", кои настојуваат да го максимизираат репродуктивниот успех на своите носители и нивните блиски генетски сродници. Во тој контекст претставниците на натуралистичкиот став сугерираа дека природните науки конкретно биологијата се клуч за човечката природа.

Хуманистите, сите оние кои традиционално се дефинираа како изучувачи на човечките феномени и човечката природа, застапаа во одбрана на дистинктноста на човекот и интегритетот и автономијата на дисциплините кои се бавеа со човековото социјално и културно поведение. Централен аргумент на застапниците на овој пристап беше дека објаснувањето на човекот и разликите во неговиот социјален и културен живот, е примарна задача на општествените науки и хуманистичките дисциплини и дека е најдобро таквото објаснување да се бара со споредувањето на човечките истории а не во хуманата биологија или компаративната етологија.

Во антропологијата, со оглед на нејзиниот долг интерес за научно проучување на човекот и неговата култура, суштинско во полемиката со натуралистичките ставови на етологијата и социобиологијата, е начинот

на кој се воспоставува врската или континуитетот со природата и различната релативна тежина на биолошката и културната компонента во одделни етапи од еволуцијата на човекот се до Хомо сапиенс и подоцна во човековиот историски развој. Модерната антропологија која го негува двојниот фокус на проучување, оној на биологијата и оној на социјалната наука, константно го потенцира и континуитетот и дисконтинуитетот на човекот и природата т.е. неговата врска со остатокот од природата, неговата вткаеност во нејзиниот "нацрт", како по своето потекло, така и поради обезбедување на основните услови на својата егзистенција но и исто така и на неговата единственост. Посебно, во рамките на тој бихевиорален репертоар што ја конституира единственоста на човекот е човековата способност да избира помеѓу алтернативните правци на акција и да "работи" врз себе да стане уникално хуман.

Основна цел на оваа дисертација е преку презентацијата на современите расправи за човекот да се демонстрира поднаквото значење на биолошката и културната димензија за адекватно разбирање на човечката природа. Во тие рамки се анализираат и ставовите на Маркс една од најголемите интелектуални фигури на XIX и XX век со оглед на неговите обиди да ги обедини натуралистичката и хуманистичката перспектива и со цел да се испита можноста за осовременување некои негови натуралистички претпоставки со цел тие да се акомодираат во една интегрална наука за човекот.

Основната претпоставка од која тргнува оваа дисертација е ставот дека разбирањето на единственоста на човекот мора да ја вклучи и еволуционата перспектива и дека во конституирањето на таа единственост подеднакво значење имале и натуралистичката и хуманистичката димензија. Сложениот взаемен однос помеѓу биолошките и психосоциокултурните детерминанти продолжува и во текот на историскиот развој на човекот, факт кој мора да се проучува врз солидни научни основи.

ГЛАВА I

Историјата на проучувањето на човекот е долга и изобилува со богатство на идеи и гледишта за негово објаснување. Може, како што забележува современиот антрополог Ешли Монтагју, да се напише една "Фасцинантна книга за историјата на теориите за човечката природа".¹ Меѓутоа, на одреден начин, дури и целокупната историја на човечката цивилизација може да се разбере и како историја на идеите на човекот за самиот себе, за своето место во тој свет и аксиолошките и практичните консеквенции на тие идеи за неговиот живот.² Можеме всушност сите тие концепции "бројни како легендарните листови на Валанброса"³ да ги третираме како израз на перенијалниот интерес на човекот за тоа што претставува тој или за еден "природен нагон за само познание".⁴ Тој интерес или нагон се манифестира мошне рано со првите обиди на човекот "метафизички да преговара со светот" (Лероа Гуран) кој се во исто време и афирмација на аксиолошката вертикала на неговата егзистенција односно прв јасен и автентичен знак на неговата човечност, аспект на неговиот живот кој добива подеднаков статус со неговиот нагон за самоодржување.

Затоа и првите митолошки објаснувања првите "примитивни космологии", се индиректно и примитивни "антропологии"⁵ бидејќи во нив прашањето за постанокот на светот се испреплетени со прашањето за постанокот на човекот, и иако доминантно "егоцентрични и етноцентрични" и ограничени концепции за човекот тие функционираат како "нацрти за човечкиот живот" и имаат несомнена егзистенцијална вредност.⁵

Ернст Касирер истакнува дека религијскиот став кон животот во почетокот го задржува и митолошко-космолошкиот поглед но подоцна во текот на неговиот развој "човековата вродена љубипитност" се повеќе добива интровертен карактер а во повисоките религии дефинитивно се преобликува во врховен морален закон изразен во категоричкиот императив "спознај се самиот себе".⁶

Истата тенденција на реориентација од космолошко кон едно антрополошко размислување е присутна и во општата историја на филозовската мисла при што се разбира со нејзиниот развој се шири кругот на идеите за човекот, се додаваат нови елементи на тој корпус на идеи и се варираат основните теми. Во развојот на Грчката филозофија Сократовата филозовска активност го одбележува радикалниот пресврт и со Сократ проблемот на човекот и неговиот свет станува централен за целокупниот филозовски потфат.

Во модерното доба настојувањето за антрополошко дешифрирање на сите содржини на филозофијата па дури и на проблематиката на одделните науки свој најпотполн израз најде во делото на најпознатиот претставник на шкотското просветителство Дејвид Хјум. Кај него тоа настојување прераснува во експлицитно барање за една наука за човекот во која како во една жижна точка ќе се сретнуваат и разрешуваат сите прашања од значење за нашето разбирање на светот и на нас самите, бидејќи не сме само суштества кои умуваат за светот, туку, "исто така и еден од предметите на кои се однесува она за што се умува". Хјум во

Расправата за човечката природа пишуваше:

Очигледно е дека сите науки стојат во некој однос, поголем или помал, спрема човечката природа и дека колку и да изгледа дека некои се оддалечуваат од неа, тие сепак се враќаат по овој или оној пат... дури и математиката, природната филозофија и природната религија зависат во извесна мерка од науката за човекот... нема прашање од значење чие решение не е содржано во науката за човекот и нема ни едно кое може да се реши со макар и мала извесност пред да се запознаеме со таа наука.⁷

По мислењето на Хјум успехот на филозовското истражување зависи од нашата одлучност "да удриме на престолнината или средиштето на сите науки на самата човечка природа". Па кога ќе се освои таа, може да се надеваме на успех и кај оние науки кои "понепосредно се однесуваат на човечкиот живот а подоцна без многу брзање потполно ќе ги откриваме оние кои се предмет на чиста љубопитност".⁸

Како и многу други мислителите кои Њутновата механика ја земаа како модел за објаснување на општествените феномени и Хјум сметаше дека неколку основни експликативни принципи аналогни на Њутновиот модел треба да бидат главното "оружје" со кое ќе се "освои" феноменот на човечката природа и ќе се открие неговата тајна, како предуслов да се продере во другите подрачја од човечкиот живот. Така на пр. тој зборува за принципот на асоцијација на идеи кои играат иста улога во менталниот свет како што гравитационите сили играат улога во природата. Меѓутоа сметаше дека овие принципи се легитимни доколку одговараат на фактите на човечкото искуство.

Иако Хјум во предговорот на Расправата за човечката природа го изрази барањето за една наука која ќе биде фундирана врз натуралистичките принципи, "неговиот стварен третман", како што коректно забележа Лезли Стивенсон, "не ја следеше стриктно научната методологија од неговиот увид".¹⁰ Стварниот почеток на науката за човекот за која пледираше Хјум треба да се бара во XIX век, поточно во неговата втора половина со формулирањето биолошката теорија за еволуција и појавата на Антропологијата како самостојна научна дисциплина. Во почетокот тие ќе се во најголема мерка независно една од друга но во педесетите години од овој век ќе започне нивното приближување и плодната теориска размена што значајно ќе влијае врз концепциите за човекот.

Во втората половина на XIX век биологијата, поточно биолошката теорија на еволуцијата се конституира како "нова сила" во објаснувањето на феноменот на човекот. Таа нова парадигма која ја формулира Чарлс Дарвин во делото Потеклото на видовите, претставува една од најголемите интелектуални револуции во историјата на човештвото. Таа не претставуваше само замена на една научна теорија со друга, туку, како што истакна еден од најеминентните биолози еволуционисти на овој век, и еден од најдобрите познавачи на Дарвиновиот живот и дело Ернст Маер, Потеклото на видовите бараше "комплексно повторно промислување на човековиот концепт за светот и на самиот човек, попрецизно тоа бараше отфрлање на некои најраспространети и најљубоморно негувани верувања на западниот човек".¹ Маер смета дека ѝсушност може да се зборува за пет теории во рамките на Дарвиновата еволуциона парадигма:²

1. Теорија за еволуцијата како таква, односно сфаќање дека светот не е статичен туку резултат на еден континуиран процес на еволуција;³

2. Теорија за еволуција - потекло од заеднички предок. Идејата дека сите организми настанале од неколку или само еден заеднички предок и дека еволуцијата е континуиран процес на мултипликација на видовите со посредство на дивергенција што доведува до богатство и разновидност на органскиот живот, е една од најзначајните идеи на Дарвин. Таа отвара пат за неколку интелектуални револуции од кои првата се однесува на сфаќањата на човекот бидејќи

со оваа теорија, односно со примената на принципот на заедничко потекло и човекот беше вклучен во основниот "нацрт" на природата и беше посматран како еден од многуте видови на земјата. Оваа концепција радикално се спротивставува на владејачката Јудео - христијанска концепција за човекот отелотворени во теориите за Деградација или Дегенерација и на различите филозовски антропо^uцентрично ориентирани концепции кои на човекот му одредува посебна привелегирана позиција во големиот "синцир на битието".

3. Теорија за постепеност на еволуцијата; Дарвин веруваше дека градуланата акумулација на мошне мали разлики кои се адаптивни се задржуваат во популацијата по пат на природната селекција. Оваа идеја на постепениот еволуционен развој наиде на отпор на претставниците на есенцијалистичкото мислење и кај застапниците на униформитизам и салтационизмот кои инсистираа на дисконтинуитет во еволуциониот процес.

4. Теорија за специјација: Во оваа теорија Дарвин се бави со објаснувањето на потеклото на огромната органска разновидност, односно појавата на нови видови.

5. Теорија на природната селекција: Оваа теорија без сомнение е најреволуционен концепт во Дарвиновата парадигма. Тврдењето за дејствувањето на природната селекција Дарвин богато го илустрира и сериозно аргументира. Дарвиновата теорија за природната селекција претставува чисто материјалистичко објаснување на "нацртот" на природата на привидно совршениот поредок на природата,

односно на адаптацијата на организмите еден на друг или на нивната средина. Теоријата на природната селекција која го опишува дејството на основниот механизам и клучот на еволуциониот процес, природната селекција е мошне комплексна. Нејзината "логика" Мајер сумарно да се презентира со неколку основни заклучоци, базирани на пет основни факти деривирани од популационата екологија и од феноменот на наследството.⁴

1. Сите живи суштества, сите видови имаат потенцијал да создаваат бројно потомство. За да остане популацијата стабилна двата родители мора во текот на нивниот репродуктивен век да создадат само две успешни единки. Ако имаат повеќе од две единки, популацијата ќе расне и бидејќи секоја единка може да стане успешен родител тој раст ќе биде со експоненцијална стапка.

2. Но и покрај постојаната способност на секој вид да создава големо потомство, популациите тендираат да останат стабилни од една до друга генерација, иако кај некои видови забележуваме годишни и случајни големи флукуации. Во поголеми временски интервали релативната стабилност е правило.

3. Природните ресурси, енергија, хемиски нутриенти, во рамките на една територија што ја населува популацијата се ограничени. Во стабилна средина тие остануваат релативно стабилни.¹

Основниот заклучок кој може да се изведе од овие два основни факта од екологијата на популацијата

е дека големината на популацијата останува стабилна и покрај тоа што се раѓаат повеќе единки отколку што се расположивите природни ресурси. Очигледно е дека некои индивиди се поуспешни од другите во создавање на подмладок или пак некој подмладок е поуспешен од другите во текот на растењето. Со други зборови мора да постои жестока борба за опстанок меѓу индивидите што резултира со опстанок на најспособните а обично тоа е мал дел од потомството на секоја генерација. Следниве два факта се од генетиката и кога ќе се комбинираат со веќе спомнатите од популационата екологија водат до два значајни заклучока.

4. Индивидите се разликуваат. Нема две индивиди кои се апсолутно исти, со исклучок на идентични близанци. Разликите можат да бидат сосема мали но тие се стварни така што во популацијата постои огромна варијабилност.

5. Во голема мерка овие разлики се пренесуваат на следната генерација, односно варијацијата е наследна.

Заклучок 2

Опстанок во борбата за опстанок делумно зависи од херeditарните карактеристики на оние кои опстанале. Односно дека тие поседуваат карактеристики кои им овозможиле да бидат поуспешни во борбата за храна и репродукција. Со тоа тие ќе бидат подобро репрезентирани

во следната генерација од оние кои биле помалку способни. Тоа е природната селекција: диференцијална репродукција во рамките на видот.

Заклучок 3

На крајот овој процес на природна селекција во следниве генерации ќе води кон континуирана промена во составот на секој вид. Оваа промена е еволуција и со нејзиното делување се создаваат нови видови.

За понатамошниот развој на еволуционата теорија посебно значење имаше интензивното проучување на проблемот на наследството што во 1900 година доведе до откритието на законите на наследството од страна на (Дефриз, Коренс и Чермак) кои всушност беа антиципирани 1865 година во теоријата за наследството од страна на Грегор Мендел, но останаа непознати се до моментот кога тројцата ботаничари независно еден од друг ги формулираа своите закони. Прогресот во разбирањето на природата на наследството односно гените и нивните мутации а особено напредокот во еволуционата популациона генетика имаа огромно значење за интерпретацијата на еволуцијата. Генетските интерпретации на така наречената "втора генерација" на генетичари не противречеа со градуализмот и природната селекција: две компоненти од Дарвиновата еволуциона парадигма, кои беа постојано доведувани во прашање од страна на неговите критичари. Истовремено, напредокот во разбирањето на природата на популациите и на видовите и пошироко разбирањето на

органската разновидност, овозможи околу 1930 година различни теории да се спојат во една сеопфатна "синтетичка теорија", наместо монистички објаснувања на еволуциониот процес, објаснување само со дејствувањето на еден фактор што беше карактеристично за пред Дарвинистичките и голем број на еволуционите теории на XIX век. Синтетичката теорија ги "одбра најдобрите извори на поранешните хипотези и ги комбинираше на нов оригинален начин"⁵ но при тоа немаше битно отстапување од Дарвиновите глобални ставови. Напротив "модерната синтеза" како што ја нарече новата концепција еден од архитектите на новата концепција, Џулијан Хаксли, (1942 година), е "реафирмација на Дарвиновата формулација дека целокупната адаптивна еволуциона промена се должи на насочувачката сила на природната селекција".⁶

Всушност синтетичката теорија на еволуцијата претставува интеграција во пошироките рамки на дарвинизмот на два фактора на генетичкиот и еколошкиот. Дефинитивната афирмација на новата концепција за еден краток временски интервал од 1936 до 1947 година доведе до отфрлање на еволуционистичките теории кои се спротивставуваа на Дарвиновото дело "Потеклото на видовите" од моментот на неговото објавување. Така беше отфрлен нео-ламаркизмот (теорија ја наследување на стекнатите карактеристики и други форми на софт наследување).

2. Разните автогенетички теории засновани на верувањето дека еволуционите промени се диктирани од иманентниот план на организмите речиси независно од условите

на надворешната средина (ортогенеза, номогенеза, аристокенеза, омегапринцип).

3. Салтациони теории на еволуцијата кои постулираат изненадна појава на нови животни форми (мутационизмот на Де Фриз). Најголем придонес за отфрлањето на овие концепции имаше Џорџ Г. Симпсон кој врз основа на богатиот палеонтолошки материјал ги инвалидираше нивните тврдења.⁷

Едно од главните постигања на синтетичката теорија беше новиот начин на интерпретација на генетичката варијација. Сфаќањето дека секој поединец има доста хетероген генотип кој варира од поединец до поединец беше дефинитивен удар за есенцијализмот односно верување во постоењето од една "униформна суштина на видот".

Автори кои играа одлучувачка улога во афирмацијата на новата еволуциона концепција и кои со право можат да се сметаат за нејзини архитекти беа Т. Добжански, Џ. Хаксли, Е. Мајер, Џ. Г. Симпсон, Ренш, Стебинс. Делото на генетичарот Т. Добжански Генетиката и потеклото на видовите, 1937 година го најави почетокот на синтезата.

Периодот после 1947 година во развојот на теоријата на еволуцијата, кој се означува како постсинтетички⁸, е одбележан со детални анализи на различите аспекти на синтетичката теорија и настојување да се даде една пореалистичка концепција за еволуциониот развој. Основно тврдење дека "постепената еволуција е резултат на систематско аранжирање на генетската варијација по пат на природна

селекција" и дека "сите еволуциони промени можат да се објаснат со помош на познатите генетички механизми"⁹ требаше понатаму да се рафинира и да биде поткрепено со нови генетички истражувања.

Нова димензија на разбирањето на сите прашања на Дарвинизмот, особено на прашањето на генетската варијација отвори развојот на молекуларната биологија после 1953 година. Можеби најзначаен нејзин придонес беше откритието дека со мали исклучоци постои еден единствен генетички код за сите организми, од наједноставните па се до најсложените, и откритието за иреверзибилноста на генетската информација која секогаш оди од ДНК кон протеините, никогаш обратно. Оваа откритие кое Крик го означил како централна догма на молекуларната биологија, даде дефинитивно објаснување зошто не е можно наследувањето на стекнатите карактеристики. Постоеја повеќе други допрецизирања на одделни аспекти на Дарвинизмот од кои како позначајни можат да се изделат следниве: Сфаќањето дека индивидуите се главна цел на селекцијата? дека генетската варијација во голема мерка е резултат на случај (всушност стохастичките процеси играат значајна улога во еволуцијата); дека генотипот е приближно комплексен систем а генетската варијација која е изложена на селекција е примарно продукт на рекомбинација а само во крајна линија на мутација; дека секоја промена во фенотипот не е конвенција на ad hoc природна селекција; дека селекцијата е пробабилистичка; не детерминистичка; дека таа може да оперира на ниво на сродничката група (Kin selection) преку

инклузивна способност (Inclusve Fitness); дека еволуцијата значи промена во адаптацијата и разновидност а не само промена во фреквенцијата на гените и т.н.¹⁰

Чарлс Дарвин кој ја реafirмира старата идеја за еволуцијата и даде едно научно толкување со објаснувањето на механизмот на еволуциониот процес, прашањето за човекот само патемно го спомнува во своето најпознато дело Потеклото на видовите од 1859 година и тоа во една криптична реченица "ќе биде фрлено светло врз човекот и неговата историја", на која во подоцнежните изданија го додава само зборчето интензификатор "повеќе". Меѓутоа неговата теорија за еволуцијата од заеднички предок беше од револуционерно значење за понатамошното размислување за човекот, за разликата меѓу човекот и другите животни и многу други прашања. Потеклото на видовите непосредно после објавувањето инспирира интензивни полемички дискусии на тема мајмунски versus ангелски статус на човекот. Најпозната таква расправа се одржа во 1860 година помеѓу бискупот Семјуел Вилберфорс и Томас Хаксли, пријателот на Дарвин, највехементен бранител на Дарвиновата теорија, поради што беше наречен и Дарвинов булдог.

Дарвин својата еволуциона концепција ја примени врз човечката еволуција во делото Постанокот на човекот и селекција во релација на полот (1871 година) и во делото Експресија на емоциите кај животните и човекот (1872 година) - дело првобитно интендирано како составен дел на "Постанокот на човекот". Појавата на оваа

Дарвиново дело не предизвика така драматична реакција ниту пак стана *cause célèbre* како што беше случај со Потеклото на видовите. Дури може да се каже дека Дарвиновите идеи за човечката филогенеза кои сигурно ќе изгледаа шокантни во 1859 година изгледаа "антиклиматични", со оглед на тоа што после жестоките полемии од 60-тите години, спласна емоционалниот набој и меѓу научниците и меѓу лаичката публика. Меѓутоа тоа дело постепено се етаблира како најавторитетна книга за човечкото потекло¹¹ и највеќе придонесе и покрај тоа што Хаксли (1863 година) и Хекел (1866 година) веќе ги имаа објавено своите дела, во кои ја обработуваат темата за потеклото на човековите дистинктивни карактеристики без да се повикуваат на чинот на специјалната креација, научната заедница да се преобрати кон верувањето дека првобитниот човек едноставно бил антропоидно животно опремено со подобар мозок од своите сродници. Ц. Грин истакнува дека откако Дарвин го направи оваа верување "основен постулат на модерната социјална наука" тоа стана "револуционизиращка сила"¹².

Во Постанокот на човекот Дарвин стриктно придржувајќи се на принципот на филогенетскиот континуитет кој тој го афирмира 1859 година кој прегнантно е изразен во Лајбницовата формула *Natura non facit saltum* настојуваше да докаже дека човекот еволуирал од некоја преегзистентна форма. Меѓутоа тој не се задоволи само со укажувањето на значењето на морфолошките аспекти на таа еволуција и не остана само на анатомските компарации меѓу

човекот и другите животни. Тој отиде подалеку. За да ја утврди целосно врската на човекот со природата, тој зборува за значењето на еволуцијата на менталните капацитети и бихевиоралните обрасци. Со оглед на Дарвиновата повлеченост и претпазливост воведувањето на оваа димензија во курсот за човекот и заклучокот дека меѓу човекот и другите животни не постои квалитативна разлика туку само разлика во степен за мнозина негови познавачи претставувал чекор кој барал голема морална храброст од негова страна.

Дарвин дури и му придава поголема тежина на аргументот за континуитетот за поведението помеѓу човекот и другите животни во однос на физичката еволуција а на еволуцијата на човековите ментални капацитети и придава централна улога и смета дека таа суштински придонела човекот да стане супериорно суштество во однос на другите животни. Тој сугерираше дека и нашите животински претци поседувале одреден степен на ментални способности кои во текот на еволуцијата на нашиот вид се амплифицирани и тоа со посредство на бипедализам употреба и изработка на орудија, јазикот и особено нашата социјалност: "Човекот ја должи својата огромна супериорност на своите социјални навика кои го водат кон тоа да им помага и да ги брани своите ближни"¹³. Тежиштето на дејствувањето на природната селекција во човечката линија на еволуцијата пред се било врз церебралната е^ефициенција: "Поединците кои биле поостроумни кои пронаоѓале и употребувале најдобри орудија или замки и кој биле најспособни да се бранат себеси одгледувале и поголемо потомство"¹⁴

Дарвин покрај континуитетот на анатомски, бихевиорален и ментален план постулира и постоење на човечки дистинктивни белези. Сепак за него поголемо значење имаа сличностите отколку разликите. Затоа тој и разликата помеѓу човекот и другите животни ја сфати само како разлика во степен а не како разлика во квалитет. Неговиот заклучок во поглед на оваа прашање нужно произлегува од основното негово сфаќање за еволуцијата а посебно од неговото сфаќање на видовите. Филозофот Мортимер Адлер кој во своето дело Човековата разлика и разликите што тој ги прави, во кое ги промислува сите можни филозофски импликации на неколкуте основни модели на разлики кои можат да се конструираат кога станува збор за односот помеѓу човекот и природата, осврнувајќи се на Дарвиновото сфаќање на овој проблем истакна:

Дарвиновата теорија за развојниот континуитет ја исклучува можноста за постоење на било какви радикални квалитативни разлики меѓу видовите на живите организми; бидејќи ако постоеја ќе беше невозможно видовите да се поврзат во филогенетски серии конституирани со малите разлики во степен ниту можеле да постанат со изумирање на интермедијарни вариетети преку дејствувањето на природната селекција.¹⁵

Интересно е дека Дарвиновата теза дека човекот е вткаен во основниот текст на природата и дека проучувањето на човекот треба да поаѓа од тој фундаментален факт брзо беше прифатена од основачот на модерната антропологија Едвард Барнет Тајлор и таа игра централна улога во неговата концепција за антропологијата. Е.Б. Тајлор 1875 година пишуваше:

Антропологијата (науката за човекот) ја означува природната историја на човештвото. Во општата класификација на науките таа е на врвот од зоологијата наука за самите животни таа е врв на биологијата или наука за живите суштества... Несомнено е дека компаративната анатомија и физиологија третирајќи го човечкиот вид како член на долга серија на поврзани организми постигнаа посовршено разбирање на самиот човек... за жалење е што досега другите науки, психологија, етика па дури и фиологијата и социологијата така малку го следеле тој корисен пример.¹⁶

Меѓутоа Тајлоровата приврзаност на Дарвиновиот пример и неговиот *Modus operandi* не го следеа ниту антрополозите посебно оние чија специјалност беше физичката еволуција. Тие како што забележа Монтагју долго време беа премногу зафатени со мерење на черепи збунети самите и збунувајќи ги другите околу себе преокупирани со изнаоѓање на чудни имиња да го опишат она што го откриле.¹⁷

Дефинитивната афирмација на синтетичката теорија на еволуцијата во средината на овој век, доведе и до реориентација на интересот на оние кои се бавеа со физичката еволуција на човекот. Таа нова генерација на антрополози побогати со знаења од генетиката, од компаративната психологија, од екологијата на раните примати, врз основа на новите палеонтолошки докази за староста на човекот и снабдени со поефективна социјална и културна теорија повторно го отворија прашањето на човечката природа. Вошбурн еден од претставниците на таа нова генерација го презентира основниот став на модерната антропологија кон ова прашање и нејзиниот однос кон Дарвин:

Проблемот на потеклото на човекот е во целина проблем на еволуцијата на човечката природа. Фосилната евиденција е есенцијална за скицирањето на правецот на нашата еволуција а без генетика не можеме да го

разбереме тој процес. Но бидејќи природната селекција оперира единствено преку успешни обрасци на поведение проучувањето на еволуцијата на поведението е централна за разбирањето на проблемот на човековото потекло. И покрај големи симплификации, злоупотреба за расистички цели и погрешно разбирање Дарвиновото гледиште во суштина беше исправно и научниот интерес за еволуцијата на поведението рецентно беше реафирмиран. ¹⁸

Почетокот на таа реконцептуализација на проблемот на човечката еволуција во модерната антропологија го означил антропологот А. Ирвинг Халоувел во 1949 година ("Персоналната структура и еволуција на човекот"). Подоцна истата тема тој ја елаборира во низа на статии. Залагајќи се за проучување на бехевиоралната еволуција тој афирмира една инклузивна перспектива со цел да се обезбеди едно поинтегрално објаснување на човекот, она што го конституира неговиот континуитет со инфрахуманите примати и она што го диференцира од нив. Во тој контекст Халоувел ја истакнал централната задача на антропологијата да ги "формулира поексплицитно, неопходните и доволните услови што ја овозможуваат човечката егзистенција и кои ги објаснуваат дистинктивните квалитети на човечкото искуство".¹⁹ Оваа перспектива сакаше да ги надмине едностраностите на натуралистичкиот пристап во физичката антропологија, и културализмот кој беше доминантен во културната антропологија. Затоа тој ги потенцира принципите на континуитет и диференцијација како суштина на секој еволуционен процес, па и на човечката еволуција. Меѓутоа, не занемарувајќи го ни најмалку првиот принцип, тој сепак посебна нагласка става на она што го диференцираше човекот

односно на "уникалните квалитативни аспекти на човечката егзистенција што произлегуваат од условите на човечкото искуство, кои не се само проста функција на човечкиот органски статус..."¹⁹

Истовремено и во биологијата се јавува интерес за проучувањето на бихевиоралната еволуција,²⁰ но истовремено исто така и отстапување од Дарвин во поглед на размислувањето на човекот посебно неговата релација кон другите животни. Архитектите на модерната синтетичка теорија, Хаксли, Симпсон, Добжански и Мајер, меѓу првите го декларираа своето неслагање со Дарвин во овој поглед. Џулијан Хаксли размислувајќи за сфаќањето на човекот во досегашната историја на идеите за човекот, повеќе како филозоф отколку како биолог, во делата Човекот во модерниот свет и Еволуција во акција пишуваше:

Човековото мислење за својата сопствена положба во однос на остатокот на животинскиот свет се менуваше помеѓу превисоко и прениско мислење за себе, воспоставувајќи час преголем час премал јаз помеѓу себе и животните. Јазот се разбира може да се смали или зголеми било на страна на животното било на страна на човекот. Некој може како Декарт да ги направи животните премногу механички, или пак, како најголем број необразовани луѓе, да ги хуманизира премногу или пак, некој може да работи за човечката страна на јазот и тогаш или премногу го дехуманизира својот сопствен вид, претварајќи го во анимален вид, како секој друг или да го суперхуманизира во суштества само малку пониски од ангелите... Со Дарвин започна обратното движење човекот повторно беше посматран како животно но сега повеќе во светлина на науката а не образованата сензибилност...

... Ние бевме склони погрешно да ја сфаќаме природата на разликата помеѓу нас и животните. Ние размислуваме дека ако постои континуитет во време дека мора да постои континуитет во квалитет. По малку размислување се покажува дека тоа не е така. ²⁰

Дека тоа не е така, укажуваше и новата, многу побогата палеонтолошка евиденција а пред се тоа го имплицираше новиот начин на објаснување на процесот на специјација заснован на новите генетички истражувања. Имено, современата биологија појавата на нови видови го објаснува со географска изолација на една популација од варијатетите на родителскиот вид. Во тој период на изолација, се конституираат одредени анатомски, физиолошки и бихевиорални белези кои гарантираат репродуктивна изолација кога ќе попуштат географските бариери. (Овој тип на специјација е познат како алопатриска специјација од алопатрија на друго место за разлика од симпатричка специјација - на исто место. Алопатриската специјација е речиси доминантен вид на специјација). Во тој период на географска изолација на една популација се остварува генетска изолација така што е оневозможена размената на генетскиот материјал помеѓу неа и варијатетите од родителскиот вид. Така модерната биологија поаѓа од биолошкиот поим на видот односно од сфаќањето дека видот е репродуктивно изолирана популација чии членови имаат заеднички комплекс на гени. Таквото одредување на видовите како природни видови а не арбитрарни дистинкции на појави за целите на научната систематизација им овозможува на овие автори да зборуваат за емергентни квалитети и својства кај човекот што го дистингвираат од останатиот дел на природата. За Хаксли најочигледна уникална карактеристика

на човекот е способноста за концептуално мислење а нејзина најглавна консеквенција е развојот на кумулативната традиција. Овој тип на традиција доведува до прогресивно усовршување на орудјата, со што човекот си обезбедува доминантна позиција меѓу другите организми во природата и станува "единствен агенс на понатамошниот еволуционен напредок на оваа планета" со изгледи да биде и "менаџер на космичкиот процес на еволуцијата".²² Оптимизмот на Хаксли не го поматува ниту дегенерацијата и тенденцијата за дегенерација на човечката генетичка природа, факт што тој самиот го констатира и кој го објаснува како резултат на елаборираниот социјален живот кој го заштитува поединецот од акцијата на природната селекција. Тој верува дека одредени еугенетски мерки ќе можат да ги осујетат негативните реперкусии на овој процес и со планирана примена да создадат поединци способни да бидат агенси на еволуциониот процес.²³

Мајер не е така оптимистички настроен во поглед на иднината на човекот, меѓутоа и тој како и Хаксли, Симпсон и Добжански, го отфрла *nothing but* концептот за човекот, односно оној тип на мислење кој човекот го смета за нешто друго до животно. Иако после Дарвин не е веќе можно да се игнорира фактот дека човекот е животински вид би била трагична погрешка, истакнува Мајер, ако човекот го сметаме само за животно. Пристапувајќи на човекот повеќе како биолог, тој укажува на едно битно својство на човекот имено на неговата фенотипска пластичност која се темели на еден отворен

програм кој на човекот му дава поголема слобода во однос на генетичките детерминирани обрасци на бихевиоралниот репертоар. Таквиот програм, кој тој подоцна го наречува отворен програм, е основа за човековата способност за говор, традиција, култура и за можеби најдистинктната иако невидлива способност за апстрактно мислење. Ц.Г. Симпсон е на истата позиција како и Мајер кога истакнува дека "човекот е друг вид на животно но не само друго животно. Тој е единствен на посебни и извонредно сигнификантни начини".

Добжански во делото Еволуција на човештвото и во цела серија на статии ја потенцира еволуциската единственост на човекот, која не е резултат само на взаемното делување на органската и културната еволуција. Настојувачки да одговори на прашањето на кој начин "еволуциониот образец на човечкиот вид е единствен во живиот свет", тој истакнува дека "човековата единствена позиција во биолошкиот свет се должи на неговата биолошка еволуција што ја развила генетичката основа на културата. Човекот е креатор и производ на културата, корпус на традиции и вештини пренесени од еден на друг човек и од една на друга генерација не со посредство на гените во половите келии туку со инструкција и учење главно преку медиумот на симболичката мисла и симболичкиот јазик".²⁶ Во заедничката статија со Монтагју "Природната селекција и менталните капацитети на човештвото" Добжански како фундаментална карактеристика на човекот ја смета неговата извонредна способност за едукабилност: "едукабилноста е вистински родовски карактер на човекот",²⁷

Во антропологијата прашањето на човечката природа беше долго време потиснато. Во формативните години на антропологијата кои ги одбележува владеењето на еволуциониот натурализам како концептуална рамка за објаснувањето на природната историја на културниот развој и стадиумите на културниот прогрес, антрополозите не покажаа посебен интерес за прашањето на човекот, или, наспроти мислителите од XVIII век кои претпоставуваа една општа човечка природа, сметаа дека познанието за човекот ќе се стекне со проучувањето на културната историја. Културниот релативизам на XX век кој беше под влијание на одделни правци во психологијата, преокупиран со проблемот на специфичниот историски развој на одделни култури а пред се за прашањето за влијанието на културата врз поединецот, исто така, не посвети соодветно внимание на човечката природа.

Во педесетите години од овој век, антрополозите го реafirмираа значењето на прашањето за човечката природа и се обидоа да го концептуализираат врз основа на најновите истражувања во, и интерпретациите на физичката и бихевиорална еволуција на човекот, најновата евиденција од повеќе научни дисциплини, земајќи ги, ПРЕДВИД, исто така, најрелевантните идеи на богатата хуманистичка традиција. Овој нов приод го репрезентираат антрополозите А. Ирвин Халовел, Дејвид Биднеј и Ешли Монтагју.¹

А. Ирвин Халовел прв во антропологијата го афирмира инклузивниот пристап кој ги интегрираше различните димензии кои го одредуваат "човечкиот статус", имено биолошката, бихевиоралната и менталната еволуција на човекот. Во овој пристап исто така е имплицирана и идејата дека континуитетот и дисконтинуитетот е суштина на еволуциониот процес.²

Тоа беше и основниот мотив да ја критикува културната антропологија на XX век. Имено таа иако зборувала за органската еволуција, имала неискрен однос кон неа, бидејќи со својата посебна нагласка на културата, како најзначаен "човечки диференцијал", уште еднаш имплицирала непреодолив јаз помеѓу нас и нашите анимални претходници.

По негово мислење прифаќањето на принципот на континуитет и дисконтинуитет, од една страна имплицира дека корените на културата се во предхуманото ниво на егзистенција а од друга страна дека со посредство на одредени механизми тие рудименти на културата еволуираат во еден дистинктивен специфично човечки начин на адаптација на стварноста. Појавата на културата која е примарен атрибут на човечките општества е во тесна врска со психолошката реструктураализација која се одвива во текот на биолошката еволуција, но која е незамислива без социјалната матрица во која се одвива а која и самата еволуира.

Консеквентно на тоа човечкиот статус го констиуира:

"тотално психобиолошко прилагодување кое имплицира наметнување на нова психолошка структура функционално интегрирана со органската структура".³

Поимот "психолошка структура" има централно значење во концепцијата на Халовел. Тој смета дека врз основа на дистрибуцијата на реалните персонални структури може да зборуваме дека кај човекот постои една генеричка и психичка структура, дистинкна за него како и неговото стапало. Таа нова структура е "клуч за неговата човечка природа и за психодинамиката за неговото прилагодување на животот како што стопалото е клуч на неговата терестријална адаптација".⁴

Една од најинспиративните тези во дискусијата за човечката природа во современата антропологија е содржана во дефинирањето на психобиолошката структура на човекот која е во основата на оваа нова адаптација. Халовел истакнува дека психобиолошката структура овозможува да се транцендира инфрахуманото ниво на егзистенција но не го одделува човекот дефинитивно од неговата еволуционо минато: "Човекот, истакнува тој функционира во исто време на две нивоа и под одредени услови тендира да регресира". Оваа можност е "интрисичка за природата на човекот бидејќи од гледиштето на психодинамиката на неговото прилагодување тој не е проста функција на органската структура туку и на персоналното искуство но и на бихевиоралната средина исто така."⁵

Когнитивниот аспект на психобиолошката структура која има примарна улога во трансцендирањето на човековото анимално наследство Халовел го наречува симболички или репрезентативен принцип, заеднички именител на повеќе процеси (интервенирачки варијабли), кој непосредно го поврзуваат човековиот "внатрешен свет" со неговото прилагодување на надворешниот свет и другите луѓе. Тие процеси се во основата на "човековата способност да се бави со апстрактивните квалитети и настаните неговата можност да се занимава со можното или сватливото, идеалното и актуалното... отсутни но и присутни објекти и настани".⁶

Во основата пак на таа човечка способност за симболичка трансформација на искуството без која е невозможна културата е "екстринсичката симболизација" - односно оперирање на репрезентативниот принцип на едно повисоко ниво, "на ниво на говор, графички, класични и др. медиуми што овозможува група луѓе да партиципираат во еден заеднички свет на смисла".⁷ Благодарение на таа уникална способност за екстринсички симболички процес, човекот постигнува повисоко ниво на социјална интеграција. Суштината на психобиолошката еволуција е тој премин од поедноставно ниво на прилагодување кон повисоко ниво на интеграција.

Халовел разликува две најзначајни нивоа на интеграција кои се интринсички делови на психобио-

лошката структура на човекот: 1) Појава на доминантен интегративен центар што овозможува човекот да биде објект за себе. Со него се поврзани некои универзални генерички особини на човекот самосвест, самоидентификација, самопроцена, самостимулација и т.н.⁸ Нашите приматски претци не развиле таков интегративен центар. Нивните општества се разликуваат од човечките, кои токму поради постоењето на овој специфичен доминантен интегративен центар, конституираат и морални заедници. 2) Појава на суперего: Овој Фројдов концепт за Халовел има позитивна теориска вредност, бидејќи овозможува подобро да се сфатат психолошките механизми инволвирани во процесот на културните вредности.

За Ирвин Халовел централно беше да се објасни како во еволуциониот процес во една взаемна интеракција на повеќе димензии, биолошка, бихевиорална и ментална, настанала една квалитативно нова структура на човечката природа, извесни заеднички човечки потенции како компонента на новата психобиолошка структура.

Поимот нова психобиолошка структура е имплициран и во пристапот на Биднеј, меѓутоа тој, повеќе на еден "традиционален" начин ќе го елаборира прашањето на човечката природа, во еден критички спротивстав со доминантните идеи егземплифицирани во едностраностите на психолошките, социолошките и антрополошките пристапи.

При тоа тој развива едно сфаќање за човекот како суштество кое самото се создава и го обликува инхерентниот потенцијал за најразлични типови на активности и персоналитет.

Биднеј ја стапува тезата дека може да се зборува за природа која ги "пре^скрибира онтолошките услови и граници на човековата способност за егзистенција", меѓутоа културата е таа која ја одредува неговата социјална егзистенција и затоа "човечката природа треба да се посматра *sub specie aeternitatis* како дел од поредокот од природата *sub specie temporis* како историски продукт на културното искуство. Двата пристапа се комплементарни и двата се суштински за правилно разбирање на човекот и општеството".¹⁰

За Биднеј човекот има дуална природа, примарна, биолошки наследена природа и универзални потенциции кои стојат во основата на сите човечки потенцијали (одредена психобиолошка структура и функции од една страна и секундарна стекната природа неговата личност која ја стекнува во текот на својот живот. Културата е есенциален фактор која ја детерминира финалната форма во која се изразува себеси човечката природа. По природа човекот е потенцијално слободен да ги прави сите нешта за кои има конститутивна способност. Меѓутоа за да го одбегне можниот приговор за еден онтолошки есенција-

лизам во неговата позиција Биднеј посебно истакнува дека човековата биолошка слобода не е нешто еднаш за секогаш дадено, туку дека е историски продукт на филогенетскиот и онтогенетскиот развој. Во процесот на еволуцијата човекот стекнува нови психобиолошки потенциции кои не ги поседувал предисторискиот човек. Исто така од онтогенетска гледна точка секој поединец е подложен на раст и развој и поминува низ различни стадиуми во текот на својот живот. Така детето не е слободно да постапува како возрасен а стариот човек е далеку надминат од човекот во асте.

Меѓутоа степенот на човековата природна слобода е и културно посредуван. Секој поединец ги развива своите способности за акција преку социокултурното условување. Поединецот учи да оди и зборува како член на општеството што сигурно не би можел ако расне во ферално општество. Луѓе кои раснат во култури кои се специфично еколошки адаптирани на пр. на шумска услови, ќе развијат посебни физички способности како резултат на ран процес на подучување. Токму поради тој факт што човековата биолошка слобода е културно и историски условена човекот е онтогенетски нај↑адаптабилно и најслободно животно бидејќи образецот на неговите активности не е ограничен во ист степен од неговата вродена надареност како што е случај со остатокот од животинското царство.

На прашањето за односот на концептот на

човечката природа и културниот процес Биднеј посебно се задржува во поглавјето "Човечка природа и културниот процес". Човекот по својата природа е културно животно односно суштество кое полниот развој на своите природни потенцијали може да го оствари доколку живее културен живот. Овој тип на култура или култура посматрана од генетска гледна точка тој го идентификува со образованието во изворното значење на тој збор, и го нарекува и антропокултура. Антропокултурата како "динамички процес на само култивација или образование се однесува на "целиот човек посматран како организам а не само на менталните или спиритуалните аспекти на неговата природа и поведение".¹¹

Биднеј прави уште една мошне значајна дистинкција помеѓу културата воопшто и "културата" манифестирана со системи на артефакти, социјални институции и симболички форми на експресија што е карактеристично само за човекот".¹² Првиот поим опфаќа и практики кои не се карактеристични само за човекот туку и за инфрахуманите примати, способност за учење и подучување еден друг, вклучувајќи ја и способноста за учење на употреба на орудија па дури и рудименти на нивна изработка би влегувале во вака концептуализирана култура. Ова дистинкција на нужен начин имплицира еволуционен пристап кон концептот на културата односно разликување на степени на култура од субхумано кон хумано ниво. Истакнувајќи дека постои конти-

нуитет во културната еволуција како и во биолошката и нагласувајќи дека не постои основа ниту во теоријата ниту во практиката да се претпоставува скок од органско во културно тој афирмира стојалиште кое беше во директен спротивстав на позицијата на Кребер и другите застапници на концептот за радикален дисконтинуитет помеѓу органското и суперорганското.

Биднеј беше посебно заинтересиран да ја објасни поларноста на природата и културата. Идејата за поларност која тој всушност ја сваќа како комплементарност по негово мислење имплицира дека културата станува интелигибилна само во однос на човечката природа. Човечката природа е locus на културата. Без одредена човечка природа и природна средина која ќе се култивира и трансформира не би била возможна културата. Доколку човечката природа беше комплетно непроменлива односно додека кај човекот не постоеше потенцијал да го одредува правецот или формата на својот развиток преку процесот на образованието, не ќе беше можна ниту културата. Во таа смисла културата може да се третира како природен процес бидејќи е во знак на човековата инвентивност и не претпоставува никакви супранатурални агенци или моќи "таа е, пишува Дејвид Биднеј, природна последица на човековата способност па нема свој самостоен примарен реалитет освен да биде атрибут на човечката активност. Културниот процес го претпоставува природниот процес а не обратно".¹³

Значењето на поларноста на човечката природа и култура Биднеј посебно го демонстрира наспроти позицијата на супер органицистичкото сваќање на културата како емергентна автономна реалност *sui Generis* наспроти оваа позиција која Е.Фарис прегнантно ја формулира како *omnis cultura ex cultura* Биднеј ја застапува тезата *omnes cultura ex natura*, со ограда дека не станува збор за тоа специфичните форми на културата да се редуцираат од таканаречените инстинкти и вродени обрасци на акција. Тој истакнува дека: "Смислата на оваа максима е дека во крајна линија културниот процес треба да се разбере како спонтан израз и откритие на човечката природа и човечката креативна интелигенција".¹⁴ Максимата *omnis cultura ex natura* се однесува на онтолошката релација помеѓу природата и културата, но на ниво на историскиот процес на културниот развој делумно важи максимата култура *cultura ex cultura*. Затоа тие не мора да се иномпатибилни доколку претходно е направена оваа дистинција.

Гледиштето за поларитетот за човечката природа и култура во негово мислење треба да ги избегне едностраностите на натурализмот и културализмот. Натуралистите настојуваа да и припишат на вродената човечка природа земена индивидуално и колективно начини на мислење и акција кои всушност се културни продукти. Овој тип на погрешка Биднеј ја наречува натуралистичка бидејќи настојува културните форми да ги дедуцира од природата.

Културалистите пак од друга страна ги минимизираа или игнорираа елементите на природата паѓајќи во културалистички тип на погрешки.

Во заклучокот на расправата за односот помеѓу човечката природа и култура, односно дали треба културниот процес да се разбере како што е нешто ја формира или конституира човечката природа или пак културниот процес треба да се разбере како инструмент за регулирање на човечката природа, која има свој супстанцијалитет и определена вродена и самостојна форма, Биднеј, во согласност со својата поларистичка позиција, истакнува дека културата треба да се разбере примарно како регулативен процес, кој е инициран од човекот заради развој и организација на неговите суштински потенцијали. Меѓутоа и покрај тоа човечката природа логички и генетички претходи на културата бидејќи ние мора да постулираме човечки агенси со психобиолошки способности и импулси кои се во состојба да иницираат културен процес како средство за прилогодување на нивната средина и како форма на симболичка експресија. Постулираната онтолошка човечка природа функционално се манифестира преку културата, но не може да се сведе на неа. Изучувањето на супстанцијална онтолошка, метакултурна, преткултурна природа, може да се изучува со методите на природните науки. Културната историја културните личности со методите на социјалните и хуманистичките дисциплини. Адекватно познавање бара разбирање и на природата и на историјата бидејќи човекот има и природа и историја.

Современиот антрополог Ешли Монтагју својата концепција за човечката природа ја гради врз основа на новите научни сознанија од различните научни дисциплини за човекот. Но највидливо е влијанието на хуманистичката психологија.

Што е природата на човечката природа се прашува Монтагју како и мнозина пред него. На тоа прашање тој не одговора веднаш и директно, туку посредно, претходно давајќи одговор на прашања кои ги имплицира ова основно прашање. Прво што треба да се каже истакнува Монтагју дека ниеден организам амбициозно или прерано наречен *Homo sapiens* не е роден со човечка природа. Тој заклучок по негово мислење има основа во најновите научни сознанија за човекот и човечката природа. Меѓутоа Монтагју не држи многу во неизвесност околу смислата на овој став дека нема вродена човечка природа па во продолжението веднаш истакнува дека човечките суштества ја развиваат човечката природа. Тие немаат природа во смисла на вродени карактеристики туку "комплекс на потенцијали да се биде човек" а да се биде човек е нешто што се учи. Тоа не е статус со кој некој е роден тоа е статус за кој е роден, но да се стекне статусот да се биде човек некој мора да го учи тоа, инаку никогаш не ќе ја "игра улогата" на човечко суштество.

Монтагју ја отфрла идејата за вродена човечка природа но не го негира постоењето на одредени специфи-

чни својства и карактеристики кои се особени за човекот на пр. одредена органска структура која го дистингира човекот од сите други суштества но таа органска структура, тие видливи морфолошки белези по негово мислење, имаат пред се класификаторска вредност. Тие ни помагаат човекот да го опишеме како цинач од редот примати, род хомо, вид сапиенс, но не ни кажуваат многу за психолошката структура, иако се материјална основа на поведението на луѓето. Врз основа на морфолошкиот критериум секое суштество со одредени физички белези кои се класификуваат како човечки *ipso facto* е *Homo Sapiens* но тоа е стварно човечко суштество дури кога ќе манифестира човечко поведење.

Монтагју го потенцира бихевио^рјалниот критериум како суштински за класификацијата на некои суштества како човек. Неговата поента е дека "ако е вистина дека некој мора да учи тип на поведење за кој знаеме дека е уникално хумано тогаш секој организам кој не успева да го научи тоа поведење не може да се смета за човек".¹⁵ Но овој аргумент како што предупредува и самиот Монтагју треба да се испита во својот вистински контекст, иако таквото испитување би можело да фрли повеќе светло врз онаа што го подразбираме под поимот човечка природа во една попрегнантна смисла на тој збор. Сепак тој искажува резерва во поглед на неговата применливост бидејќи доследно изведен до крајните логички консеквенции би не довел во

една речиси неодбранлива позиција, имено дека е можно некој да се роди како хоминид (врз основа на физичките карактеристики на човекот) а да не биде третиран како човек.

Меѓутоа организмот Homo Sapiens вообичаено се раѓа со цел сет на потенцијали да се биде човек кој се исто толку генерички како и уникално хоминидните физички карактеристики. Човекот е хумано суштество благодарение на неговите физички и ментални својства кои во текот на еволуцијата по се изгледа се развивале во интеракција. Одговарајќи на прашањето кои се тие потенцијали кои не дистингвираат од сите други суштества, Монтагју смета дека најдистинктен белег на човекот е неговата извонредна пластична способност да учи да употребува комплексни симболи и да стапува во симболички однос. Со ова тој ги дава елементите за едно прелиминарно одредување на човечката природа која ја дефинира како "уникално човечки сет на потенцијали да се биде човек со кој се раѓа организмот Homo".¹⁶

"Потенцијали" е клучниот збор. На оние кои го застапуваат гледиштето дека организмот се раѓа со сет на карактеристики или белези, Монтагју ги спротивставува резултатите на оние истражувања кои по негово мислење убедливо докажуваат дека биолошките базирани карактеристики и белези во организмот, во голема мерка ќе бидат одредени од типот на културната стимулација на која се изложени овие

потенцијали. Независно од тоа што овде Монтагју е недоследен барем во терминолошки поглед основната идеја е дека она што обично се зема како изворна примордијална природа е всушност емергентен резултат, таа е стекната секундарна природа а природната обдареност, тоа е она што тој го наречува примарна човечка природа.

Постои фундаментална сличност на примарната природа кај сите луѓе "сите оние сме членови на родот човек", додека секундарната природа е резултат на процесот на социјализација кој секогаш е културно условен, односно се одвива спрема некој културен образец и ќе варира зависно од особеностите на тие традиционални матрици. Самите овие матрици кои се резултат на специфичните истории на културните групи го стимулираат на свој специфичен начин потенцијалот на примарната човечка природа. Она што го наречуваме човечка природа по Монтагју всушност се состои од примарни и секундарни елементи. Недоразбирањата настануваат кога оваа секундарна човечка природа се идентификува со примарната човечка природа.¹⁷

Монтагју меѓу антрополозите зазема посебно место и во своето истражување на начинот на формирањето на потенцијалот за човечност на онтогенетско ниво. Тој го прифаќа ставот на модерната биологија за постоење на генетска основа на потенцијалот за човечко поведение меѓутоа врз основа на истражувањата кои по

негово мислење како да го потврдуваат наслутувањето на големиот поет Семјуел Тејлор Колриџ дека "историјата на човекот за деветте месеци кои претходат на неговото раѓање веројатно ќе биде далеку поинтересна и ќе содржи настани од поголемо значење отколку за следните 3 до 10 години",¹⁸ Монтагју сугерира дека е доста плаузабилно да се претпостави дека пред да се роди фетусот, генетичката структура на неговите потенцијали да биде човечко суштество претрпела одредено влијание од средината во која се развивал (пренатален период). "Оттука, истакнува Монтагју, примарната човечка природа со која се раѓа организмот не се состои само од генетските потенцијали кои се пренесени со процесот на фертализација туку повеќе или помалку од модификувана експресија на овие потенцијали). Она што организмот го наследува односно наследството е всушност и генотипот и енвиروменталните фактори кои го формирале пред раѓањето. Тоа влијание на средината особено е комплексно и интензивно во постнаталниот развој така што во крајна линија средината одредува како ќе бидеме стварно. Генотипот одредува што можеме да правиме меѓутоа енвиروменталните фактори играат одлучувачка улога и одредуваат како ќе постапуваме.

По разгледувањето на прашањето на човечката природа од една поопшта перспектива Монтагју се задржува на прашањето со каков биховиројален equipment се раѓа човекот. Во тој контекст подетално е елаборирано гледиштето за примарната човечка природа. Во спротивстав на конституционалната школа на човечката природа (Хотон,

Шелдон која поради своите специфични сфаќања беше критикувана од Ш. Вошбурн, Роберт Мертон и др.¹⁹ која настојуваше човечкото поведење да го доведе во врска со физичките карактеристики а при тоа да го занемари значењето на влијанието на овие, црти Монтагју ги разгледува конституционалните фактори (целината на структуралните, функционалните и психолошките белези на човекот) како процес а не како непроменлив ентитет. Тие по негово мислење се резултат на динамичката интеракција помеѓу генотипот и средината. Затоа кога веќе се зборува за наследство тоа по негово мислење има смисла само ако наследството го третираме како "динамички интеграл" на генотипот и средината.

Основното настојување на Монтагју е да го поткрепи своето тврдење дека човекот е конститутивно слободен од било какви биолошки "предетерминанти" на поведението. Тоа е карактеристично за животните не и за човекот "човекот е роден без инстинкти". Тоа е фундаменталниот став од кој тоа поаѓа во сите свои размислувања за феноменот на човекот кој посебно ќе го развива во опозиција на разните инстинктивистички концепции посебно оние кои постулираат постоење на инстинкт за агресивност. Наместо инстинкти Монтагју постулира базични биогенички потреби кој тој ги дефинира како "барање^a на организмот кои мора да бидат задоволени за да воопшто остане организмот и групата".²⁰ Потребите се познати подобра по нивната функција отколку по нивната структура.

Тој разликува неколку базични есецијални потреби... по-треба да се дише задоволување на глад и жед активност, одмор, секс, страв избегнување на болка елиминација на дегенеративни материјали од организмот.

Монтагју во својот концепт за базичните потреби го прифаќа ставот на Малиновски дека во дефиницијата треба да се вклучи и групата а не само индивидуата. "Вклучувањето на групата во дефиницијата на базичните потреби конституира едно од најзначајните разидувања и подобрувања во однос на стариот концепт на инстинкт. Тоа конституира експлицитно признание на фактот дека човекот функционира во релација на групата и дека барем за човекот егзистенција независно од групата едноставно не може да постои".²¹

Задоволувањето на базичните потреби е цел а културата само средство. Човекот за разлика од другите животни бидејќи не поседува инстинкти мора да учи како да одговори на партикуларните предизвици на средината. Тој во текот на својата специфична еволуциона историја "постепено се трансформирал" од суштество со "ограничен капацитет за учење", во суштество со "извонредно развиена способност за учење". Оваа општа способност за учење е неговиот најдистинктен белег, тој ја конституира неговата вродена родовска природа по што се разликува од другите суштества а што тој мора да учи негова човечка природа. Човекот пред се учи дел од средината која е негово

дело, од културата. Таа го хуманизира него и затоа "дадена човечка единствена едукабилност човечка природа е она што човекот учи за да стане хумано суштество. Но луѓето се полиморфно едукабилни што значи дека се способни за учење било што и сè што е можно да се научи. Оттука се учат и за агресивно однесување."²²

ГЛАВА II

Две нови дисциплини кои се развија во рамките на неодарвинистичката парадигма, етологија и социобиологија, сугерираа радикално поинаква слика за човечката природа од онаа што ја застапуваше Монтагју и другите антрополози и биолози а посебно во поглед на значењето на агресијата. Со овие дисциплини како и во случајот на Дарвин повторно започна "обратното движење" човекот да се посматра повеќе како еден од многуте анимални видови на земјата, подложен на истите фундаментални механизми кои важат и за животните. Етолозите и социобиолозите, дури и некои од најдистинктивните човечки способности и обрасци од бихевиоралниот репертоар, ги протолкуваа како резултат на дејствувањето на "Големиот конструктор" на еволуцијата, природната селекција, односно како адаптација на селективните притисоци од човековото еволуционо минато.

И покрај тоа што постојат разлики меѓу претставниците на овие две истражувачки парадигми, па и разлики помеѓу застапници на иста парадигма, заедничка им е нагласката на херeditарната компонента во човечката природа, како одлучувачка за разбирањето на човекот и неговата иднина. Културата во нивните интерпретации е само средство за контрола на одредени типови на поведенија посебно на агресијата која ја изгубила својата функционалност што ја имала во филогенетското минато на човекот. (Лоренц) или

пак хипертрофија на филогенетски адаптивни социјални структури кои се израз на човечкиот биограм. (Вилсон)

Етологијата, компаративно проучување на поведението на животните, како посебна научна дисциплина се јавува во XX век и триесетите години од овој век, кога се одвива и процесот на рафинирање на еволуционистичките концепти што ќе резултира со појавата на синтетичката теорија на еволуцијата. Како пионерски дела во етологијата се сметаат Дарвиновите дела Потеклото на човекот и Експресија на емоциите кај човекот и животните.

Во почетокот овие дела беа игнорирани, иако на пр. Потеклото на видовите може да се смета за "есенцијално една компаративна психологија"¹ а второто дело со самиот свој наслов сугерираше една еминентно етолошка тема. Тие подоцна ќе извршат значајно влијание врз компаративното проучување на анималното и човечкото поведение. Меѓутоа, во децениите по Дарвин, научниците својот интерес за анималното и човечкото поведение го ориентираа на т.н. "проксимативни" причини на поведението и на процесите на учење, обично работејќи само со еден вид животни и најчесто во лабораториски услови. Ова беше карактеристично за американската школа за компаративната психологија која изврши силно влијание врз американските истражувачи а пред се врз Е.Торндајк и Џон Б. Вотсон - основач на бихевиористичкиот правец во психологијата.

За "татко" на модерната етологија се смета Конрад Лоренц, Австриски зоолог на чие истражување, заедно

со истражувањето на Англискиот зоолог Нико Тинберген, етологијата го должи својот понатамошен развој како посебна научна дисциплина. Своја најголема популарност но и најголеми критики таа доживува во средината на шеесетите години со излегувањето на Лоренцовото дело За агресивноста (1963 година) кое беше следено со излегувањето на делата на Роберт Ордри, Дезмонд Морис и Ентони Стор: Територијален императив (1966 година), Оголен мајмун (1967 година), Човечка агресивност² (1989 година). Авторите на овие дела не ~~беше~~^а директно поврзани со етолошките истражувања. Нивната основна инспирација беше Лоренц и често се наречуваат "Лоренцова група".³ Нивен основен интерес беше прашањето на агресивноста и исто така настојуваа некои посматрања од агресивното поведение кај животните да ги применат и во објаснувањето на човекот. Оваа позиција често се означува со синтагмите "поп-етологија" (Гулд) или "поп-антропологија" (Р.Барет), во ко^и е емплициран потценувачкиот однос на добар дел на научната заедница кон идеите за агресивноста презентирани од страна на Ордри, Морис и Стор.

Академската варијанта на етологијата е многу побројна а делата на нејзините застапници уживаат многу поголема репутација и во одделни аспекти се релевантни за разбирањето на еволуцијата на човечкото поведение. Доколку не ги пречекоруваат своите компетенции некои автори сметаат дека би можеле да претставуваат "полагомена"^р за ~~на~~ антрополошките и социолошките проучувања. Делата на Крук, Хинде,

Ејбл-Ејбесфелд, Фокс, Тајер, да спомнеме само некои од нив, ја репрезентираат оваа втора група.

Суштината на модерната етологија, како што ја дефинираа Робин Фокс и Ашер Флизинг е во: "прифаќањето на синтетичката теорија на еволуцијата како главна парадигма за разбирање на сите животни процеси, вклучувајќи ги таквите ^нукикално човечки процеси како што се јазикот и културата".⁴ Оваа одредување е релевантно и за социобиологијата и битно не се разликува од сваќањето на Едвард О. Вилсон нејзин наистакнат претставник.

Анализата на биолошката основа на човечкото поведение заземаше значајно место во истражувањето на голем број на етолози. Така на пр. Н.Тинберген смета дека "човечкото поведение квалитативно не се разликува од животинското поведение".⁵ Во основата на целокупното поведение по негово мислење, постојат одредени "фундаментални нагони како што се агесијата, половиот нагон, нагон за барање храна и паренталните инстинкти".⁶ Ејбл-Ејбесфелд, кој на еден систематски начин се бави со биолошката основа на човечкото поведение, во едно од главните дела Љубов и омраза истакнува дека постојат наследени бихевиорални образи и диспозиции меѓутоа вели тој тоа не треба да значи дека тие не можат да бидат подложени на кондиционирање, или пак треба да ги посмаатраме "како природни во смисла дека сеуште се адаптивни".⁷ Човечката тенденција за агесија ја смета за маладаптивна и затоа денеска е неопходен одреден облик на културна контрола. Исто така смета дека човечката тенденција за интратру-

пна кооперација е вродена човечка карактеристика.

Конрад Лоренц е најистакнат претставник на етолошката интерпретативна рамка за односот помеѓу вродената човекова природа и културата. Неговото тврдење за вроденоста на човечката агресивност беше еден од најзначајните потици за обновување на дијалогот помеѓу научниците од природните и општествените науки што доведе и до промислување на различните истражувачки парадигми кои настојуваат да го објаснат човечкото поведение.

Конрад Лоренц ја прифати бихевиористичката дефиниција за заедничкиот предмет на проучување, проучувањето на живите суштества, но остро се спротивстави на стратегијата на бихевиоризмот, посебно на Вотсон и на неговите објаснувања на поведението и методите на истражувањето. Бихевиористите (кои) ја изучуваа релацијата на поведението и влијанијата на енвиromенталните фактори, додека Лоренц сакаше да го објасни поведението со специфичното поведение кое е контролирано од одредени инстинктивни тенденции резултат на еволативниот развој, односно оној тип на поведение контролирано од така наречените "затворени програми".

Лоренц како и Скинер, најистакнат претставник на бихевиоризмот после Вотсон, имаше амбиција своите концепции да ги примени и во објаснувањето на човекот и неговото поведение, за дијагноза на неговата положба во

современиот свет и сакаше да понуди рецепт за решавање на проблемите на човековата егзистенција. Тоа е посебно видливо во неговото најпознато дело За агресијата на кое како увод во неговите етолошки преокупации му претходеа повеќе други дела.⁸

Етолошката концепција на Лоренц тргнува од ставот дека поведението на животните и луѓето има фиксирани бихевиорални обрасци кои не можат да бидат елиминирани или изменети од влијанието на средината колку и да е тоа големо и болно. Тој ги обвини бихевиоризмот, етолошката психологија и социологијата дека потполно го занемариле тој аспект на поведението;⁹ "фикси^{те} структурни својства на човечката индивидуа кои не се достапни на влијанието кое го врши тоталитетот на општеството"⁹. Тие вродени својства се специс-специфични бихевиорални обрасци карактеристични за сите претставници на човечкиот вид и се резултат на еволуциониот развој односно на "филогенетското програмирање". Затоа истражувањето треба да се насочи во правец на откривањето на тие бихевиорални обрасци а во рамките на тоа истражување пред се на природата и особеностите на две најзначајни индивидуални^и и варијабилни компоненти, карактеристични и за животинското поведење, "на едногамните автоматски моторни и вродени механизми на откочување".¹⁰

За Лоренц човекот е суштество со "редуцирани инстинкти". Луѓето покажуваат најмал обем на вродени автомат-

ски механизми кои се филогенетски програмирани. Меѓутоа и редукцијата на инстинктите настанала во филогенетскиот развој и е "усидрена во геномот". На сметка на инстинктивните автоматски одговори во текот на еволуцијата поголемо значење добиле оние механизми кои овозможуваат на секоја единка да се адаптира на одредена промена во животниот простор, што го зголемува значењето на учењето и на флексибилното поведење.

За човекот бихевиоралната пластичност носи одредени ризици за кои тој мора да е свесен доколку сака да ги осуети можните негативни реперкусии на тој белег врз нашиот живот. Затоа Лоренц сака да понуди едно еволуционо објаснување на тие "проблеми во човечката природа", односно да го објасни потеклото на одредени дискрепанции во нашата биолошка организација кои го загрозуваат самиот наш опстанок.

Поодна точка во таа Лоренцова интерпретација на овој процес е Геленовата идеја за човекот како суштество "отворено кон светот" што е префигурирана но за културен начин на живот. Оваа човекова отвореност кон светот значи и слобода од специфичните херидитарно-детерминирани адаптации на средината. Таа е резултат на дефиценции во фиксираниите вродени норми на акција и реакција кои се индуцирани со процесот на доместификација, односно културата. Во овој процес човекот се здобива со поголема пластичност во реакциите на средината, всушност неговата природа станува битно верса[↑]тилна и космополитска. За разлика о^д своите најблиски

филогенетски сродници човекот е способен за "еуритропна егзистенција".

Специфичните процеси на доместификација можат најдобро да ја објаснат редукцијата на фиксираните вродени механизми. "Обичните" процеси на специјација не можат да ја објаснат таа длабока промена во човековата бихевиорална организација. Меѓутоа овие вродени структури имаат адаптивна вредност за секој организам, па и за човекот. Тие го штитат организмот и затоа не можат да бидат "размонтирани" а да не го оставаат поединецот без заштита, без да се одразат на неговата сигурност. Процесот на доместификација и развојот на интелигенцијата го оставаат човекот без вродените заштитни механизми. Тие мора да бидат елиминирани бидејќи без тоа не е можно воспоставување на едно повисоко ниво на една организација, така што секој развоен напредок е платен со одредена цена на сигурност. Поточно во еден период од развојот човекот останува без адекватни механизми кои ќе ја вршат функцијата на неговата заштита а се поради тоа што, "старите структури мора да се демонтираат пред новите да ја постигнат својата полна функционална способност".¹² Со оглед на тоа што "филогенетски и онтогенетски не еволуирал во практично континуирани серии на промени", човекот е најзагрозеното суштество. Неговата конститутивна слобода за концептуално мислење и пластичност на неговото поведение, неговата "специјализираност за неспецијализираност" е постигната по цена на деманти-

рање на вродените бихевиорални обрасци. Со тоа тој го "жртвува рајскиот живот без проблеми заради плодовите од дрвото на знаењето".¹³

Меѓутоа целиот тој развој колку и да бил неповолен за одржувањето и функционирањето на "инстинктивните вродени специс-специфичните акции на одговор", не ги елиминира сите овие механизми. Тие и понатаму влијаат врз човековите постапки а посебно се изразени во контролата на социјалното поведение и тоа во многу поголем степен отколку што претпоставуваме. Функционалните супститути за тие вродени механизми, разумот и концептуалното мислење, на човекот му овозможуваат да ја разбере надворешната средина. Но тој не е само рационално суштество и разумот не може да му помогне да ги реши интраспециските проблеми на човештвото. Имено неговото поведение посебно социјалното и понатаму во добар дел е под контрола на вродените обрасци и не се покорува на диктатите на разумот. Човекот за жал далеку полесно ги решава проблемите на својата "екстерна средина" отколку проблемите на својот социјален универзум. Уште од првата опасност за самоуништување од моментот кога пекиншкиот човек прв пат ја употребил камената секира па се до денес човекот не успева ефективно да го организира својот социјален живот и дефинитивно да ги елиминира опасностите од своето самоуништување ^{Бидејќи} "секогаш постои блокада за апликација на рационалното мислење од страна на доминантните вродени специс-специфични обрасци на акција и одговор".¹⁴

Денес некои од овие "обрасци на акција и одговор", станале дисфункционални, штетни бидејќи се истргнати од првобитниот контекст во кои имале адаптивна вредност. Инконгруенцијата помеѓу вродените механизми и денешната ситуација може да биде главната опасност во животот на современиот човек. Тој е отргнат од "природна енваирументална ниша" во која овие механизми имале адаптивна вредност. Културата која за кратко време внесе радикални промени во целокупната "екологија и социологија на нашиот вид", не успеа да најде адекватна функционална замена за претходно адаптивните ендогени обрасци, за кои денешната ситуација може да биде поттик за дисфункционални падури и екстремно деструктивни одговори. Најзначаен таков вроден бихевиорален образец кој највеќе го загрозува целокупното човештво денес е агресивниот нагон.

Прашањето за агесијата, нејзината природа и адаптивна вредност за одделни видови, Лоренц детално ги разгледува во своето дело За агесијата. На крајот од тоа дело согледувањата за природата и улогата на агесијата во животинскиот свет тој ги применува во објаснувањето на човекот. Кратко запознавање со тие негови ставови за агесијата воопшто се чини неопходна пред подетално бавење со прашањето за човечката ситуација бидејќи тие се релевантни и за тој централен проблем.

Лоренц ја проучува агесијата кај животните vertebrata. За разлика од некои други автори, тој смета дека

агресивноста е потполно различна од предаторството, односно оној тип на интерспецифична борба која може да има различни облици: кога припадниците на некои видови се убиваат меѓу себе, други се борат за извори на храна или пак кога се доведени во "тесно" и жестоко се бранат, или пак кога ја бранат својата територија од "натрапници" од друг вид и т.н. Овие типови на борба се разликуваат од интраспецифичната агресија или "инстинкт за борба кај животните и човекот кој е насочен против членовите на истиот вид,"¹⁵ и неговиот централен интерес е овој тип на поведение.

Како биолог и "добар Дарвинист" како што вели за себе, Лоренц тргнува од теоријата на еволуцијата и на самиот почеток го поставува прашањето: "Каква е вредноста на еден орган или бихевиоралниот образец за опстанокот на видот"? Бидејќи агресиивноста во природата е насекаде присутна, бидејќи бихевиоралните механизми и органи-оружје се високо развиени очигледно е ^{истакнува тој} дека настанале по пат на природна селекција и имаат адаптивна вредност, односно се во функција на опстанокот на видот.¹⁶

Лоренц разликува три најзначајни функции на агресиивноста. Најзначајна нејзина функција е да обезбеди што е можно порамномерна дистрибуција на единките на една одредена територија за да има доволно храна за сите. Лоренц значењето на рамномерната дистрибуција на животните од еден вид низ еден биотип го илустрира со примерите на различни видови на риби кои живеат покрај коралните гребени, некои птици и цицачи. На пр.на коралниот гребен кој претставува

еден биотип секој вид риба има посебен извор на храна и секоја единка ќе ја брани својата територија од другите од ист вид, иако лесно ќе го толерира присуството на рибите од друг вид.

Агресивното поведение кај некои животински видови особено оние кои не се стриктно територијални има функција да обезбеди најсилните поединци од видот да остават повеќе подмладок. Во овој случај сексуалната селекција за најсилните животни за репродукција е потенцирана со борбата на ривалските мажјаци. Јачината на таткото е мошне значајна за одбрана на семејството и крдото, посебно директно влијае врз "добробит на децата во оние видови во кои мажјакот има активна улога околу грижата за децата и одбраната".¹⁷

Агресијата има значајна улога во структурирањето на односите меѓу членовите на вишите видови. Тоа служи да се воспостави така наречен *ranking order*, "принцип на организација без кој не може да се развие понапреден социјален живот кај повисоките рбетници"¹⁸, или хиерархија во животинската група. Постојењето на авторитет ја ограничува борбата меѓу нејзините членови^{а а}. Агресијата не е целосно инхибирана бидејќи таа може да биде извор на лични пријателства и љубов и затоа што би ја смалила одбра^нбената моќ на групата. Покрај тоа таа може да биде и корисна со тоа што од состојбите на тензија извлекува корист за кохезијата на групата.

Најзначајна функција на воспоставувањето хиера-

рхија, кај повисоките а посебно социјалните видови, е во тоа што тие како видови, што се повеќе зависат од учењето, постарите, поискусните членови стануваат водачи на групата и оние кои најефикасно и "најавторитетно" можат да "пренесат" стекнати искуства и информации за помладите од групата кои се од значење за нејзиниот опстанок. Кај овие видови возраста на индивидуата е директно пропорционална на позицијата која таа ја зазема во ranking order на своето општество.

Заклучувајќи го разгледувањето на прашањето за адаптивната вредност на агресивното поведение Лоренц истакнува дека тоа не е "дијаболички, деструктивен принцип", како што сметаат психоаналитичарите, туку има "суштинска улога во одржувањето на животната организација на инстинктите",¹⁹ иако може да се случи, како што се случува со секој функционален дел, имено да биде дисфункционално. Уште повеќе, еволуцијата го избрала "грубиот и бодликав изданок на интраспецифична агресија да ги изнедри цветовите на персоналното пријателство и љубов".²⁰

Меѓутоа тврдењето за адаптивната вредност на интраспецифичната агресивност бара дополнително објаснување, за ^{тоа} имено како тоа успева да ја врши таа фундаментална улога а да не доведе до повреда или смрт, што бездруго противречи на нејзината функција. По мислењето на Лоренц, еволуцијата, тој навидум нерешлив проблем, го решила така, што, во текот на филогенетскиот развој на видот, создала нов инстинктивен моторен образец "чија форма го потпира оној бихевиорален образец кој е варијабилен и кој е предизвикан од неколку независни мотивации".²¹

Новите бихевиорални обрасци стануваат автономни инстинктивни движења. Имено во текот на ритуализацијата на поведението се создаваат нови, инстинктивни инхибиторни механизми, кои на организмот му диктираат да го запре своето агресивно поведење на одредени знаци. На тој начин истакнува Лоренц: "Општо корисниот нужен нагон остаува неизменет, но за посебни ситуации во кои тој се покажува штетен, е конструиран еден мошне специјален механизам за инхибиција".²²

Тие специјални механизми за инхибиција мора да бидат најсилни и најсигурни кај оние видови кои поседуваат органи со кои можат да ги убијат припадниците на својот вид. Тоа посебно важи за крупните предатори кои постојано живеат по групи, односно за социјалните видови како што се лавовите, волците и др. Тие мора да имаат секогаш ефективни механизми на инхибиција кои се независни од нивните променливи расположенија.

Ритуализираните бихевиорални обрасци кои доведуваат до инхибиција на агресивното поведење се наречени субмисивни или смирувачки гестови со телото. Со овие ситуализирани држања на тело се служат послабите животни за да ја инхибираат агресивноста на посилните од нив; (победеното куче на пр. го нуди својот незаштитен брат на својот противник и тој гест активира некој специфичен инхибиторен механизам).

Последното поглавје на делото За агресијата

Лоренц го посвети на прашањето на човекот поточно на апли-
кабилноста на сознанијата за агресивното поведење на жи-
вотните во решавањето на проблемите "во човечката природа"
кои се резултат на филогенетскиот развој. Во овие поглавја
еволюциониот фон на тие проблеми е уште подлабок и понагла-
сен во однос на претходната расправа, и се зема како рефе-
ренцијална точка за промислувањето на човековата сегашна
положба и неговата иднина.

Лоренц бара од нас да се ослободиме од за-
блудата човекот да го посматраме како суштество со некаква
величанствена природа. Што тоа досега не сме го направиле
се должи на три основни силни емоции кои оневозможуваат
да го чуеме диктатот "спознај се самиот себе". Првата е
најпримитивна и го спречува човекот да дојде до свест за
своето еволуционо потекло, односно дека тој еволуирал од
другите животни. Втора пречка е одбивањето да го прифати-
ме фактот дека и нашето поведење е подложно на каузални-
те закони. Како што нашата физиологија покажува препозна-
тлив континуитет со онаа на другите животни така и нашите
бихевиорални обрасци се фундаментално слични со оние на
животните. Трета пречка за човечкото самопознание претста-
вува наследството на идеалистичката филозофија која го
дихотомизира светот на надворешен свет на ствари и внатре-
шни закони на човечкиот разум".

Лоренц уште на почетокот на своето дело преду-
преди дека фактот што агресивното поведење има вредност за

опстанокот на видот "несмее да побудува лажна надеж за сегашната ситуација на човештвото".²³ Меѓутоа тоа сознание не ни помага да ја препознаеме неговата вистинска опасност а тоа е спонтаноста на инстинктот што значи дека инстинктивното агресивно поведење за своето активирање не бара секогаш некој надворешен поттик. Тоа се случува спонтано како да е некоја ендогено произведена психичка енергија без која е невозможно ни едно инстинктивно поведење а не само агресивното.

Идејата за спонтаноста на агресивноста има круцијално значење за разбирањето на човечката ситуација. Учењето за спонтаноста за агресивното поведење а подобро може да се разбере ако се има на ум концепцијата на Лоренц за инстинктите која тој ја афирмира во 1950 година. Ова концепција која се смета за една од најпознатите енергетски концепции на нашиот век тргнуваа од тезата за вредноста за инстинктивните шеми кои ги активираа соодветна количина на енергија. Во таа концепција, која се илустрира со модел кој е дефиниран како "психохидроуличен", основната теза е дека исклучителните акумулации на енергијата во организмот доведуваат до јавување на некои инстинктивно поведење, дури и без присуство на специфични дразби кои во нормални околности предизвикуваат такво поведење.

Треба да се има на ум и тоа дека малите безначајни промени во енви^орменталните услови можат вредните бихевиорални механизми (можат) да ги исфрлат од рамнотежа

и да го доведат во прашање опстанокот на видот. Тоа уште повеќе важи за човекот бидејќи промените што тој ги доживува во текот на неговиот развиток, произведени од неговата култура, се многу пообимни и порадикални. Затоа неговите бихевиорални механизми, кои и понатаму се подложни на сите закони кои преовладуваат во сето филогенетски адаптирано инстинктивно поведење, не можат да се адаптираат на новите услови кои упорно ги создаваше културата во самиот почеток. Тие механизми доколку не се зафатени со "дефициентните мутации индуцирани со доместификацијата се менуваат бавно со исто филогенетско темпо со кое се менуваат и организмотските структури".²⁵ Тоа посебно се однесува истакнува Лоренц на агресивниот инстинкт па затоа модерниот човек е во постојана опасност од овие "ритмички спонтани испади на агresiјата".

Рамнотежата помеѓу вродените структури и средината била нарушена со пронаоѓањето на првите орудија кои аустролопитекусот ги користел не само за лов туку и како оружје да го убие својот ближен. Исто така и Пекиншкиот човек. "Прометеј кој научил да го контролира огинот и да ги пече своите браќа".²⁶

Културата во целина е одговорна по мислењето на Лоренц за ситуацијата во која што се нашол човекот. Но најодговорни тој ги смета двата најголеми дара на човекот: способноста за концептуално мислење и вербалниот говор".

Сите големи опасности кои му се закануваат на човештвото со уништување се директни консеквенции на концептуалното мислење и вербалниот говор. Тие го истераа човекот од рајот во кој би можел да ги следи своите инстинкти без опасност... Има голема вистина во параболата за дрвото на знаење и неговите плодови и ако би сакал да додадам нешто што ќе одговара на мојата слика за Адам тоа јаболко беше потполно зелено. Значењето кое извира од концептуалното мислење го лиши човекот од неговите добро адаптирани инстинкти многу многу пред да се обезбеди подеднакво сигурна адаптација".²⁷

Човековата ситуација ја прави потешка и тоа што човекот во текот на еволуцијата не развил никакви механизми за инхибиција. Природата на голем број на видови им дала механизми за контрола на своето агресивно поведение. Најразвиени и најдиференцирани се кај оние животни кои се во состојба да убијат животни приближно големи како самите тие. Гавранот може со удар на својот клун да извади око на друг гавран, волкот со еден угриз може да ја пресече вратната вена на друг волк и т.н. Ако не постоеле сигурни механизми за инхибиција не ќе постоеја ниту волци. И не само тоа, животните се однесуваат агресивно само во јасно структурирани ситуации. Агресивното поведение веднаш се стопира со што се воспоставува почетна рамнотежа во групата. Кај оние животни кои не поседувале природни органи со кои можат да го убијат припадникот на својот вид, не дејствувал селективен притисок кој би го фаворизирал создавањето на механизми за инхибиција за агресивното поведение.

Човекот е таков вид кој поради тоа физичка организација немал потреба од таков механизам.

Ние истакнува Лоренц, може само да жалиме што човекот немал "карниворен менталитет".

"Сите негови маки произлегуваат од тоа што во основа бил безопасно омниверно суштество без природни орудија со кои може да убие крупен дивеч затоа исто така лишен од вредни механизми кои ги спречуваат "Професионалните" карнивори да ја злоупотребат нивната моќ за убивање, за уништување на ближните од својот сопствен вид"²⁸

Инвенцијата на првите артифициелни оружја по мислењето на Лоренц претставувал оној одлучувачки момент кој ќе го поремети "епилибриумот" на потенцијалот за убивање и социјалните инхибиции". Фаворизирајќи го убивањето во крајна линија ќе го доведе човекот до точка на себе уништување.

Меѓутоа нашиот претхуман предок не бил "ин^кх-рнација на сотоната иако сеуште без морална одговорност. Тој морал да поседува~~л~~ некој вид на примитивна форма на одговорност која ги осудувала и спречувала повремените ривалства и испади на агресивните акти кои го доведувале во прашање опстанокот на групата. К.Лоренц на свој начин го парафризира библискиот текст: "човекот не е грешен од самото детство па до денешен ден но само доволно добар за барањата кои му ги поставуваше неговата примитивна човечка група во која малиот број на поединци обично се познаваа еден со друг и се "сакаа" еден друг на нивен посебен начин". Тој не е доволно добар за барањата кои му ги поставува огромното проширено анонимно општество на подоцнежните културни епохи кои бараат тој да се однесува кон некој, кој тој не го познава, како да е во прашање негов личен пријател".²⁹

Разумно е да се претпостави, вели Лоренц, дека и првиот Каин откако со камен го удрил својот ближен од ордата, на одреден начин и самиот бил емоционално погоден и "замислен" над својот чин. Меѓутоа исто така може да се претпостави дека нашите претходници не ги имале истите кон siderации и чувства кога биле во прашање припадниците на другата непријателска орда или племе. Всушност таквите групи се објекти врз кои се истура редовната "порција" на акумулираната агресивна енергија што посредно ја слабеа и агресивноста во својата сопствена група. Лоренц забележува дека со самото пронаоѓање на оружјето, како индиректна последица, се јавува "непожелна преминација на интраспецифична селекција во рамките на човештвото"³⁰, односно откако била воспоставена контрола врз надворешната непријателска средина, како главен проблем, како главна непријателска сила се јавуваат припадниците на другите племиња. Во оваа етапа на развојот антагонизмот меѓу непријателските групи станува главен селективен фактор кој ќе го одредува понатамошниот културен развој. Тој притисок произвел инстинкт за агресија против другите племиња, фаворизирајќи, исто така, одредени "воинствени доблести". Во палеолитикот оние групи кои подобро се организирале за најефикасна борба им опстанувале и најдолго.

Од таа т.н. "ку⁰мунална агресија" произлегла како посебна форма еден тип на поведение кое Лоренц го наречува "милитантен антузијазам" - спремност на членовите на групата да ги хранат своите сопствени норми и обреди

од другите групи; "тој одредува ни помалку ни повеќе туку тоа за што еден човек ќе живее за што ќе се бори и под одредени услови слепо ќе оди во војна"³¹. Како секој фило-генетски образец на поведение милитантниот ентузијазам е автономен инстинкт. Па затоа, иако е адаптивен, може да пре-дизвика најтрагични последици доколку не е под контрола на културата.

Во идејата на развојот на милитантен ентузи-јазам е инволвирана идејата дека природната селекција може да ја детерминира еволуцијата на културата на ист начин како и еволуцијата на видовите. Оваа идеја ќе ја игра зна-чајна улога во социобиологијата. Имено оваа идеја импли-цира дека различите традиционални обичаи, обреди и некои институции настанале не затоа што имале некоја благородна функција туку со "стариот" процес на природна селекција. "Историчарите", пишува Лоренц, "ќе мораат да се соочат со фактот дека природната селекција ја одредува еволуци-јата на културата на ист начин како еволуцијата на видовите"³²

"Големiot конструктор", природната селекција произвела форми во природата и културата кои можеби не се комплетно адаптивни но барем ги задоволуваат основните ба-рања за опстанок. Егзистенцијата на одреден број на соци-јални норми и обреди во секоја култура кои не се потребни, треба да ги посматраме како резултат на природната селекција. Тоа е случај и со интраспецифичната селекција која често пати може да биде опасна во развојот на културата, во разво-јот на културната ритуализација како и во филогенезата.

Настојувањата тие да се елиминираат од една култура без подетално да се разгледаат можните реперкусии може да ја дезинтегрира културата па дури и да го загрози опстанокот на луѓето. Тоа е случај и со оние културни ритуализации кои се резултат на интарспецифична селекција. Таа селекција кај животните создава често пати бизарни, морфолошки и бихевиорални обрасци кои можат да бидат деструктивни за поединците па и групата. Тоа се случува и во човечката култура. Комуналната агресивност кон непријателската група е резултат на таа интраспецифична селекција.

Иако очигледно малаадаптивни, тие се вткаени во текстурата на социјалниот живот, во "компликованиот систем на универзална интеракција помеѓу голем број на дивергентни традиционални норми на поведението"³³, па секој обид да се напуштат, да се аболираат без претходно да се промислат сите консеквенции, може да биде мошне опасно. Лоренц пишуваше дека "сите системи на социјално норми и ритуси се вулнерабилни на ист начин како системите на филогенетските еволуирани обрасци на социјалното поведение. Бидејќи не се човеков производ "туку создадени од селекцијата"³⁴ нивната функција без посебно специјално научно истражување е непозната на самиот човек и затоа нивната рамнотежа може лесно да биде пореметена од ефектите на концептуалното мислење како и секој систем на инстинктивно поведение"³⁴. Тие можат да станат дисфункционални со промените на енвиروменталната средина и дури да исчезнат во период од

една генерација бидејќи како секој жив систем не можат да го поднесат прекинувањето на својот континуитет".

Ако агресивноста е стварно вродено инстинктивно поведење кое уште и спонтано, односно може да се јави без да постои видлива причина за тоа тогаш навистина треба да се замислиме врз нашата иднина. Ако се има наум и тоа дека кај човечкиот вид не се развиле инстинктивни механизми за инхибиција на агресивноста а покрај тоа тој располага и со огромна моќ за убивање, денес репрезентирани во најсофистицирани средства за масовно уништување перспективите се мошне суморни. Ако на тоа се додаде Лоренцовата претпоставка дека денес постои огромна акумулирана енергија која не може да најде свој вентил и објект врз кој ќе ја истури редовната порција на агресивност и зголемената мотивација за агресија поради анонимноста на современото општество а сето тоа комбинирано со немоќта да примениме "морално вето", рационална моралност, бидејќи секогаш постои блокада од страна на доминантните вродени специфични обрасци на поведење, тогаш навистина нема многу место на надеж. Меѓутоа Лоренц, после се што го кажа за агресивноста на човекот и неговата сегашна ситуација, сепак изјавува дека е оптимист и дека постојат начини да се спречи катастрофата односно дека е можно да се воспостави, преку колективното човечко настојување за знаење и колективната одговорност на сите човечки суштества повторната рамнотежа помеѓу способноста за истребување

и социјалните инхибиции. Така тој предлага неколку "разумни" "терапеутски мерки" засновани врз "креативната примена на нашите научни знаења". По негово мислење разумот може да изврши притисок во вистински правец ³³

Тој ги нуди следниве рецепти да се спречат штетните последици од агресивното поведење. Прво е самопознанието. Иако знаењето за нас денеска е скромно сепак можеме да извлечеме некои релевантни заклучоци за нашата иднина. Сепак мора да го продлабочуваме нашето познание на стварните каузални механизми кои раководат со нашето поведење. Во тој контекст Лоренц ја сугерира идејата дека теоретски е можно да се зборува за еугеничко планирање што би довело до искоренување на аг्रेसијата, но нагласува дека таа мерка не е препорачлива бидејќи агресивноста е исто така "неопходна за постигање на повисоки човечки цели".³⁴ Таа највероватно кај човекот исто така како и кај животните конституира суштински елемент на личното пријателство. Ако ја искорениме агресивноста од големиот "парламент на инстинкти", каде постои комплексна интеракција на различни нагони, тоа може да има непредвидливи последици бидејќи не знаеме за што е одговорен овој најсилен инстинкт, во какви се типови на поведење е присутен. Сигурно е дека тој е суштински за целокупната организација на човечката личност и ако го елиминираме него од човечкиот живот во исто време ќе исчезнат неопходни бихевиорални обрасци и специфични човечки способности како на пр. смеата.³⁵

Втора препорака која ни ја дава Лоренц во нашите напори да излеземе накрај со "застранувањата" на агресивноста е да се потпреме на средства кои се покажале "ефикасно во целокупниот тек на филогенетската и културната еволуција". Досегашните етолошки истражувања истакнува Лоренц, демонстрираа како примордијалната форма на редирекција на агресивноста на други објекти може да ја "разоружа" агресивноста а психолошките проучувања ни ја покажаа вредноста на сублимацијата на агресивноста. Спортот како специфична човечка форма "борба без непријателство" во која важат најстрогите културни правила може да претставува значаен фактор за "растеретување од притисокот од агресивниот нагон". Тој претставува еден од најефикасните начини да разоружа една од најопасните форми на агресивното поведение: колективниот милитантен ентузијазам: "Олимписките игри се практично единствена прилика кога националната химна на една земја може да се свири без да предизвикува непријателство кај другите".³⁶

Тимските игри се посебно погодни форми за канализирање на групата конкурентност и средство за култивирање на одредени вредности кои сеуште го "бараат нашиот инстинктивен респект". Спортските натпревари меѓу нациите не само што претставуваат значаен вентил за колективниот милитантен ентузијазам на нациите туку преку промовирање на лични познанства меѓу луѓе од различни нации и партии ги обединуваат луѓето за заедничка кауза и

и затоа претставуваат ефикасно средство за спречување на војните. Тоа претставува трета мерка за контролирање на агресивното поведење.

Лоренц убаво забележува дека ширењето на персоналните познанства меѓу луѓе од различни културни кругови исто така претпоставува и доближување на нивните културни обрасци или барем напуштање на позицијата на исклучивост во комуникацијата. На тој начин вели тој помалку се ослободуваме од "природната инклинација социјалните обреди и нормите од другите култури да ги посматраме како инфериорни". За овој феномен кој извонредно го уочи Е.Ериксон и убаво го изрази со терминот "псевдо специјација"; Лоренц пишуваше: "Темната страна на псевдо специјацијата што не принудува да ги посматраме членовите на другите групи како да не се луѓе како што многу примитивни племиња го чинат тоа во чиј јазик зборот за нивното племе е синонимно со зборот човек".³⁶

За значењето на псевдоспецијацијата како карактеристичен ментален став бездруго извонредно се свесни пропонентите на милитантните идеологии, кои "во минатото го пропагираа верувањето дека членовите од другите партии не се сосема луѓе".³⁷ Затоа Лоренц потенцира дека мораме да ја разбиеме недовербата меѓу човечките групи со унапредување на персоналните познанства меѓу луѓето од различни нации, класи, партии и култури.

На крајот како можеби најзначајна мерка Лоренц го наведува интелегентното и одговорно канализирање на милитантниот ентузијазам. Најдобар начин да се канализира милитантниот ентузијазам по негово мислење е развивање на "принципи кои обично се признаени како вредности од највисок ред од сите човечки суштества независно од нивните национални, културни или политички припадности"³⁸ Меѓутоа пред се мораме да се соочиме со фактот дека милитантниот ентузијазам сеуште ги носи основните белези на своето потекло. Затоа бранителите на мирот денес мора да пропагираат повисоки цели кои се подетерминирани од моралната одговорност а тоа претпоставува доста знаење и увид, не е доволно само ентузијазам туку и образование.

Социобиологијата како концептуална рамка за систематско проучување на сите форми на поведение вклучувајќи го и поведението на човекот се јави во средината на седумдесетите години. Излегувањето на делото "Социобиологија; Нова Синтеза"¹ на ентомологот Едвард О. Вилсон во 1975 год. претставуваше annum Mirabilis за социобиологијата. Во него беше најавено доаѓањето на една хумана социобиологија која ќе го проучува човечкиот биограм, "образец на потенцијали вграден во наследството на видот како целина"² кој е резултат на еволуционата историја и кој делумно е одговорен и за содржината на некои аспекти на човечката култура.

Делата "Себичниот ген"¹¹ на Ричард Докинс и "Социобиологијата и поведението" на Дејвид П. Бараш³ придонесоа за популарноста на идеите сугерирани од Вилсон но истовремено амбициите да се даде едно ексклузивно натуралистичко објаснување на човечкото поведение наиде и на одлучно реагирање на научниците на кои тоа им беше централен предмет на истражување.

Социобиологијата своите основни идеи ги презеде од етологијата, но исто така во себе ги инкорпорира и резултатите на еколошките и генетичките истражувања. По мислењето на Вилсон "основачот" на социобиоло-

гијата и нејзин најистакнат претставник, нејзиниот новум се состои во начинот на кој таа ги екстрахира најзначајните факти за социјалната организација од нивната традиционална етолошка и психолошка матрица и начинот на кој таа ги реформулира врз основа на екологијата и популационата генетика за да "покаже како социјалните групи по пат на еволуција се адаптирале на средината".⁴

За подобро разбирање на тој "новум" на Вилсон и целата социобиолошка група релевантно е познавањето на типот на генетика што стои во основата на нивното објаснување на еволуцијата на социалното поведение по пат на природна селекција и идејата за сродничка селекција (kin selection) бидејќи "социобиолошката дебата" во најголем дел се водеше околу типот на Биологија инволвиран од објаснувањето на човекот и неговите социјални феномени.

Поодна точка на социобиолошката група е генетската концепција која се разви во рамките на школата на математички генетичари чии најистакнати претставници се Кроу и Кимура.⁵ Нивниот генетски концепт всушност е инспириран од Менделското сфаќање на гените, како себични, жилави, дискретни единици кои влијаат врз поведението. Таквите гени кои, како што ги опиша Р.Докинс кој ја апотеозира "себичноста" на гените, "по пат на чикашки гангстери успеале во некои случаи да опстанат и повеќе милиони години во еден изразито натпреварувачки

свет" со поодна точка на социобиолошката група.⁶ Иманентно на оваа концепција е верувањето дека обично има само еден најдобар генотип, целосно од нормални гени бидејќи во текот на еволуцијата, природната селекција ги отстранува сите варијанти на алелите како дефектни или пак тие претставуваат селективно неутрални форми. Поради оваа верување застапниците на овој концепт се наречени униформисти.

Втора група генетичари која се наречува варијабилности, застапува поинаков концепт за кој голем број на генетичари сметаат дека е поадекватен и поблиску до стварноста. Добжански, Мајер, Леркер, и Левонтин се најпознати застапници на овој концепт кој ја нагласува интеракцијата меѓу гените. Тие се сомневаат дека е можно да се утврди придонесот на секој поединечен ген на индивидуалниот фенотип, додека природната селекција како процес, по нивно мислење, повеќе влијае врз групи на коадаптирани гени отколку врз "себичните" гени. За застапниците на овој генетски концепт природната селекција не ги избира гените заради нивната извонредност туку влијае на зачувување на вариететите на генските комбинации во индивидуалните хромозоми додека пак способноста е поврзана со модалниот фенотип односно со оние индивидуи кои имаат белези кои се приближуваат на средната.

Покрај концептот за генски селекционизам⁷ идејата за сродничка селекција игра централна улога во

социобиолошките трудови. Таа беше афирмирана во настојувањето да се објасни адаптивната вредност на алтруистичкото поведение. Во развојот на теоријата на еволуцијата овој проблем обично се објаснуваше со селекција за доброто на видот или со механизмот на групна селекција. Во основа ова беше позицијата на етологијата. Шкотскиот еколог В.Ц. Вајн-Едвардс⁸, 1962 ја афирмира тезата дека животните обично тендираат да ја избегнат прекумерната експлоатација на своите хабитати посебно во поглед на храната така што дел од нив ја смалува својата репродуктивна активност. Со тоа се воспоставува рамнотежа помеѓу ресурсите и популацијата. Вајн-Едвардс сугерираше дека добар дел од самото социјално поведение функционира како механизам преку кој поединците се информираат за својот број во однос на расположивите ресурси за да можат спрема тоа да го модификуваат своето репродуктивно поведение. Овој механизам кој беше наречен групна селекција беше оспорен од оние биолози кои ја застапуваа идејата дека селекцијата дејствува на ниво на индивидуални организми а не помеѓу диференцијалните групи.

Едно од најубавите објаснувања за селекцијата на херeditарниот (биолошкиот) алтруизам е онаа кое тој тип на поведение го објаснува со механизмот на сродничка селекција. Терминот сродничка селекција прв го употреби еволуциониот биолог Џон Мајнард Смит додека пак самиот концепт е деривиран од теоретската работа на британскиот популационен генетичар В.Д.Хамилтон. Тој овој кон-

цепт првобитно го примени за објаснување на комплексното социјално поведение кај таканаречените еусоцијални инсекти чии видови имаат една специјализирана стерилна каста, кои поради нивниот посебен механизам за одредување на полот својата еволуциска способност ја зголемуваат работејќи за своите сестри.¹⁰

Од овој концепт произлезе и идејата за инклузивна способност (inclusive fitness) односно едно проширено сфаќање на способноста кое ја инкорпорира и персоналната способност (преку потомството) и способноста деривирани преку репрезентацијата на гените кај сродниците како резултат на нечие алтруистичко поведение.

Концептот на инклузивна способност понатаму беше развиен од страна Ричард Л.Триверс кој ја формулира идејата за реципрочен алтруизам - алтруистичко поведение и кон оние кои не се сродници доколку шансите од реципрочитет се доволно добри за зголемување на нечија инклузивна способност. Тој овој тип на поведение го дефинира на следниот начин:

"Поведение од кое корист има друг организам не близок роднина иако тоа е очигледно штетно за организмот кој го практикува; корист и штета се дефинирани со оглед на придонесот на инклузивната способност."¹⁰

Вилсоновото дело претставува обид да се синтетизираат сите тие идеи и да се применат и во објаснува-

њето на еволуцијата на социјалното поведење по пат на природна селекција, кај сите социјални видови. Тој во последното поглавје на "Социобиологијата: Нова синтеза", под наслов "Човекот: од социобиологијата кон социологијата" го изнесе своето барање, овие биолошки принципи кои се деривирани од неодарвинистичката еволуциона теорија да бидат проширени и на општествените науки. Како клучно прашање на антропологијата и биологијата го постави проучувањето на "човечкиот биограм" и прашањето "во која мерка биограмот претставува адаптација на модерниот културен живот а во која мерка е само филогенетски реликт"?¹²

Во делото "За човечката природа Вилсон понатаму ги елаборира основните заклучоци за човекот изнесен во последното 27 поглавје од Социобиологијата. Во склад со својот "нов материјализам" истакнува дека ниеден вид вклучувајќи го и човечкиот нема некоја цел екстерна на "императивите на неговата генетичка историја" и консеквентно на тоа човечката природа треба да се проучува како дел на природните науки поточно како дел на биологијата. Таа е "клуч за човечката природа" бидејќи нејзината длабинска структура денес најдобро може да се објасни со принципите на биологијата. Меѓутоа доколку социјалните науки кои се потенцијално побогати по содржина успеат да ги апсорбираат релевантните идеи на биологијата тие можат и да ја надминат".¹³

Прва задача која си ја постави Вилсон во оваа дело беше прецизно да ја идентификува длабинската генетичка структура на човечка природа и да демонстрира каузална врска помеѓу оваа структура и актуалните активности на луѓето, односно да го етаблира како факт влијанието на гените во создавањето на социокултурните феномени. Меѓутоа самиот Вилсон признава дека биолозите засега не се во можност да идентификуваат гени кои влијаат врз човечкото специфично поведење. Но тој се надева дека во блиска иднина тие ќе можат да идентификуваат постоење на гени за специфични социо-културни практики. Оваа верба се фундаира на сваќањето дека човекот е само еден од многуте социјални видови а човечкото поведење само еден од цела низа на социјални видови и дека неговата природа е резултат на еден долг процес на генетичка еволуција кој што несомнено оставил траги врз човечкиот биограм.

Во проучувањето на социјалноста кај видовите Вилсон и целата социобиолошка група предлагаат да се идентификуваат елементи во поведението кои треба да се посматраат како и секоја друга анатомска карактеристика на видот, во иста смисла како што се белите дробови или палецот на раката. Агресијата, алтруизмот и сексуалноста беа она традиционално "тројство" кое го изучуваше етологијата и социобиологијата пред Вилсон.¹⁴ Вилсон сега на оваа проучување го додава и проучувањето на предиспози-

цијата кон религиско верување "како најкомплексна и најмоќа сила во човечкиот ум и најверојатно неразделен дел на човечката природа".¹⁵ Меѓутоа Вилсон пред се се задржува на алтруистичкото поведење кое го смета за суштински ингредиент на било кое општество и тврди дека социобиологијата највеќе постигнала со објаснувањето на овој тип на поведење. Сите тие елементи или својства на човечката природа се објаснуваат со универзалната склоност кај поединците да ја зголемат својата инклузивна генетичка способност односно да постапуваат на таков начин за да ја унапредат својата репродуктивна предност во најширока смисла.

Ако се претпостави дека поведенијата се органски единици тогаш тие смета Вилсон треба да се објаснат на ист начин како што се објаснуваат и другите органски белези односно со помош на еволуција по пат на природна селекција. Ова е суштина на социобиолошката теза и белег што ја дистингвира од пред Дарвиновското проучување на човечката природа. Тој истакнува дека ние лесно прифаќаме дека поведението кај другите животни има генетска основа како резултат на природната селекција; зошто не би прифатиле дека и човечкото поведење мора да се објасни на ист начин ако постои такво нешто како што е човечка природа и ако постојат генетички компоненти на човечката природа.¹⁶

Во тој контекст едно поведење кое е уни-

верзално треба да се разбере како адаптивно односно дека тоа придонесува за поголема генетска способност на луѓето, поголеми шанси за персонален опстанок и поголема персонална репродукција и зголемен опстанок на сродниците кои ги делат со нас истите гени.

Основна цел на оваа настојување на Вилсон да се идентификуват длабинската структура на човечката природа е создавање на една научна етика на човештвото. Знаењето за она треба може да се деривира само од знаењето за она што сме. Потрагата за самопознание мора да биде ослободена од сите илузии и умисленост. Ние мора да бидеме спремни да признаеме дека еден значаен дел на човечкиот бихевиорален репертоар има смисла само од аспект на генетската предност за индивидуите. Материјалистичката основа за една реалистичка етика треба да се бара во биолошката анализа на човечката природа. Имајќи го наум фактот дека е тешко да се замисли дека во блиска иднина може со помош на генетички инженеринг да се измени генетичката конституција на човекот мора да го прифатиме постоењето на релативно стабилен збир на карактеристики како основа за еден ефективен етички систем.¹⁷

Еден додатен белег на социобиолошката анализа од посебно значење за општествените науки е тврдењето дека општествата вклучувајќи го и човечкото се статистички резултат на поведението на нивните индивидуални компоненти. По мислењето на Вилсон не постои суперорганско

како такво во Креберова смисла не постои културна динамика не постојат општествена како такви постојат популации.

Најприкраден начин за проучувањето на човекот и неговото социјално поведение по мислењето на Вилсон е да примениме "макроскопска перспектива односно човекот да го посматраме без предрасуди како да сме зоолози од некоја друга планета а човекот еден од многуте социјални видови на земјата. Ова гледиште има предност затоа што "човечкото поведение е нешто што може да биде дефинирано со прилична прецизност бидејќи еволуционите патишта кои му биле отворени не биле подеднакво проодни".¹⁸

Постапката која Вилсон ја предлага за утврдувањето на бројот на генетски контролирани бихевиорални белези е споредувањето на човечкото социјално поведение со поведението на другите видови и второ проучувањето на варијациите во рамките на човечките популации. Оваа второт, кое тој го сметаше за многу потешко изводливо, се надеваше дека ќе открие постоење на генетички детерминирани бихевиорални квалитети кои стојат во основата на вариациите меѓу културите.

Спрема Вилсон ние имаме одреден број на заеднички бихевиорални карактеристики со најголем дел од приматите од стариот свет. (мајмуните на стариот свет и човеколиките мајмуни) кои се и наши најблиски живи

еволюциони сродници по својата анатомија и биохемија.

Меѓу повеќето општи белези тој ги наведува следниве:

1) Големина на непосредните социјални групи кои се движат од 10 до 20 возрасни члена наместо само 2 како кај некои птици или на илјадници кај некои риби и инсекти;

2) Машките се покрупни од женските членови и постои тенденција за машка доминација;

3) Пролонгиран долг период на социјализација на младите, прво во најблиска врска со мајката а потоа во поголем степен со другите деца од иста возраст и пол;

4) Социјалната игра со нагласка на вежбање улоги и експлорација.

Покрај овие нашиот вид спрема Вилсон поседува дистинктни социјални карактеристики кои не можат поинаку да се објаснат освен како резултат на еден посебен сет на човечки гени. Тие белези кои се универзални, заеднички за сите култури низ светот, се дијагностички за нашиот вид како што некои карактеристични црти се дијагностички за другите животни. Нив не треба да ги третираме како последица било на напредниот социјален живот било на нашата повисока интелигенција: тие се поврзани со анатомијата на голи бипедални цицачи и на особените својства на човечката природа."¹⁹

Вилсон смета дека оваа чудна збрка на тврдоглави и интринсички белези кои ја конституираат

човечката природа строго ги детерменираат етапите од развојот на поединците. Тие изгледаат ограничени и идеосинкратични кога ќе се посматраат на големиот фон на другите живи видови, додека постеротипните форми на човечкото поведење го следат образецот на приматите. Оваа сличност по мислењето на Вилсон е токму оној модел кој треба да се очекува доколку човечкиот вид еволуирал од претците на приматите од стариот свет и оди во прилог на тезата дека човечкото социјално поведење има генетска основа. Човечкото поведење е организирано од некои гени што се заеднички со блиските сродни видови а другите се единствени за човечкиот род.²⁰

За да го објасни присуството на така висок процент на генетски детерменирани белези Вилсон понатаму ја елаборира генетската хипотеза чија што суштина е ставот директно деривиран од неодарвинистичката еволуциона теорија дека "белезите на човечката природа биле адаптивни во времето кога еволуирал човечкиот вид и дека консеквентно на тоа гените се рашириле низ популацијата која ги предиспонираше нивните носители да ги развијат тие белези".²¹

Носителите на адаптивните белези имаат поголема шанса на репрезентација на своите гени на следната генерација од оние кои не ги поседувале тие гени. Поединци со поголема генетичка способност односно со поголем персонален опстанок (поголема персонална продукција и

зголемен опстанок на блиските сродници кои ги имаат истите гени поради заедничкиот предок) со време во текот на еволуцијата ќе рашират одредени белези кои носат одредена предност

така што белегот со време ќе биде карактеристика на видот. Тоа е начинот на кој Вилсон и другите социобиолози го постулираат обликувањето на човечката природа.

Таа е резултат на еден долг процес на еминентно генетска еволуција на човековото социјално поведение што траел преку пет милиони години се до појавата на цивилизацијата. Човечките популации во тој интервал на генетска социјална еволуција ги сочинувале релативно мали и имобилни групи на ловци собирачи на храна. Нашата природа е всушност природата на ловците собирачи на храна кои се адаптирале на условите на живот кои владееле пред повеќе од десет илјади години: "Човечката природа е неправилен мозаик од специјални генетски адаптации на една средина во голема мерка ишчезната од светот на ловците и собирачите на храна од леденото доба".²² Таа се состои од правила на учење емоционални зајакнувачи на учењето, и хормонално повратни спреги кои го управуваат развојот на социјалното поведение во еден или друг правец.²³

Различните културни обрасци кои остануваат непроменети во различни социокултурни контексти, како што се инцест забраните, хипергамијата и други транскултурални белези се одредени од вака конституираната човечка природа. Тие имплицираат, пишува Вилсон "одредени биолошки феномени најмалку подложни на мимикријата на културата"²⁴ и сметаше дека социобиологијата снабдена со

"најдобрите" принципи на екологијата и генетиката може највеќе да придонесе во објаснувањето на универзалните и најмалку рационални поведенија од човечкиот репертоар. "Предноста" на овој тип на социобиолошки интерпретации во однос на класичните антрополошки објаснувања Вилсон накратко ја илустрира со два примера: инцест забрани и хипергамија.

Тој и другите социобиолози (Фоккс и Триверс) во контраст на превалентното антрополошко објаснување на инцест забраните кое го оригинира Е.Б.Тајлор а врз основа на кое Леви-Строс ја изгради целата своја антрополошка теорија, имено дека инцест забраните се во функција на принципот на реципроцитет, темел на целокупниот општествен живот, ја сугерираа тезата дека тие се поврзани со генетската предност. Децата кои се раѓаат од сексуалните односи помеѓу блиските крвни сродници од спротивен пол се далеку повеќе во опасност да се родат со деформитети и да бидат абнормални. Вилсон истакнува дека "крајната причина која е сугерирана од биолошката хипотеза е губење на генетска способност која резултира од инцестот. Факт е дека деца од инцестиозни врски ќе имаат помал број на деца."²⁵

Социобиолозите сметаат дека антрополошкото објаснување би можело да укаже на функциите кои евентуално ги врши инцестот но основното објаснување мора да се повикува на генетските фактори. Вилсон наведува евиденција од кибуците во Израел кои сугерираат дека

сексуалната аверзија се развива автоматски помеѓу оние кои живеат заедно до возраст од шест години дури и кога тие не се роднини. За него тоа покажува дека природната селекција одела против инцестот со тоа што ги терала луѓето еден кон друг да се однесуваат како да се блиски роднини во оние ситуации каде всушност е најверојатно дека тие се стварно роднини.

За Вилсон во инцест забраните се активира оној тип на поведение во кое поединците се "управувани од инстинктот заснован на гени".²⁶ Од него се исклучени и волјата и свеста. Д.Бараш најдобро го дефинира пристапот на еволуционата анализа на поведенија од кои е исклучена секаква свест и рационална намера: Тој вели:

Организмите несомнено се селектирани бидејќи се однесуваат како да се свесни како да ја максимизираат нивната способност но ова не бара било каква претпоставка за тоа што се случува во нивните глави. Се очекува дека тие ќе се однесуваат на соодветен начин: ниту се бара ниту се очекува дека тие ги знаат зошто.²⁷

Примерот на анализа на инцест забраните најдобро ја илустрира позицијата на методолошкиот индивидуализам која настојува со помош на индивидуалното поведение да го објасни постоењето на културни норми, односно она што важи за општеството да го редуцира на она што важи за индивидуите кои го сочинуваат. Таа позиција е имплицитна и во обидот на Вилсон да даде одговор на, од социобиолошка гледна точка, деликатното прашање колку варијациите во социјалното поведение во рамките на човечкиот вид имаат генетска основа. Врз основа на уверувањето

дека човечкото поведење било подложно на генетската еволуција се до неодамна тој претпоставува дека генетската варијација која го контролирала поведението можеби се задржала и во сферата на цивилизацијата. Но веднаш потоа тој е многу поексплицитен и изјавува дека постои "силна евиденција дека знатен дел од човечката бихевиорална варијација е базирана на генетички разлики меѓу поединците".²⁸

Кога Вилсон почнува да ја набројува силната евиденција за генетската основа на варијацијата на социјалното поведење таа се сведе на ограничена листа на мутации кои предизвикуваат неуролошки растројства и оштетување на интелигенцијата. Што се однесува до генетската основа на варијацијата во "нормалното" социјално поведење тој ја сугерира тезата дека тоа би можело да е резултат на полигенија односно комплексно дејствување на повеќе гени врз еден бихевиорален белег, додека во поглед на можноста за постоење на географска варијација во генетската основа на социјалното поведење се определува во прилог на тезата дека разликите меѓу човечките општества се повеќе засновани на учење и социјално кондиционирање отколку врз наследството. Меѓутоа сепак изрази уверување дека во блиска иднина со напредокот на различните истражувачки техники ќе биде можно да се откријат многу гени кои ги детерминираат тие разлики.

Делото "За човечката природа" за антрополо-
 гијата е релевантно и од аспект на изучувањето на релаци-
 јата помеѓу биолошката и културната еволуција. Тој аспект
 зазема централно место во поновиот антрополошки дискурс
 за човечката природа. Антрополозите за разлика од научни-
 ците во другите општествени науки секогаш беа посебно за-
 интересирани за проучувањето на природната историја на чо-
 векот и сметаа дека во неговото специфично еволуционо ми-
 нато се наоѓа дел од одговорот на прашањето што е човекот.
 Тие посебно потенцираа дека еволуционата перспектива е
 нужна за да се разберат некои најдинстинктни способности
 што ја дефинираат човечката природа. Во тој контекст кул-
 турата како од аспект на нејзиниот еволуционен развој та-
 ка и од аспект на нејзината специфична конфигурација се
 сметаше за еден од одлучувачките фактори за развојот на
 специфичните човечки потенцијали и за нивната актуална
 манифестација.

Спротивставувајќи се на наследството на
 хуманистичката традиција на третманот на културата како
 емергентен феномен, Вилсон го отфрли целокупното антропо-
 лошко наследство, како она со јасна Диркемовска инспира-
 ција така и поновата традиција и сите тие објаснувања ги
 супсумира под поимот ултраенвиروментализам. Тој ја неги-
 ра идејата дека културата еволуирала независно од огра-
 ничувањата на биолошката природа на човекот и дека има
 своја сопствена динамика.

Во настојувањето попрецизно да го одреди односот помеѓу културата и биологијата во човечката социјална еволуција, Вилсон ја афирмира тезата за паралелен развој на овие две компоненти во човечката еволуција:

"Хуманата социјална еволуција, истакнува тој, се движи по двоен колосек на наследство; културно и биолошко. Културната еволуција е Ламарковска и мошне брза додека биолошката еволуција е дарвиновска и мошне спора".²⁹

Културната промена која се базира на принципот на наследување на стекнатите карактеристики, во финалните фази од обликувањето на Homo sapiens ја "претрчува" биолошката еволуција. Меѓутоа културната не може да се конституира како автономна сила независна од херeditарната компонента на човечката природа. Таа компонента, онаа нејзино "тврдоглаво јадро", нашиот "биолошки резон" кој постојано ги проценува генетските штети и користи, во крајна линија ги одредува и правците на понатамошниот културен развој, всушност го стеснува патот по кој може тој развој понатаму да се одвива. Културата не може премногу да се одалечи од човечката природа. Социјалната средина креирана од културната еволуција ќе биде вратена во колосек од биолошката природна селекција бидејќи:

Постојат биолошки ограничувања кои ги дефинираат зоните на неможното и забранетото... Индивидуите чие поведение станало суицидално или деструктивно за нивните семејства ќе остават помал број на гени од оние кои се генетски помалку склони за такво поведение. Општествата што пропаѓаат заради генетската склоност на своите членови да генерираат компетитивно послаби култури ќе бидат заменети од оние со посоодветно одберени... постои лимит... зад кој биолошката еволуција ќе почне да ја влече култу-

рната еволуција назад кон себе... Културата на секое општество оди по еден или друг сет на еволуциони патешта чиј што полн низ е контролиран од генетските процеси на човечката природа.³⁰

Оваа идеја за одлучувачкото значење на хередиитарната компонента во однос на културата е централна и во неговата софтверна варијанта на неговата социобиологија или хуманата социобиологија која тој заедно со Чарлс Лумсден ја развива подоцна во делата "Гени, разум и култура" и "Прометејски огин". Во овие дела Вилсон се дистанцира од ригидниот утилитаристички модел на социобиологијата од претходните дела и ја развива концепцијата за коеволуција на гените и културата. Во оваа ревидирана верзија на социобиологија клучно значење добива антогенетскиот развој на менталната активност и поведение, и посебно епигенетските механизми на разумот. Имплицитно самокритичувајќи се укажува на "значајниот факт дека социобиологија не го зела соодветно предвид човечкиот разум и разликоста на културите".³¹ Меѓутоа и покрај тоа, во неговата расправа за коеволуција на гените и културата, и понатаму се чувствува редуccionистичката парадигма; тоа е сеуште супстанцијално од биологијата зависна теорија за коеволуција на гените и културата. Вилсон и понатаму смета дека "централна догма на хуманата социобиологија е дека социјалните поведенија се обликувани од природната селекција"³² и понатаму експлицитно го застапува својот "leash principle" велејќи дека "генетската природна селекција оперира на таков начин така што ја

држи културата на синцир".³³ Останувајќи на овој став дека гените ја држат културата на синцир односно дека има граници на културната различност го реafirмира ставот дека различните култури се можеби само израз на истите базични импулси во различни средини.

Постоењето на "забранети зони" не значи и дека немало обиди да се влезе во нив. Меѓутоа Вилсон потенцира дека таквите обиди после одреден временски период ќе доведат до "социјални и економски пертурбации и опаѓање на квалитетот на животот резистенција и повлекување".³⁴ Тезата дека и човечката историја е во значајна мерка под влијание на биолошката еволуција која и претходела по негово мислење може да се провери со испитувањето на животот на современите примитивни народи чија што основна дејност и денес е ловот и собирањето на храна и чии што културни и економски практики покажуваат одредена сличност со оние од предисторијата. исто така тој жиг на "херидитарните квалитети на егзистенцијата заснована на лов и собирање на храна"³⁵ е видлив и во паралелизмот во главните белези помеѓу цивилизациите на Египет, Месопотамија, Индија, Мексико и Централна и Јужна Америка. Тој паралелизам најдобро ја илустрира теоријата на "двојниот колосек" на човечката социјална еволуција. Цивилизацијата всушност настанува по пат на хипертрофија на предегзистентните структури:

... Како што забот на слончето што се издолжува во кљови и како што кранијалните коски на еленот што се развиваат во зачудувачки големи парošци, базичните социјални одговори на ловците-собирачи метаморфозираа од релативно скромни енвироментални адаптации во неочекувано елаборирани, дури и монструмски форми во поразвиените општества.³⁶

За Вилсон дури и најголем број а можеби и сите најистакнати карактеристики на современото општество можат да се сметаат за "хипертрофични модификации" на поранешните поедноставни модификации на ловците и собирачите на храна, кои инаку и самите се израз на одредени белези на човечката природа која се формирала во периодот на долгото траење на леденото доба. национализмот и расизмот можат да се посматраат како културно "негувани" изростоци на едноставниот трибализам. Исто така религијата, како и многу други "културни суперструктури" имаат свои корени во далечното еволуционо минато. Правецот на промена на овие екстремни изростоци на предегзистентните структури, па и нивните финални форми се ограничени од "биолошката субструктура" и можат да одат само по ограничен број на патеки. Конкретно за религијата, Вилсон смета дека со потемелно познавање на човечката природа и екологија нејзините патеки можат да се избројат а правците на религиската еволуција во индивидуалните култури може да биде објаснета со голем степен на сигурност.³⁷

Вилсон, како и најголем број на етолози и социобиолози, го застапува гледиштето за вродената агресивност на човекот и го објаснува со неговата адаптивна

вредност во хоминидната еволуција. Човечките суштества по негово мислење имаат карактеристичен образец на агресивно поведение односно поседуваат една комплексна биохемикална скала на одговори што се јавуваат или ушчезнуваат зависно од енвайроменталниот контекст. Во тој поглед концепцијата Вилсон се разликува од концепцијата на Фројд и од сфаќањето на Лоренц кое тој го третира само како модернизирана варијанта на претходната. И Фројд и Лоренц постулираа постоење на еден општ инстинкт за агресивно поведение и кај луѓето и кај животните. Наспроти нив Вилсон смета дека можат да се разликуваат најмалку седум категории на агресивно поведение кои претставуваат различни одговори со посебни контроли во нервниот систем и се јавуваат во посебни енвайроментални ситуации: одбрана и освојување, воспоставување на доминација во рамките на добро организирани групи, сексуална агресија, непријателски чинови со кои се прекинува доењето, агресија против пленот кој се лови, дефанзивни напади против предатори и моралистичка и дисциплинирачка агресија која е во функција на зацврстување на општествените правила. (102)

Вилсон посебно ја потенцира генетската лабилност на агресивното поведение. Секоја од ^дсيتينгвираните категории на агресивно поведение може во текот на генетската еволуција на еден вид (може) да биде дадена, модифицирана или избришана, а доколку природната селекција е интензивна, промените можат да се случат за неколку генерации во рамките на целата популација.

Во врска со човекот и неговата агресивност Вилсон истакнува дека човекот е во голема мерка предиспониран за агресивност, но се спротивставува на широко распространетата идеја дека човекот е најкрвожедно животно. Исто така потенцира дека најжестоките форми на агресивното поведение се научени и се манифестираат во војните или во криминалните напади. Меѓутоа, учењето, како што тој го сфаќа, е под голема генетска контрола.

Наспроти психохидрауличниот модел и неговата модернизирана варијанта што ја застапува Лоренц и наспроти моделот на "културен образец" на Ричард Сајпс, Вилсон смета дека:

Агресијата не личи на течност која постојано врши притисок на ѕидовите на својот контејнер, ниту пак е нешто како збир на активни ingredienti кои се сипуваат во празен сад. Таа попрецизно може да се опише како преегзистентна мешавина на хемикалии, спремни да бидат трансформирани од специфични катализатори што се додадени, загревани и поттикнувани подоцна.

Во поглед на војната Вилсон посебно го потенцира значењето на етноцентризмот (ирационална претерана приврзеност на индивидуите на нивните сродници и соплеменици) како главна причина за многуте воинствени политики. Меѓутоа сепак смета дека подлабоката причина на војната лежи во генетската предиспозиција на луѓето да учат некој тип на агресивно поведение кое носи одредена генетска предност. И во овој случај се работи за методолошки индивидуализам - еден еминентно општествен феномен каков што е војната да се објаснува со индивидуалните предиспозиции. Токму поради ваквиот начин на објаснување на социјалното поведение тој ќе биде предмет на најжестоки критики.

ГЛАВА III

Лоренц не е единствениот кој своите заклучоци за човекот ги темелеше врз анималното поведење, посебно агресивното и кој го поврзуваше со неговата улога во текот на хоминидната еволуција. Покрај Одри, Морис и Стор кои беа директно инспирирани од Лоренц, во различни степени таа идеја е присутна и кај други етолози: Ејбл-Ејбесфелд, Фокс и Тајгер, Конер и т.н.¹ Меѓутоа гледиштето дека човечката природа е есенцијално агресивна има своја долга историја во западната традиција. Како што забележаа Сајн Хоувел и Рој Вилис таа повеќе зборува за западното општество отколку за човечката природа.² Тоа гледиште е можеби постаро и од самата доктрина за првобитниот грев.³

Идејата дека луѓето се фундаментално агресивни суштества прв теориски ја артикулира Томас Хобс. Неговата концепција епотимизирана во прочуената изрека *homo homini lupus* ќе стане доминантна во периодот на владението на "мускуларниот Дарвинизам" и неговиот "изданок" социјалниот Дарвинизам. Меѓутоа нејзина популарност во научната и популарната култура се должи на Сигмунд Фројд, таткото на психоанализата. Фројдовите идеи особено неговото учење за нагонот за смрт како инхерентен принцип на човечката природа беше прифатен од мнозина научници и обични луѓе како "самоевидентна вистина".

Иако мнозина психолози ја негираа експликативната вредност на нагонот за смрт, Фројдовата идеја за постоење на вродени нагони мошне е присутна во објаснувањето

на агресивното однесување и војната. Наместо нагонот за смрт авторите кои ја следат традицијата на Фројд војата ја третираат како еден од начините на кој поединците и општеството се афицирани од сексуалниот нагон и се обидуваат да излезат на крај со Едиповиот комплекс кој резултира од тој нагон.

Психологот Краузер Фројдовиот концепт го развива во еден поинаков правец. Тој претпоставува дека човекот има еден агресивен нагон и го објаснува како предвидлив резултат на еволуцијата на човекот како "интелигентен вид".⁴ Меѓу современите психолози по своето инсистирање на позитивните функции на агresiјата посебно се истакнува Англискиот психолог Стор.⁵

Во психологијата исто така мошне влијателна беше и Долардовата теорија за фрустрацијата која смета дека опструкцијата на поведението ориентирано кон некоја цел неизбежно води кон агresiја.

Со ретки исклучоци антрополозите ретко се бавеа со прашањето на агresiјата. Во Англиската и Американската антропологија не постоеше некој поголем интерес за емпириското истражување на агresiјата и виолетното поведение. Сепак во одреден број на теориски концепции беа имплицитни претпоставките за агресивноста на луѓето и дека општеството треба да ја контролира. Таа идеја беше имплицитна дури и во културниот релативизам, една од најдоминантните концепции во Американската антропологија,

посебно во неговата варијанта, така наречената школа Култура-личност, каде идеите на Фројд после 1930 година играа и значајна улога во антрополошкиот пристап.

Во политичката антропологија и т.н. легална антропологија, прашањата за агресивноста и насилството беа имплицитни во проучувањето на конфликтот кој заземаше значајно место пред се во англиската социјална антропологија. Наистакнат претставник на политичката антропологија Макс Глакман во своето проучување на политичката организација на така наречените ^{и е} акефални општества тргнува од конфликтот и сугерира парадоксален заклучок дека во одредени типови на социјални односи конфликтот може да води кон "ре-етаблирање на социјалната кохезија"⁶. Одреден број на антрополози кои ги проучуваа ритуалните практики во примитивните општества (Малиновски, Ретклиф-Браун и Еванс Ричард ги проучуваа од аспект на ослободување односно зголемување на анксиозноста во општеството.

Појавата на делата етологијата и социобиологијата во кои агресивноста се третираше како еден од клучните белези на човечката природа како и самата меѓународна ситуација, која ја карактеризираше континуиран конфликт во различни делови на светот, беше повод антрополозите да му обрнат поголемо внимание на тоа прашање. Во реакција на етолошките и социобиолошките ставови антрополозите се концентрираа на филогенетската димензија на агресивното поведение, и значењето на културата во текот на еволуционата историја, и на структурирањето на човечките битни потенцијали.

Ешли Монтагју зазема посебно место во современата антропологија. Тој несомнено е најистакнат претставник на една оптимистичка антрополошка оптика. Речиси нема друг антрополог кој така експлицитно и вехементно ја застапува концепцијата за човекот како суштество кое се раѓа како добро и кое е "организирано на таков начин од раѓањето така што има потреба да продолжи да расте и да се развива во својот потенцијал за добрини". Неговата концепција во тој поглед е реминисцентна на концепцијата на Манчије, кинески филозоф од конфучијанската традиција кој исто така јасно го изложи гледиштето за природната добрина на човекот.

Монтагју повеќе пати го повторуваше ставот дека е неопходна една солидна, на научни факти фундирана и теориски артикулирана концепција за човечката природа која ќе биде искористена како работна теорија која ќе помогне луѓето да ги развиваат своите потенцијали за добрина, топлина и љубов, односно да станат здрави личности. Тоа е нивната природа а општеството треба неа да ја негува. Тоа дека човекот се раѓа како добар според Монтагју има извонредно значење за нашето свакѓање на постнаталниот развој. Разбирањето на тој факт има приоритетно значење во однос на разбирањето на тоа како општеството, кое на одреден начин ги креира своите членови го осуетува или го охрабрува тој вроден потенцијал. Монтагју е свесен дека неговите идеи се по малку "ексцентрични" "хетеродоксни" и

"инкогенијални со духот на времето" и дека тешко ќе ги еродираат традиционалните идеи за човечката природа како изворно зла и агресивна олицотворени во паулинската доктрина за првобитниот грев во Хобсовата концепција за човекот, во идејата за вродена поквареност, викторијанската варијанта на доктрината за правобитниот грев, и во поново време во Фројдовиот нагон за деструкција. Тие идеи, посебно идејата за вродената поквареност на човекот, според Монтагју, имаа разорни последици врз човековото саморазбирање и е основна причина за конфузната ситуација во која се наоѓа човекот.

Имајќи го на ум ова како и неговиот централен став дека човекот е суштество без инстинкти не изненадува остријата на неговата реакција на појавата на делата на Ордри, Лоренс и Морис кои го постулираат постоењето на инстинктот за агресија. Тој ги оцени тие дела како "нова литанија за вродената поквареност, опасна за човечкиот дух бидејќи го свртува вниманието од вистинските причини за гревот, агресијата и охрабруваат едно Јансенистичко гледиште за природата на човечката ситуација". Меѓутоа основен мотив за неговата критика не беа аксиолошки далекусежните импликации на етолошките идеи па и на Голдинг во "Господарот на мувите" туку пред се научната нефундираност на нивните концепции за човечката природа. Како прво Монтагју како впрочем и мнозина други автори од различни специјалности: компаративни психолози, етолози и антрополози ја оспори валидноста на концептот на инстинктот со кој оперираат Конрад и неговата група и

применливоста на овој концепт за човечкото поведение, како и евиденцијата врз која тие ги фундаираа своите концепции. Тој исто така забележува дека најголем број на дефиниции на инстинктот се базирани врз проучувањето на нижите животни а не врз човекот, но и во случајот со овие животни има доволна основа да се отфрли интерпретацијата на нивното поведение со помош на инстинкти. Во тој поглед Монтагју предупредува дека

"рационализацијата врз слабо анализирана евиденција или пак заедно со методи кои ја искривуваат евиденцијата... е опасна практика која може да произведе псевдологички аргументи. Дури и научниците не се имуни на тоа особено ако се заљубени во своите теории со што стануваат нечувствителни за алтернативните интерпретации на фактите".

За Монтагју, Лоренц е најдобра илустрација што може да се случи ако не се почитуваат основните методолошки постулати. Во изучувањето на проблемот на агресивноста Лоренц тргнува од несигурна евиденција за агресивен инстинкт кај нижите животни а потоа евиденцијата и аргументите директно ги применува врз човекот.

Монтагју не ја одречува улогата на наследството во некои човечки постапки меѓутоа го негира ставот дека херeditарноста ја детерменира секоја форма на човечкото поведение (херeditарната компонента тој ја третира како динамички интеграл помеѓу генотипот и влијанието на средината во пренаталниот развој). Но сепак најзначаен фактор на човечкото поведение за него е тоа што тоа е научено, факт кој се должи на специфичната еволуциона историја на човечкиот род "од доминацијата на биолошки пре-

детерминирани реакции... во зона на адаптација во која во поведението доминираат научени одговори односно во димензија на културата научен човекот создаден дел на средината".

Тоа е позицијата која тој ја афирмира во спротивстав на основниот постулат за агресивниот инстинкт кај човекот на Одри и Лоренц и ја елаборира понатаму во критиката на нивното објаснување на човекот како интринсички агресивно суштество и при тоа ја демонстрира непоузданоста на емпириската основа на нивниот аргумент. Монтегју истакнува дека нивните дела страдаат од ист "фатален дефект, имено од екстраполација на дубиозните интерпретации на анималното поведење кон уште подубиозни заклучоци за човекот". Повторувајќи го ставот дека човекот нема инстинкти, со исклучок на инстинктоидни реакции кај новороденчињата и дека "наводното филогенетски адаптивно инстинктивно поведење на другите животни не може да биде релевантно за дискусијата за мотивите кај човекот", забележува дека сите оние кои зборуваат за "вродената гресија кај човекот произлегува дека воопшто не ја познаваат единственоста на човековата еволуциона историја".

Палеоантрополошките истражувања ги инвалидираат емпириските основи на етолошките аргументи дека природната селекција го фаворизирала агресивното поведење кај раниот човек. Рејмонд Дарт Јужноафрички анатом кој прв ги откри фосилните остатоци на аустролопитекус и врз основа на чие истражување Одри ја афирмира тезата за човекот како наоружен предатор - предатор со природен инстинкт да убива

со оружје" сметаше дека Australopithecini-те произведува-
ле разни орудија од коски, заби и рогови на животни.
Таа традиција на изработка на орудија Дарт ја нарече
остеодонтокератичка култура. Тој спекулираше дека наши-
те претци ги користеле овие орудија за лов и убивање на
своите ближни, биле карневорни предатори и канибалисти-
чки по своето потекло и дека целокупната историја на
човештвото јасно зборува за тој "жиг на Каин кој го одде-
лува човекот дијатетски од неговите антропоидални сродни-
ци и го поврзува со најопасните Carnivoraе".

Антрополозите не се сомневаат дека орудија-
та биле употребувани и како оружје но негираат дека тие
биле откриени за таа цел. Познатиот современ физички ан-
трополог Шервуд Вошбурн во врска со односот помеѓу ору-
дијата и човечката еволуција сугерираше едно алтернати-
вно објаснување за односот помеѓу орудијата и брзината
на човечката еволуција. Тој тврди дека употребата на ору-
дија претставува една најпосредна предност за еден при-
лично слаб вид во неговата потрага по храна. Секој разви-
ток во правецот на посовршена изработка на орудија би имал
пропратна предност за оние со таква обдареност. Меѓутоа
употребата на орудијата претставува одреден тип на физи-
чка структура а најзначаен елемент на таа структура е
исправениот од. Затоа тој истакнува дека првиот напредок
кон Homo Sapiens бил развојот на вистинскиот бипедализам
кој ги ослободува рацете за носење и употреба на орудија.

Меѓутоа интелегентната употреба на орудите бара специјална церебрална организација, подобри орудја во комбинација со кооперативна социјална организација ги фаворизираат поединците со подобри мозоци а подобри мозоци произведуваат покомплексни и поадаптивни орудја: Тој пишуваше:

Селекцијата создаде нови системи за грижа за децата созревање и пол исто како што внесе промени и во чепот и во забите. Орудите, ловот, огнот, комплексниот социјален живот, говорот, човечкиот начин и мозокот еволуираа заедно за да го создадат древниот човек од родот хомо пред половина милион години. Тогаш мозокот еволуираше под притисок на покомплексниот начин на социјален начин на живот се додека не се појави хомо сапиенс пред околу педесетилјади години.

Вошбурн беше заинтересиран како и многу други антрополози за почетоките на оној процес со кој како што сметаше Т.Добжански биолошката еволуција се трансцендира себеси. Резултатот на тој процес е суштество кое е мошне различно од арборијалните човеколики мајмуни. Овој нов тип на животно може да учи како да се прилагоди на комплексното човечко општество а тоа се должи пред се на развојот на неговиот голем мозок.

Монтагју исто така ја потенцира таа идеја и истакнува дека човечкиот мозок далеку од тоа да содржи некои филогенетски програмирани детерминанти на поведението е карактеризиран со извонредно високо развиена способност за учење... со развојот на културата... човековиот мозок почнува да расте и да се развива во симултан feedback интеракција со културата како орган за учење, поправање и интелигенција". Во новата зона на адаптација продолжува Монтагју инстинктивното поведение би било бескорисно

и затоа негативно селектирано.

Одри и Лоренц ја истакнуваа адаптивната вредност на агресивното поведение во еволуцијата. Тие не се исклучок во тој поглед бидејќи има и меѓу антрополозите кои ја застапуваат тезата за адаптивната вредност на агресивното поведение во раната еволуција на човекот. Монтагју наспроти таквите сваќања го потенцира значењето на кооперативното поведение. Имено тој смета дека во интервал од неколку милиони години на човечката еволуција главен селективен притисок бил врз кооперацијата, но не само врз интрагрупната кооперација како што сметаат некои автори, туку и врз интегрупаната кооперација. Без тоа вели тој денеска не би имало луѓе. Во овој став на Монтагју е имплицирана идејата на современата биологија дека доколку размената на генетичкиот материјал била ограничена само меѓу членовите на еден варијатет од популацијата со време би дошло до репродуктивна изолација на тој варијатет од другите варијатети на популацијата што инаку е почетна точка на специјацијата. Што тоа не се случило во целокупната историја на човештвото малите изолирани човечки групи да тргнаат по сопствени линии на еволуција посредно зборува за тоа дека меѓу човечките популации доаѓало до контакти кои не мора да биле непријателски. Без претпоставката за панмиксија меѓу човечките популации во минатото не може да се објасни единствената линија на развојот на човекот. "Не постои ни најмала евиденција, пишува Монтагју, а нема ни причина да се

претпостави дека конфликтите меѓу човечките групи било кога и да се појавиле во човечките популации пред развојот на земјоделско-сточарските заедници пред дванаесет илјади години".

Современите истражувања дефинитивно ја отфрлија Дартовата хипотеза за *Australopithecus*-от како човеколик мајмун убиец односно за неговиот карнивoren менталитет. Ц.К.Брејн сметаше дека акумулацијата на коски од животни, заби и рогови вклучувајќи ги и хоминидните коски најверојатно биле остатоци од дивеч ловен од леопардите а потоа козумиран на дрвјата изнад места кои подоцна природно потонале. Фрактурите на черепите на *Australopithecine* кои Дарт ги сметаше како доказ за убиство од страна на нивните ближни, Брејн демонстрираше дека се нанесени од леопардите што сугерираат дека тие биле ловени а не ловци. Ричард Лики пак сметаше дека орудијата биле значајни за *Homo habilis*, но не за *Australopithecus*-от. Исто така во новите истражувања ја минимизираат улогата на ловот во раната еволуција на човекот (Глин Ајзак, Луис Бинфорд и др.).

Што се однесува до хипотезата за канибализам исто така сугерирана од Дарт и прифатена од Одри, имено неговото тврдење дека Пекиншкиот човек тој "Прометеј кој научил да го контролира огнот но и да ги пече на него своите браќа", исто така се отфрлени. Херман Хелмут аргументирано тврди дека таквите ставови со ништо не се поткрепени. Исто така единствениот пример од антропологијата кој

требаше да ја потврди тезата за спонтаноста на инстинкт и кај човекот се покажа невалиден. Лоренц го употреби материјалот за Ута племето од така наречените Индијанци од Големата висорамнина да докаже дека природната селекција оперира во корист на развојот на екстремно агресивен нагон и дека блокадата на агесијата создава ситуација во кои овие индијанци страдаат почесто од неврози од било која друга човечка група. Причината за оваа невроза е акумулираната агресивност која неможе да најде вентил. Антрополозите Џон Бити и Омар Стјуарт експерти за Ута индијанците не најдоа сличност помеѓу она што тие го знаеја за овие индијанци и непобликуваното истражување на психоаналитичарот Марголин кое Лоренц го цитира како круцијален доказ за својата теза.

Во однос на социобиологијата на Вилсон реакцијата на Монтагју за разлика од многу други антрополози и биолози не беше така остра како во поглед на етологијата на Лоренц и Ордри. Но сепак не пропушти да каже дека идеите имаат консеквенции а консеквенциите на идејата на генетичкиот детерменизам се со негативен аксиолошки предзнак.

Наспроти познатото барање на Вилсон сите општествени науки да се сметат во една биолошка рамка Монтагју предложи сите дисциплини во врска со човекот да бидат сместени во антрополошка рамка каде природно и припаѓаат и социобиологијата да биде интринсички дел на таа рамка, бидејќи солидна социобиологија може да биде корисна во освет-

лувањето на еволуционото потекло на некои форми на социјалното поведение. Монтагју не ја оспорува вредноста и легитимноста на социобиолошкото настојување да се открие хердитарната основа на социјалното поведение, тој го оспори пред се пристапот на тоа настојување:

"Вроден грев на социобиолозите е тоа што тие се склони да тргнуваат од претпоставката дека ќе најдат хердитарна основа на социјалното поведение кое го посматраат и постојано успеваат со аналогична, екстраполација и искривена интерпретација да ги потврдат своите откритија".

Вилсон, иако тврдеше дека социјалната еволуција била повеќе културна отколку генетичка беше склон да придава поголемо значење на гените во детерминацијата на човечкото социјално поведение. Тоа е очигледно во неговото објаснување на алтруизмот поради што беше критикуван од мнозина автори. Таа тенденција да им се придава поголемо значење на хипотетичките гени е присутно и во неговото објаснување на војната. Тој сугерираше дека "тенденцијата под одредени услови да се впуштаме во војна против другите групи со кој сме во конкурентен однос би можела да биде во нашите гени кои биле адаптивни за нашите неолитски претци".

Монтагју укажува на инсуфициентноста на евиденцијата за таквите тврдења и слично како и во критиката на етологијата истакнува дека човекот на предизвиците на средината не реагира преку гените туку одговара а одговорност во најголем дел е научен и обликуван од доминантните обрасци на една културна група. Оваа централна идеја тој ја формулира на следниов начин:

Ако постои некој белег кој го разликува Homo sapiens од сите други живи суштества тоа е неговата едукабилност. Едукабилноста е генерички белег на човештвото. Луѓето се полиморфно едукабилни што значи дека се способни да научат било што и се што можа да се научи. Под притисок на енваиromенталните предизвици кај човештвото се развивало пластичноста, флексибилноста и версатилноста кои биле котирани највисоко. Во средините во кои луѓето се развивале, притисоците на природната средина не биле врз развојот на некој посебен белег или способност за говор туку врз општата способност за решавање на проблеми или интелигенцијата, способност да се развиваат одговори на секој предизвик на средината. Оперативен збор е одговори - способност да се дава соодветен успешен одговор на предизвикот на партикуларна ситуација. Тоа е дефиницијата на интелигенцијата.

Ваквата општа способност за решавање на проблеми или интелигенцијата која има своја основа во филогенетската историја на хоминидите, но која пред се е резултат на делувањето на специфичните селективни притисоци во човечката еволуција кои ги фаворизирале флексибилноста, версатилноста: полиморфната едукабилност на човечкиот биограм на сметка на ригидните одговори вградени во бихевиоралниот програм, има централна улога за разбирањето не само за агресивноста на војната туку и за разбирањето на специфичноста и разновидноста на човечката егзистенција (Монтагју, Харис, Беркоу, Фриман, Лејзер и др.).

Во една дискурзивна и провокативна статија антропологот Ралф Холовеј проблемот на агресијата го разгледува во контекст на една проширена рамка. Тој го отфрли тврдењето дека разбирањето на нашата анимална природа и филогенетското искуство може подобро да ни послужи да се соочиме со опасноста од светска катастрофа која може да ја предизвика нашата способност за агресија и насилство како и на верувањето дека стандардните активности на замена кои ги предлагаат етолозите, имено што повеќе меѓународно спортски натпревари и сл. ќе придонесат за редуција на агресивноста. Вистински проблем за Холовеј не е биолошки или психолошки туку политички. Најважно е по негово мислење да се извршат радикални промени низ целиот свет и да се најде начин да се реструктурираат структурите на моќ за да се избегнат оние социјални околности кои водат кон насилство и војна.

Холовеј потенцираше дека проблемот на агресија ја надминува компетенцијата на поединецот или на една дисциплина и затоа сугерираше еден интердисциплинарен пристап. Тој пред се како физички антрополог се задржа на улогата на агресијата во еволуцијата на човекот и во тој контекст презентира неколку идеи кои се однесуваат на човековите најрани биосоцијални адаптации и нивното место во развојот во една теорија на човечката агресија и насилство.

Холовеј врз основата на евиденцијата од раз-

личните дисциплини смета дека агресијата без разлика како да ја дефинираме има своја културна и биолошка компонента која е присутна и во нејзиниот постанок и во нејзината експресија.

Биолошката компонента Холовеј не ја сфаќа во смисла на инстинкт односно во смисла на фиксиран инваријантен образец на акција насочен кон некој одреден инваријантен сет на стимулации како што тоа го третираше Лоренц и некои други етолози. Холовеј истакнува дека токму во оваа точка се разидуваат антрополозите социјалните научници, па и биолозите, од ригидната позиција на етологијата. Меѓутоа, вели тој "таквиот скептицизам не треба да не залаже во поглед на можноста на вродени диспозиции кај човекот да дефинира одредени енвиروментални контексти како непријателски за неговите интереси и да реагира агресивно кон нив".

Аргументот на Холовеј е дека овие вродени диспозиции се резултат на човековата еволуциона историја од најмалку 2 милиони години. Тие се селектирани од природната селекција која дејствувала врз бихевиоралната како и врз физичката еволуција на човекот. И покрај нашата склоност агресивноста да ја толкуваме како маладаптивна таа под одредени околности несомнено имала адаптивна вредност така што бил селектиран потенцијалот за таков тип на поведење. Но бидејќи човечката еволуција се одвивала во еден социјален контекст, (тој е грегарино суштество) неговите социјални адаптации биле од крицијално значење во

неговата еволуциона историја. Тој контекст е суштински за разбирањето на природата на човековите адаптации вклучувајќи ја и агесијата. Еволуцијата на човековата способност за висок степен на кооперација, емпатија, симпатија, јаки емоционални врски во ближните, необичните врски со симболичките конструкти неможат да се разберат независно од социјалниот контекст. Холовеј истакнува дека

"човековата еволуција инволвира мноштво на комплексни интерактирачки варијабли и не можеме да се надеваме дека ќе го разбереме човекот или неговата еволуција независно од неговата социјална матрица. Една од главните задачи со која се сретнуваат антрополозите е да се открие оваа матрица и да се поврзат бројните варијабли со адаптивните и селективните процеси".

Тоа *mutatis mutandis* важи и за агесивната компонента во човечкото поведение. Затоа Холовеј предлага една поширока или специс-специфична рамка за проучување на агесијата која треба да ги интегрира "агесивните компоненти на човековото поведение со остатокот на неговата социјална, психолошка и биолошка матрица".

Оваа специс-специфична рамка треба да тргнува од неколку основни пертинентно-дистинктивни бихевиорални карактеристики на човекот;

1) Човекот е единствено животно со јазик и адаптација заснована на заеднички удел и употреба на арбитражни симболички системи;

2) Тој е единствено животно кое врши повеќе одговорни улоги и кое живее во услови на диференцијална локација на моќ што е прашање на арбитражна одлука, односно

без врска со биолошките атрибути;

3) Неговиот мозок е единствен како и бихевиоралните процеси иако има многу заеднички бихевиорални процеси со животните;

4) Организацијата и онтогенетскиот развој на неговиот мозок е специс-специфичен;

5) Човекот е во една константна интеракција со своите врсници, со себе, со материјалниот свет, со симболичкиот универзум, со странци, непријатели, пријатели и роднини.

Кратката анализа на овие бихевиорални белези и нивната врска со агресивноста го доведе Холовеј до следниот заклучок:

Способноста за агресија е делумно последица на природната селекција за зголемени сентиментални структури концентрирани на самоидентитет и кооперативна социјална структура... Меѓутоа социјалните и симболичките структури кои овозможуваат вршење на заеднички задачи и одржување на егзистенцијата исто така доведуваат до фрустрација, болка и групен конфликт. Накратко групите значат конфликт.

Поимот сентиментални структури Холовеј го употребува како ознака за последниот тип на специс-специфични бихевиорални обрасци. Тој посебно го нагласува значењето на изучувањето на овие структури, нивните компоненти и интеракции во нивната еволуциона адаптивна рамка. Нивното значење произлегува од фактот што преку нив човекот е способен за фанатична и слепа приврзеност за одредени симболички конфигурации и за распалување и одржување на непријателство во "мисла и акција" кон други симболички

конфигурации и нивните носители. Вештите манипулатори можат да ги користат овие структури за свои цели јакнејќи ја фрустрацијата на поединците што може да доведе до агресивни акции.

Во неговата рамка овие структури фигурираат и на индивидуален и социјален план. Во значењето на поимот сентиментални структури по негово мислење е инкорпорирано и значењето на поимот милитантен ентузијазм кој тој го смета за едно од најзначајните прашања кое го поставува делото на Лоренц.

Прашањето на човечките почетоци или динамиката на најраните биосоцијални адаптации е секогаш спекулативно. За тоа е свесен и Холовеј но смета дека тоа би можело да води кон критично промислување и дејалот за природата на човекот и како настанала таа. Без амбиција да даде исцрпна листа на сите варијабли инволвирани во раната еволуција на човекот тој се задржува само на најзначајните аспекти на тој процес.

1) Еволуцијата на мозокот инволвира зголемување на церебралниот кортекс што резултира во квантитативни и квалитативни разлики во бихевиоралните процеси помеѓу човекот и неговите анимални сродници. Еволуцијата на кранијалниот капацитет се одигрува главно после појавата на аустралипотекусот.

2) Редукција на сексуалниот диморфизам кој инволвира и редукција на канините кои играле значајна улога во агресивното однесување. Комплесните ендокрини

промени поврзани со редуција на сексуалниот диморфизам веројатно влијаела на повишување на прагот на интрагрупната агресија ја редуцира и можноста за лесно избувнување на агресивноста.

3) Во врска со редуцијата на сексуалниот диморфизам кој доведува до сексуална рецептивност на жената во текот на годината и "доместификација" на мажот, се и значајните бихевиорални адаптации поврзани со ловот и социјалните структури пред се поделбата на улогите.

4) Пролонгирање на периодот на зависноста на децата од своите родители како последица на растот на мозокот највероватно довела до појава на нуклеарна семејна структура и емоционален взаемен однос (сентиментална структура помеѓу родители и деца и помеѓу врсници).

5) Когнитивна реорганизација поврзана со растот на мозокот што резултира во изработка на орудија и промена на социјалните односи вклучувајќи ги и арбитражните симболи за комуникација, процес кој инаку Хокет и Ашер го означиле со синтагмата "човечка револуција".

Сите овие процеси земени заедно ја создаваат човечката ситуација. Во врска со таа човечка ситуација Холмеј ја формулира својата хипотеза за човечката агресивност која обезбедува основа за разбирањето на тоа како државата ги користи агресивните компоненти на човечката природа за своите цели и како непријателствата можат да бидат перпетуирани во долг временски интервал. Меѓутоа нагласува дека тоа не ја објаснува војната меѓу масовните

општества. Хопотезата на Холовеј гласи:

Човечката еволуција била еволуција на парадокс. Еволуцијата на мозокот и социјалната структура и симболичките системи исто така значело зголемување на фрустрацијата и агresiјата. Значењето на симболите во нивната адаптивна еволуциона смисла најмалку е двојно: Тие помагаат во когнитивната оптимизација но исто така тие ги посредуваат социјалните контроли неопходни да го спречат она што резултира од човечката ситуација: фрустрација и агresiја. Истиот симболизам што ги зголемува сентименталните врски помеѓу роднините и симболички ги дефинира групите вон биолошкото сродство (клан, држава, нација, идеологија) ја носи со себе својата антитеза: Екстра-групни агресивни тенденции. Диференцијацијата на улогите и интрагрупната приврзаност генерира фрустрација и алокација на моќ. Човекот станал против себе - тој станал против својата социјална структура, тој станал против својата култура. Тоа е цената и наградата. Структурите, социјалните и симболичките кои ја овозможуваат неговата адаптација и извршувањето на заедничките задачи за да се обезбеди егзистенција исто така обезбедуваат појава на фрустрација, болка и конфликт.

Маршал Салинс беше меѓу првите антрополози кој реагираше на тезите на етологијата и социобиологијата. На ставовите на етологијата Салинс реагираше во "Африканската немеза: еден драмски осврт" (1964 година) во кое на потсмев ги изложи идеите на Одри што тој ги изнесе во "Африканска генеза" (1961 година) непосредно инспириран од Рејмонд Дарт.¹

Во делото "Употреба и злоупотреба на биологијата: Антрополошка критика на социобиологијата" Салинс ги критикува основните ставови на "вулгарната" и "научната социобиологија", укажува на нивните интелектуални и социјални антецеденти и на идеолошките димензии и импликации на нивните идеи. Кога зборува за вулгарната социобиологија тој всушност го има на ум оној аспект на социобиолошката теорија на Вилсон што тој го презема од етологијата.² Станува збор за неговиот методолошки индивидуализам т.е. за основната премиса дека човечките социјални феномени можат да се објаснат како директен израз на човековите бихевиорални диспозиции, како што се агресивност, сексуалност и алтруизма, кои се вградени во човечката природа во текот на биолошката еволуција.

Салинс ја дистингвира научната социобиологија како поригорозен и поопфатен обид објаснувањето на човечкото поведение да се постави на посолидни еволуциони принципи. Круциално за тој обид е дека човековите форми на социјалност и асоцијалност можат да се објаснат со "еволуционата тенденција генетичкиот материјал да се максимизира

себеси со текот на времето".³ Салинс ги критикува и двете варијанти на социобиологијата заради оспорувањето на "интегритетот на културата како ствар по себе како дистинктивна и симболичка човечка креација"⁴ и поради тоа што настојуваат да ги биолигизираат општествените науки и антропологијата.

Иако мнозина антрополози и социолози се спротивставија на овие обиди на социобиологијата Салинс беше еден од првите и најрадикалните критичари на социобиолошкиот теориско-методолошки империјализам. Тој ја бранеше позицијата дека културата е емергентна и автономна реалност и интегритетот на проучувањето на културата, проучување кое има долга традиција во американската културна антропологија, почнувајќи од Боас и Кребер преку Лезли Вајт се до ден денес. Во тој поглед тој пишуваше дека инстражувањата на социобиологијата не можат да ја заменат антропологијата: "Тие не можат, пишуваше тој, бидејќи биологијата, иако е апсолутно нужен услов за културата, е подеднакво и апсолутно инсуфициентна: таа е тотално неспособна да ги специфицира културните својства на човечкото поведение или нивните варијации од една до друга човечка група".⁵ Салинс ја критикуваше основната премиса на вулгарната социобиологија дека социјалните организации не се ништо друго до бихевиорална последица на интеракција на организми кои имаат биолошки фиксирани инклинации. Таа премиса по негово мислење на нужен начин ја имплицира индејата за изоморфизам помеѓу биолошките и социјалните

својства, а во врска со тоа и искушението на антропоморфизам; адаптирање на антрополошки термини, како заедничко име за класа на појави и нивна примена на животински пандани.

Меѓутоа за него есенцијален антрополошки проблем кој е имплициран во тезата на вулгарната социобиологија е во тоа што не постои "нужна врска помеѓу појавната форма на една човечка социјална институција и индивидуалните мотивации кои би можеле да бидат реализирани или задоволени во неа",⁶ и затоа ја отфрла тезата дека постои "Фиксирана кореспонденција" помеѓу човечките вродени диспозиции и човечките социјални форми".⁷ Тоа свое тврдење тој го илустрира со односот помеѓу војната и човечката агресија. Неговиот став е карактеристичен за голем број антрополози кои се бават со проблемот на врската помеѓу агресијата и војната (Монтагју, Аланд, Харис, Холоувеј) и затоа го наведуваме *in extenso*:

Евидентно е дека луѓето ангажирани за водење на војна или за таа цел во било кој вид борба, секако не се нужно агресивни било во текот на борбената акција било пред тоа. Мнозина едноставно се претрашени. Луѓето ангажирани во војни може да имаат бројни мотивации да се однесуваат така и обично тие се во контраст на едноставната бихевиористичка карактеризација на настанот како "виолентен". Луѓето можат да бидат мотивирани за борба од љубов (на пр. за татковината), за човечност (во светлото на бруталноста која се препишува на непријателот; за чест или некој вид самопочит, од чувство на вина или да се спаси демократскиот свет. Тешко е априори да се замисли, афортиори, уште потешко, за еден антрополог, да замисли некоја човечка диспозиција што не може да биде задоволена со војната или поточно која не може да биде социјално мобилизирана за нејзиното водење. Сожалување, омраза, великодушност, срам, престиж, емулација, страв, презир, завист, алчност - етногравски силите што ги поттикнуваат луѓето за борба се практично еднакви на обикот на човечките мотивации... причините зошто луѓето се борат не се причини поради кои настанува војната.⁸

Основната поента на овој став на Салинс е дека војната не ги исполнува и изразува вродените бихевиорални диспозиции на човекот туку само ги мобилизира. Иако способноста за агресија може да биде "симболички тренирана" таа не мора да биде присутна во некои воени дејствија. Ричард Барнет во делото "Корени на војната" кое се смета за едно од најдобрите истражувања на овој феномен ја изрази истата идеја, тврдејќи дека "Човечката природа ја овозможува војната но не е и причина за неа... гледиште дека милитаризмот е биолошки детерминиран аспект на човечката ситуација не може да издржи сериозно испитување".⁹

Антрополозите со мали исклучоци не го негираат потенцијалот за агресивност на човекот. Тој може да биде и "симболички трениран" но исто така забележуваат дека агресивноста како внатрешна емоционална состојба не мора да биде присутна во одредени облици на борбени дејства. Салинс истакнува дека агресивноста не мора воопшто да е присутна кај луѓе кои бомбардираат некое место во џунглата од висина од 10 илјади метри. За Марвин Харинс таквите чинови се всушност доказ за не постоење на херидитарна основа за човечкото агресивно поведење. Тој пишува дека "Генералите и другите специјалисти за убивање луѓе, најдобро ги исполнуваат своите социјално дефинирани функции кога убиваат според план а не како одговор на атавистичките емоции. Слеп, инстинктуален бес е комплетно инкомпатибилен со масовното убивање што го иволвира модерната војна".¹⁰

Харис во тој контекст ги критикува оние насто-

јувања кои одговорот на прашањето зошто луѓето убиваат го барат во еволуционата филогенеза, во постоењето на генетски контролирани човечки емоционални диспозиции, седиментирани во адаптивниот процес во далечното еволуционо минато, како што сугерираше етологијата и социобиологијата. Салинс исто така како и Харис го истакнува значењето на културата. Социјалните акции не можат да се редуцираат на човечките емоции. Тие стануваат разбирливи само во релација со културниот контекст, затоа што "емоциите се симболички оркестрирани и се манифестираат во социјалните акции".¹¹ Дури и да го прифатиме социобиолошкиот начин на резонирање од тоа за Салинс не следи дека:

"ограничувањата на биолошката база ги детерменираат актуелните социјални аранжмани на луѓето. Нема место за детерменизам и не може да се зборува за изоморфизам бидејќи помеѓу базичните нагони што би можеле да бидат припишани на човечката природа и социјалните структури на човечката култура влегува една критична индетерменираност. Истите човечки мотиви се јавуваат во различни културни форми и различните мотиви се јавуваат во исти форми".¹²

Со последниот став од оваа формулација кој потсетува на формализмот на Зимел, Салинс во дискурсот го воведува системот на значења, симболичниот систем на културата како круцијален за разбирањето на човечките социјални аранжмани, со што смета дека се исклучува потребата да се бавиме со "биолошка секвенца на настани... од генотип до социјален тип преку фенотип веќе програмиран за социјално поведение од природната селекција".¹³ Антрополошкото објаснување треба да оди по обратен ред, односно да тргнува од еден смислен систем за светот и човечкото искуство во него-

вата трансцедентна димензија. Природните диспозиции (и емоции) играат улога на "инструменти" кои луѓето ги ангажираат од своето раѓање за еден "симболички проект". "Културата, пишува тој, не е организирана од примитивните емоции на хипоталамусот: емоциите се тие кои се организирани од културата".

Салинс критички се спротивстави на социобиолошките ставови со еден "традиционален" концепт на културата. Културата по негово мислење е есенцијален услов човечкиот поредок да се ослободи од "емоционалните" или мотивационите нужности". Со чинот на симболизацијата настанува "радикален дискониуитет помеѓу културата и природата; симболичкиот систем на културата не е само експресија на човечката природа туку има форма и динамичка коезистентност со своите својства како смислени што ја прави повеќе како интервенција во природата".¹⁴

Истата позиција културата како автономна и единствена човечка реалност, Салинс ја застапуваше и во делото: "Културата и практичниот разум". Критикувајќи го "практичниот ум" односно различните редуccionистички теории за потеклото на културата и нејзиното објаснување кои тој ги групира во две основни категории: 1) Натурализам и 2) Субјективен утилитаризам, тој ја постулира идејата за "културниот ум", "симболичка логика" на културниот код како "квалитет кој ги дистингвира и конституира луѓето". Тој пишуваше дека дистинктен квалитет на човекот "не е во тоа што тој мора да живее во материјалниот свет, туку во тоа што тоа

го прави во склад на еден смислен нацрт које негов производ способност по која човекот е унікален".¹⁵ Ова "антрополошко откритие" не го искористиле разните типови на практичниот разум. Натурализмот ја редувираат културата на подрачје на инструменталната нужност на средство за одржување на човечкиот вид преку задоволување на нивните биолошки потреби. Во овој тип на објаснување "културната практика е или бихевиорален начин на појавата на законите на природната селекција како и секое друго специфично поведење или пак е супсумирана во рамките на еден поопшт еко систем ... чие ограничување се реализирани во културните форми".¹⁶

Во субјективниот утилитаризам доминантна логика се рационалните калкулации на "универзализираниот економски човек". Културата е резултат на "целесообразната активност на поединците во следење на нивните сопствени интереси и сопствени задоволства".¹⁷ Салинс за грешката на практичен разум ги критикува Морган и Малиновски но не е поштеден и "стариот" Маркс.

Спротивставувајќи се на објаснувањата кои ги нудат различните форми "практичен разум" Салинс всушност се спротивстави на една перенијална тенденција во науката на она што Вајтхец (1925 година) го нарече "Заблуда на погрешна конкретност", која инволвира редуционистички пристап. Научниците во обидот проблемот на човекот да го проучуваат со методите на природните науки или да го третираат само како алка во големиот синџир на битието, превидоа некои аспекти на човечката природа и култура кои неможат при-

кладно да се изразат во термините на нивните формулации. Мислејќи дека нивниот аспект на истражување е целата реалност тие го испуштија предвид значењето на она што антропологот Роберт Редфилд го наречуваше "човечка ментална средина" и со тоа го осиромашаја разбирањето на човекот и неговата култура. Меѓутоа инсистирањето на Салинс само на културниот разум, неговата приврзаност на специфичната симболичка дефиниција на културата како автономен систем на значења, ексклузивно својство на човештвото, тврдењето дека "Симболичката логика" претставува радикален дисконтинуитет помеѓу културата и природата од некои автори беше оценет исто така како неприкладен за разбирањето на човечките и културните феномени. Стивен Хориган во делото "Природа и култура во западниот дискурс" во кое го критикува нашето размислување за единственоста на човекот со помош на "просветителските" дистинкции помеѓу "природа и "култура", "човечко и "анимално", гледиштата за "автономија на културата и за единственоста на човекот кои имплицираат и одбрана на независноста на дисциплините за нивно проучување по мислењето на Хориган инволвира повикување на метофизиката. Осврнувајќи се на позицијата на Салинс тој забележува дека Салинс спротивставувајќи се на природата и културата запаѓа во еден стерилен дуализам и дека "овој дуализам не може да ја унапреди неговата критика на редуционистичките теории за културата напротив тоа само ги есенцијализира категориите човек и култура и останува препрека за напредокот на разбирањето во општествените науки".¹⁸

Филозофот Мери Мицли во својот осврт на контраверзата биолошки детерменизам versus културен детерменизам предизвикана од појавата на Вилсоновото дело "Социобиологијата" од едно поопшто становиште и двата пристапа ги квалификува како "ривалски фанатизми" а не различни видови на детерменизам. Таа смета дека и двете позиции се екстремни и затоа неодржливи: "Поларизацијата е бескорисна. Ние не мораме нервозно да избираме помеѓу два алтернативни сета на причини. Наместо тоа, во секој посебен случај, ние едноставно може да решиме кои причини од тие два сета ни даваат подобро објаснување".¹⁹ Во тој контекст таа го охрабрува Вилсоновото инсистирање да се обрне внимание на еволуцијата бидејќи таа може на еден специфичен начин да го унапреди нашето разбирање на културата, меѓутоа со тоа што Вилсон го проценил значењето на еволуцијата а пред се на генетичката еволуција, како фактор со поголема експликативна моќ од другите, го потиснал и она позитивното што го носи таа идеја. Таа пишува:

Објаснувањето на културата мора стварно да биде компатибилно со еволуционата историја и мора да ја користи таа историја каде е тоа можно. Но кога релативно едноставни причини предизвикуваат комплексни ефекти тие не можат да дадат потполно објаснување за нив, што е еден разлог зошто сето објаснување не е каузално. Се разбира оддалеченоста на причините не значи зголемување на нивната експликативна сила. Ако е така првобитниот big bang би бил единствено вистинско објаснување за се и сите ние ќе треба тогаш да се бавиме со астрофизика а не со еволуциона биологија.²⁰

Критиката на Мицли се однесува на Вилсоновата сугестија дека еволуционите причини се пореални, подетерминирачки од оние кои се на дело во текот на човековиот живот

или онтогенетските причини, и на тезата дека тие причини, со оглед на тоа што се постари, би можеле да го објаснат и целиот развој на културата.

Маршал Салинс беше критикуван од Мицли заради истата погрешка имено што хипостазира само еден тип на фактори; културните фактори. Таа тврди дека идејата за автономија на културата кај Салинс не значи само спротивстав на редуccionизам туку проучување на културата која е целосно самодоволно без да ги земе предвид претпоставките вон културата. Таа концепција која Салинс прегнантно ја изрази со тезата дека човековите диспозиции се "инструменти на културниот проект" по нејзино мислење не се разликуваат радикално од познатата теза на Вилсон дека организмот е само начин на кој ДНК произведува повеќе ДНК или "носител на гени" (Докинс).

Наспроти Вилсон и Салинс таа го застапува ставот дека нема еден единствен и дефинитивен клуч за разбирањето на културата: "И гените и културните проекти се елементи на човечката историја".²⁰

Во најновата антрополошка литература се произразито е настојувањето на прашањето на агресијата, војната и насилството да му се пристапи од еден поинаков агол. Во тој поглед посебно се истакнува еден број на антрополози претставници на семантичката антропологија. Тие радикално се спротивставуваат на досегашните пристапи кон овие проблеми карактеристични не само за психологијата, етологијата, социобиологијата туку присутни и во самата социјална антропологија. Последнава по мислењето на Сајн Хоувел и Рој Вилис посветила внимание исклучиво на виолентните аспекти на општеството, потполно игнорирајќи го, со исклучок на Монтагју, мирољубивото живеење.

Претставниците на новиот пристап врз основа на сопственото истражувачко искуство презентираат опис и интерпретација на општества кои за разлика од јудејско-христијанскиот модел во кој човечката природа се сфаќа како суштински агресивна фаворизираат слика за човечката природа и поведение кое е мирољубиво. Врз основа на тоа тие сугерираат еден алтернативен начин за разбирање на примитивните општества, метод на контекстуализам со кој човечките идеи и поведение агресивно - неагресивно се ситуирани во социокултурниот контекст со нагласка на нативистичките идеи и вредности за човечката природа.

Контекстуализмот ја отфрла дихотомната поделба вродено *versus* култура и наместо тоа постулираа

"постоење на вродени потенцијали и капацитети кај луѓето" но исто така и вродени ограничувања кои можат да бидат мобилизирани за "мирољубиви и воинствени цели, потенцијали и способности кои се нужно лоцирани во рамките на особеноста на еден морален, семантички универзум".*

Како една од главните пречки во досегашното проучување во агресијата "контекстуалистите" го истакнуваат проблемот на дефиницијата на агресијата. Хоувел и Вилис забележуваат дека мнозина автори не разликуваат дали агресијата е една состојба на искуство или начин на поведење и дека во досегашните проучувања не се дистингвирани категориите агресија и насилство. Тоа што голем број автори не прават дистинкции помеѓу овие категории се должи на фактот што тие не успеале да го избегнат проблемот на реификација односно "третирање на агресијата како распознатлив феномен и дискретна категорија која може да биде проучувана изолирано од социјалниот и културниот контекст".* Кенбел осврнувајќи се на оваа прашање истакнува дека луѓето

"не се виолентни или не виолентни во некаква есенцијалистичка смисла. Луѓето постапуваат агресивно или не агресивно кон другите - со други зборови ние ги посматраме односите помеѓу луѓето, во одредени услови овие односи ќе бидат карактеризирани со одреден тип на поведење. Овие услови се менливи!"

Пол Хилас кој исто така даде извонреден преглед на различите обиди за дефинирање на агресијата посебно е критички настроен на есенцијализмот при што мисли на компаративно применлива дефиниција заснована на

некоја есенција на агресијата која после може да биде "применета за читање" на природата на постапките". Тој дава предност на "контекстуалистичките разгледувања", на толкување на агресивните - неагресивните акти зависно од социокултурниот контекст. Одлучувајќи се за контекстуализам, Пол Хилас смета дека на тој начин ќе ги избегне контроверзите кои се неминовни ако претпоставиме дека некои општества се помалку агресивни од другите.

Во современата антрополошка литература постојат дивергентни оценки за агресивноста или неагресивноста на некои племиња. Конкретно племето Бушмани од страна на некои антрополози беше опишувано како племе на "безопасни луѓе" (Момас) кај кои се ретки чиновите на агресивно поведење. Овие племиња како што ги опишаа некои антрополози имаат "експлицитни вредности против навреди, губење на контрола и настојување да се заплашат други лица". Меѓутоа други антрополози изнесуваат радикално поинакви оценки за Бушманите и други племиња традиционално сфаќани како мирољубиви. Така на пример Робин Фокс пишува дека "Пуебло индијанците, ескимите, Бушманите сите беа наведувани како опример на ненасилни луѓе а излезе дека има висока стапка на персонална виолентност. Бушманите имаат повисока стапка на хомоцид од Чикаго". Истиот суд го изнесува и етологот Ејбл - Ејбесфелд:

"Често повторуваното тврдење дека ловците и собирачите на храна се помирољубиви отколку луѓето од повисоко културно ниво, секако е погрешна, и така очигледно погрешно што се прашуваме како тоа така упорно опстојувало наспроти преовладувачкото изобилство на факти - познати долго време".

Несогласување постојат и во поглед на описот на мажите од Јанамамо племето што го даде антропологот Шањон. Овие индијанци од џунглите на Венецуела тој ги опишуваше како "див народ", "fierce people" како највиолентна, најосветољубива и најагресивна групација кои практикуваат женски инфатид кои жестото ги тепаат своите жени и кои се во постојана војна со другите и со самите себе.* Антропологот Лизот истите овие Јаномамо ги портретира како луѓе кои се само спорадично виолентни и повремено груби.* Слични дивергентни оценки имаме за поведението на жителите на Самоа. маргарет Мид уште во 30-тите години го портретира животот на девојките на Самоа и целокупната култура како еден безгрижен кооперативен начин на живот без анксиозност и тензија карактеристични за цивилизираните општества.* Антропологот Дерек Фриман кој на Самоа проведе многу повеќе време од Маргарет Мид сугерира една радикално поинаква слика за Самоа.*

Дискрепантни ставови имаме и за Семаите, племе од планинските делови на Малаја. Во поновата антрополошка литература од некои автори најчесто е цитирано како пример за "крвожедни убијци" меѓу нив и од Вилсон,* а од некои антрополози како племе "без интерперсонална виолентност" (Р.Дентан, и Робарчек).

Контрадикторните оценки за природата на одредени социјални активности во едно општество, по мислењето на Хилас, се должи на примената на "есенцијалистичко

компаративна стратегија", односно на примената на различни дефиниции со кои истражувачите сакаат да "ги фатат различните есенции" на агресијата. За него решение не е примената на општо прифатлива дефиниција за агресијата и затоа тој ги критикува досегашните пристапи да се даде една дефиниција за суштината на агресијата а посебно позитивистичкиот пристап која обично агресијата ја третира како нешто што "суштински припаѓа на природниот свет," односно дека постојат одредени "природни знаци" како што е "физичка повреда", заплашувачко и воинствено поведење со кои може да се мери настапот на агресијата. Овој пристап обично е карактеристичен за психолошките, етолошките и социобиолошките теории кои сметаат дека "биолошките настани можат да бидат употребени за да се дефинираат и идентификуваат формите на агресивното поведење".* Вториот пристап тргнува од претпоставката дека "знаците за агресија се социјално конструирани и се во врска со човечките интенции и значења". Хилас суштината на овој пристап ја формулира на следниот начин:

Ако членовите на едно општество ја концептуализираат некоја активност (на пр. удирање) со поинакви термини од оние кои ние сакаме да ги преведеме како агресивни, агресивноста не треба да се квалификува како агресивна по природа.

Основната слабост на двата пристапа тој го гледа во тоа што еден "политетички" термин како што е агресијата не може да биде третиран на еден "номотетички начин".* За Хилас есенцијализмот или "дефиниционалниот пристап кон компарацијата" не е продуктивен. Компарацијата се покажува

контroversна затоа што "не е возможно сигурна идентификација на случаи на агресија, поради големите разлики меѓу културите во поглед на тоа како се сфаќаат очигледно агресивните постапки".* Фактот што истражувачите обично тргнуваат од западните стандарди во оценка на некои нетавистички постапки што може да имплицира и етноцентризам, по мислењето на Хилас уште повеќе ја потенцира слабоста на "есенцијализмот".

Контекстуализмот пледира за изучувањето на тоа како луѓето во различни култури ја доживуваат, сфаќаат, евалуираат и како го решаваат прашањето на она што би можело да се нарече агресија. Претставниците на контекстуализмот во изучувањето на агресијата тргнуваат од идејата на Питер Винч за значењето на контекстот и улогата на истражувачот и идејата дека не треба да се наменуваат сопствени стандарди при проучувањето на тој контекст.* Меѓутоа за да се избегне приговорот за еден "концептуалистички релативизам" кој како што забележа Роџер Триг е иманентен на овој пристап,* Хилас истакнува дека нативистичкото разбирање не го исклучува компаративистичкиот пристап" бидејќи не треба да се изгуби предвид фактот дека "страните култури имаат доста заедничко со нашиот дискурс" што значи дека е можно да се употребуваат термините агресивно и неагресивно и второ дека многу активности не се прикладни за стриктно каталогизирање во есенцијалистички манир во смисла на само агресивно или само неагресивно поведење. Тие се едно и друго и на крајот вели тој можно

е да се покаже дека некои агресивни чинови се помалку агресивни отколку што може да изгледа. Имено некои постапки кои обично од западната оптика ги третираме како агресивни тие тоа не се за парциципантите во еден друг културен круг.*

За голем број антрополози кои на проблемот на човечката агресија му пристапуваат од аспект на контекстот односно од аспект на една сензибилна и детална експликација на вредностите и значењата што го изразуваат и обликуваат поведението во различни социјални средини, на конфигурацијата на значењата кои ги конституираат активностите во одделни општества, посебно интерпетативно значење имаат нативистичките конструкции за човечката природа и човечката емоционалност. Со оглед на тоа дека идеите за човечката природа претставуваат човечка универзалија тие сметаат дека со доаѓање во теорискиот фокус на овие нативистички интерпретации на човечката природа може да се постават темелите на еден легитимен компаративен пристап. Втор констутивен елемент на новиот компаративен пристап за кој пледираат контекстуалистите е прифаќањето на "преовладувачката евиденција" дека има вродени човечки капацитети, идиосинক্রазии и ограничувања... кои не се фиксирани или детерминирани... Тие се сет на директиви за имаганативно приговарање кое бара специфична дефиниција во културната средина!"* Основната идеја која е имплицирана во овој втор стратешки елемент на стратегијата на контекстуализмот е дека вродената способност за промена

преку учење може да доведе до појава на еден или друг тип на поведение. Поведението може да го измени "багажот". Така човекот меѓу другите способности поседува и способност за кооперативно поведение но и способност за некооперативна, компетитивна акција, но која способност ќе стане фенотипска која ќе се реализира зависи пред се од учењето кое е способно да дава директивни импулси за промена.*

Во концептуализација на алтернативниот контекстуалистички пристап кон агресијата значајна улога има и идејата за вродената социјалност. Мајкал Каритерс посебно го потенцира постоењето на оваа вродена способност, веројатно генетски инскрибирана предиспозиција кај сите човечки суштества, за објаснувањето на тоа како воопшто е можно варијација во културата и човечката историја.*

Когнитивните психолози Тревартен и Логогети врз основа на евиденцијата за поведението на новороденчињата од една година, ја поткрепуваат сугестијата за вродена социјалност.*

Тие во својата теорија за вродена интерсубјективност која ја развиваат врз основа на долгогодишните истражувања на поведението на новороденчињата тврдат дека децата се раѓаат со "кооперативни ментални моќи" односно со способност да "партиципираат во културните значења што се создадени во кооперација помеѓу свесните членови на културата" и да го учат значењето на својата култура. Тревартен и Логогети истакнуваат дека кај детето уште пред да почне да го учи јазикот постои "јасна и експлицитна емоционална евалуација на односите и социјалните улоги; детето има внатрешно специ-

фицирани потреби да добие значајно место во свеста на сигнификантните други".* Овој факт на рана комуникација ("протокомуникација) помага да се објасни и наследувањето на системите на значења и верувања од генерација на генерација. Откритието на овие интринсисчки кооперативни ментални активности, овозможува исто така, да се напуштат дихотомните теориски позиции за вроденото и стекнатото или ендегеното или егзогеното во човечката мотивација.

Овие откритија за антропологијата имаат извонредно значење бидејќи и даваат можност да изгради концепти со на можното потекло на културните универзалии и огромните варијации меѓу културните системи. Во светлото на овие откритија може со поголем степен на сигурност да се зборува за постоењето на психичкото и когнитивното единство на човештвото.

Заедно со нативистичките теории на човечката природа идејата за вродената социјалност сугерирана од Каритерс а поткрепена со истражувањето на Тревартен и Логотети, обезбедува рамка за компарација помеѓу различните култури и општества која не ги вклучува само мирољубивите и агресивните но и повеќе од тоа. Ховел и Вилис истакнуваат дека овие идеи:

Повеќе од фактот дека оваа сѐштество хомосапиенс од самото раѓање е свесно за себе во однос на другите и дека се доживува и дефинира себеси на така релационен начин (овие идеи) ја сугерираат универзалната преткултурна основа на релациониот концепт што изгледа се јавува во една или друга форма кај сите човечки културни системи: Комплементарноста на јас и друг, ние и тие. Се чини дека вроденото јас - ти е извор на културното ние-тие. Секогаш менувајќи, се секогаш ситуационално одредени, како и секогаш променливите системи на културни

значење во кои се отелотворени, границите јас-друг/
/ние-тие исто така се емичка основа за сродство и
непријателство, афилативно и агресивно поведење во-
јна и мир.*

Во голем број на етнографски трудови, чија цел е да се разбере агресивноста и мирољубивото поведење во различни општества имплицитни се фундаменталните премиси за социјалноста како вродена и нужна човечка способност. Меѓутоа во нив главна експликативна тежина имаат индигени-те сфаќања за човечката природа и емоциите. Авторите со цел да ги избегнат замките на есенцијализмот избегнуваат да одделат некој бихевиорален белег и да го третираат како знак за мирољубивост и агресивност. Тие се концентрираат на алтернативните морални поредоци тесно поврзани со сфаќањата за тоа што ја конституира човечката личност.

Клајтон Робачек во статијата "Хобсовски и Русоовски слики за човекот: автономија и индивидуализам во едно мирољубиво општество" во која фокусот е на психо-културната динамика на основните теми на индивидуализам и автономија во едно специфично "практично без насилство" општество на Самаите Сенои од Малаја, ги оспорува тврдењата на модерните пандани на хобсовските и русоовските сфаќања за човечката природа, првите презентирани во дискусиите за човечката природа на социобиолозите и психо-аналитичарите а вторите во извештаите за мирољубивите општества.

Двете стереотипни дихотомни концепции за човечката природа кои се поврзани со имињата на овие два-

јца истакнати мислители, Робачек ги смета само како "варијанти на една единствена концепција, егземплари на парадигмата во рамките на која карактерот на човечките односи не израснува од човечките цели и избори туку е детермениран од некоја природна состојба на човечките суштества".*

Семаите предмет на неговото истражување, беа посебно "жртва" на ваквите стереотипни формулации бидејќи наизменично беа прикажувани еднаш како "квинтесенцијално благородни дивјаци", друг пат како "крвожедни убијци".* Наместо овие на "човечка природа базирани карикатури", како што тој ги нарекува интерпретациите на претставниците на алтернативните модели, тој афирмира пристап кој тргнува од човечката акција која е "резултат на изборите што ги прават луѓето во потрага по партикуларните цени".*

Робачек го опишува мотавициониот систем на социјалните односи на Семаите, нивната бихевиорална средина и улогата на одредени "теми" или "ориентации" во организацијата на животот поточно во изборот на одредени бихевиорални акции. Анализирајќи го светот на Семаите тој доаѓа до заклучок дека тој свет е дефиниран од културните вредности во која се нагласува благородноста и афилацијата, кои ги структурираат и ориентираат постапките на членовите на заедницата.

С.Хоувел испитува една друга група, лингвистички и културно сродна на Семаите, Чевонг-ловци собирачи

од тропските предели на Малајскиот полуостров. Во статијата "Да се биде лут не значи да се биде човек, да си плашлив да", тој ја разгледува концепцијата на човечката природа кај Чевонг племето и доаѓа до заклучок дека интегрален дел на таа концепција е интересот за внатрешните состојби и емоции од сите видови. Неговата дискусија се однесува токму на тие инди автохтони гени идеи за емоционалните состојба, како клучни за разбирањето на интерперсоналните односи и вредностите поврзани со нив. Чевонг како и другите аборигенези од Малаја обично се класификуваат во групата на неагресивни, мирољубиви луѓе. Феноменот на мирољубивоста Хоувел го објаснува со постоењето на еден општ етос во кој стравот е позитивна емоција и кој се охрабрува уште од детска возраст сугерирајќи им на децата "дека да се плашиш значи дека си човек". Во нивната концепција за човекот стравот е позитивно вреднуван наспроти лутината или пак настојувањето за себеистакнување.*

Што се однесува до војната по мислењето на Хоувел емпириските примери на мирољубивите општества треба барем да не предупредат за можните погрешни поврзувања на човечката агресија и човечката природа. Во врска со тоа тој пишуваше:

Како што изјавуваше повеќе пати Монтагју, специјалната активност на војната не мора да има врска со внатрешната состојба на агресија. Да се помешаат двете значи да не се разбере проблемот воопшто бидејќи плашливо, луто, смело, спремно за кавга, компетитивно, љубезно, благородно, кооперативно и т.н. не постојат во светот како мерливи квалитети туку луѓе како социјални суште-

ства би можеле да ги развијат сите или ниеден во различна мерка така социјалното поведење како војната може единствено да биде објаснето во врска со комплексните социјални фактори не со некоја претпоставена универзална состојба.*

До слични заклучоци во поглед на агресивноста или неагресивноста на одредени специфични општества доаѓаат и други антрополози раководени од идејата за интерпретативното значење на автохтоните концепции за човечката природа.*

Овие истражувања во рамките на семантичката антропологија, во антропологијата воопшто, како и во другите научни дисциплини кои се бават со прашањето на агресивност или неагресивност на човечката природа, посебно психологијата, со исклучок на Монтагју, не беа интендирани да го негираат постоењето на потенцијал за агресивно поведење кај човекот. Дека агресивноста е еден вид природна пенумбра на човечката ситуација недвосмислено зборува целокупната пишувана историја на човештвото иако како што забележа Ралф Холовеј темпото значајно варираше помеѓу алерго и адаѓо.* Меѓутоа антрополозите и другите научници одлучно го отфрлија толкувањето дека ако човекот е дел на природата ако е животно дека мора да се однесува како животно, толкувањето на агресивноста како есенцијален атрибут на човечката природа што го афирмираа Лоренц и неговата група, и покрај неговата веројатно адаптивна вредност во филогенетската историја на човекот. Антрополозите исто така го отфрлија и тврдењето дека не постои начин поради

автоматскиот спонтан карактер на агресивноста да се осуети нејзината манифестација. Во тој поглед тие укажаа на значењето на културата која може да биде фактор на стимулација но и фактор кој може да им даде поттик на другите битни креативни потенцијали на човекот. Во тој поглед антропологот Александар Аланд во делото "Човечки императив" едно од најсистематските критики на сфаќањата на Лоренц, Ордри и Морис од антрополошка гледна точка посебно истакнува дека агресивното поведение не можно без надворешна стимулација. Откочувачите на агресивното поведение за кои зборува Лоренц всушност имаат културно потекло: "Тие се симболи дефинирани на персонален или културен начин". За луѓето истите дразби можат да бидат неутрални или да стимулираат агресија или пак да имаат друга симболичка функција што зависи од тоа што поединецот учел. А што поединецот учи ќе зависи од културата плус идиосинкратичкото искуство".* Во тој контекст Аланд посебно го критикува централниот став на Лоренц за спонтаноста на инстинктот кој претходно одлучно го отфрли "стариот опонент" на Лоренц психологот Џон Пол Скот.* И Аланд и Скот во врска со овој став на Лоренц истакнуваат дека е тешко да се замисли како природната селекција би водела до развој на таков механизам и до континуирана внатрешна акумулација на енергија која непотребно би го довела во опасност еден организам.*

Меѓутоа отфрлањето на Лоренцовиот и Вилсоновиот модел на агресија за многу антрополози и филозофи

не значи и напуштање на идејата за една инхерентна струтурација на човечката природа или дека при објаснувањето на агресивноста треба да се игнорира значењето на потенцијалот за агресивност. Филозофот Мери Мицли е најелоквентен застапник на таа идеја. Во спротивстав на културниот релативизам кој ја игнорира вродената струтурација на човечката природа таа истакнуваше дека

"Сензибилните психолози се повеќе и повеќе тендираа да признаат дека луѓето имаат некои генетски фиксирани тенденции... она што го прави тешко оваа признание е силниот впечаток сеуште превалентен дека ние мораме да избереме помеѓу разгледувањето на овие тенденции и разгледувањето на надворешните услови".*

Во врска со агресивноста или неагресивноста на човечките општества таа пишуваше:

"Нема како што се претпоставуваше ниедно неагресивно општество. Опозицијата е есенцијален елемент во човечкиот живот. Агресијата е дел на емоционалниот equipment... Општества кои ја држат (агресијата) во разумни граници (за разлика од нашето) прават нешто многу потешко и многу позначајно отколку да не ја забележуваат на прв поглед".*

Истражувањата на "контекстуалистите" открија дека сликата што луѓето ја градат за себе, за својата природа, нивната способност да прават избори има извонредно значење за ориентирањето на нивните постапки кон другиот.

Можеби еден од најдистинктивните белези на човечка природа е токму таа способност да конструира слика, модел за себе во еден процес на структурирана комуникација. Таа способност е резултат на долгото взаемно дејствување на биолошките и културните компоненти во специфичната човекова еволуција. Истражувањето на развојот на таа и други дистинктивни човечки способности во антропологијата беше интензивиран токму и како реакција на еволуционите сценарија што ги предложија етолозите и социобиолозите.

ГЛАВА IV

Социобиологијата: Нова синтеза на Едвард

О. Вилсон, предизвика една од највжештените полемики во модерната научна мисла, која за кратко време инволвира голем број на претставници на "двете култури". Наспроти Вилсон и другите пропоненти и популаризатори на социобиологијата: Р.Докинс, Д.Бараш, Л.Триверс и др., најголем број на филозофи, научници од различните дисциплини и антрополозите, не негирајќи го значењето на делото на Вилсон за објаснувањето на некои видови социјално поведение ја оспорија примената на социобиолошката парадигма за објаснувањето на човечката природа. Филозофите на науката М.Баријан и М.Руси¹ ги критикуваа, од различни позиции, методолошките основи на социобиологијата. Голем број на автори покрај методолошките и научните постулати ги критикуваа и идеолошките димензии на социобиологијата.²

Највеќе полемика предизвикаа оние делови на социобиологијата кои се однесуваа на човекот, посебно 27 поглавје; "Човекот: од социобиологијата кон социологијата", каде Вилсон имаше амбиција општотеоретските принципи на модерната еволуциона теорија, заснована на модерните истражувања во популационата генетика и екологијата да ги примени во објаснувањето на прашањето за човечката природа. Неговото тврдење дека биологијата е клуч за човечката природа ентузијастички изразено во спекулативниот антрополошки

есеј За човечката природа и неговата закана дека различните научни дисциплини вклучувајќи ги општествените науки и антропологијата ќе бидат инкорпорирани во социобиологијата и на крајот дури и биологизирани беше посебно критикувана од антрополозите и социолозите.

Вилсоновата концепција за човечката природа беше критикувана и од страна на биолозите и антрополозите кои исто така тргнуваа од истиот "научен материјализам" како и Вилсон, односно од модерната теорија на еволуцијата. Генетичарот Р. Левонтин со антропологот С. Роуз и психологот Камин ја критикуваа сликата за човечката природа што ја дава социобиологијата: 1) заради користење со арбитрарни агломерации 2) поради грешката на реификација и 3) заради користење на ретроградна етимологија, но пред се ја критикуваа заради обидите за реконструкција на потеклото на човековите особини само како резултат на природната селекција.³ Еден од најистакнати современи палеонтолози Стивен Џеј Гулд исто така го критикува панселекционизмот на социобиолозите посебно на Вилсон;⁴ верувањето дека "природната селекција е практично omnipotentна во обликувањето на изгледот на секој дел на организмот, физиологијата и поведението"⁵ додека пак концепцијата за човечката природа како Пост Пангловска визија за човечката природа токму поради тврдењето дека секој бихевиорален белег е оптимално адаптиран под одредени услови.

Антропологот Дерек Фриман кој сметаше дека модерната теорија на еволуцијата е суштинска за една автентична антрополошка наука и дека антрополозите треба да ги признаат и да ги инкорпорираат во своите теории сите оние биолошки механизми, кои врз научна основа се покажале релевантни за разбирањето на човечкото поведение.⁶ Тој исто така ја критикува претераната преокупација на социобиологијата со процесот на природната селекција односно претпоставката дека само дејството на овој процес адекватно ја објаснува целата човечка еволуција, вклучувајќи ја и еволуцијата на човечките култури. Тој смета дека таа епистемолошка предрасуда ги спречила социобиолозите ефективно да се баваат со "човечките култури кои се егзогенетски структури, со огромна комплексност", кои не можат да се објаснат со "слепиот процес на природната селекција".⁷

Џероми Баркоу, психолошки антрополог и етолог, кој покажува големо разбирање за социобиолошката парадигма и кој верува дека таа може да придонесе да се оствари вертикална интеграција на науките за човекот и мислеше дека таа би можела во својата сегашна форма евентуално да се примени за објаснување на еволуцијата на културната способност⁸ признава дека е погрешно да се примени врз човечкото поведение бидејќи оваа второто е "културно и биолошки организирано".⁹ Човечките суштества вели тој се "адаптираат на средината со помош на социјално пренесен систем на поведение и значења наречен култура...

Тој има единствени емергентни својства самиот да еволуира што ја комплицира примената на социобиологијата врз човечките суштества".¹⁰ Во заклучокот на расправата за можната примена на социобиологијата во која се заложи за "приближување" помеѓу социобиологијата и антропологијата, бидејќи отфрлањето на социобиологијата од страна на антрополозите би значело отфрлање на модерната теорија на еволуцијата и паѓање во грешката на реификација на културата, Баркоу констатира дека "културата е емергентен феномен и никогаш нема да биде редуциран на биолошките еволуциони феномени кои ја овозможиле", односно не ќе може да биде сведена на максимизирање на инклузивната способност која Бараш ја нарече централна аксиома на социобиологијата. На крајот доколку се оствари тоа доближување антропологијата "едноставно ќе ја асимилира социобиологијата".¹¹

Во статијата "Социобиологијата: дали е ова нова теорија за човечката природа", Баркоу е експлицитен дека таа неможе да конституира нова теорија за човечката природа. После разгледувањето на природата на социобиолошките експликации на човечкото поведение, и валидните и невалидните критики упатени на овие експликации, тој заклучува дека пристапот на Вилсон не е адекватен за една научна теорија за човечката природа и општеството бидејќи и покрај одредени сознанија и поттици за размислување тој

- 1) не ги зема предвид селективните притисоци генерирани од раната протохоминидна средина и
- 2) тој не се бави со

физиолошките, индивидуалните или културните нивоа на експликација. Во тој контекст Баркоу забележува дека "теоријата за човечката природа и општеството мора да го објаснува поведението барем на четири нивоа на објаснување и секое објаснување мора да биде компатибилно со, но не и сводливо на другите нивоа. Човечкото поведение и на индивидуалното и на културното ниво на организација има емергентни својства кои неможат да се сведат на социобиолошкиот аксиом на инклузивна способност!"¹²

Основната идеја на Баркоу е дека нашата концепција за човечката природа зависи од реконструкцијата на хоменидната бихевиорална еволуција. Оваа идеја која во антропологијата беше анфирмирана педесетите години од овој век (Халоувел и други) станува централна за современата антропологија. Социобиолошката контроверза уште повеќе ја потенцира потребата за проучувањето на сложената дијалектика помеѓу биологијата и културата во настанувањето на човекот. Монтагју критикувајќи ги етолошките концепции на Лоренц и Ордри како и позицијата на Вилсон истакнуваше дека тие слабо ја познаваат раната еволуција на човекот поточно специфичното дејство на карактеристичните селективни притисоци во средината на "еволюционата адаптираност" кои овозможуваат човекот да влезе во една нова зона на адаптација.

Тоа е и основниот заклучок на Марвин Харис, современ антрополог, најистакнат и најелоквентен претставник на стратегијата на културниот материјализам во антро-

пологијата. Со својата критика на социобиологијата, која ја смета за нов вариетет на биолошкиот детриминизам, Марвин Харис прв влезе во "директен дуел" со Вилсон околу антрополошките проблеми инволвирани во неговите дела и статии.¹³ Тој беше познат по оригиналните и контроверзни толкувања на најразличните "загатки на културата" - почнувајќи од женскиот инфантицит, преку ацтечкиот канибализам се до светата крава во Индија, како адаптации и одговори на општествата на секојдневните проблеми на нивните локални средини. Поттикнат од тврдењата на социобиологијата дека е можно со исти теоретски принципи на неордавинистичката теорија на еволуцијата и постулираните гени да се објаснат не само културните сличности туку и културните разлики, неговиот одговор на тие претензии беше дека ниедна од загатките не може ефективно да биде објаснета со редуccionистичките принципи на социобиологијата, всушност таа може да објасни само еден мал и тоа сосема безначаен дел.

Според него: "дури и стварно да постојат дибиозните хипотетички генетски предизпозиции на социобиолошката човечка природа познанието за нивната егзистенција може да води само до разбирање на надворешната "обвивка"... во рамките на која културната еволуција досега била регулирана. Таа не би можела да води до разбирање на сличностите и разликите во човечката еволуција".¹⁴

Основната причина што социобиологијата не

може да биде адекватно толкување на тие прашања лежи во фактот што "бихевиоралните генетипови не ги објаснуваат варијациите на бихевиоралните фенотипови".¹⁵ Социобиологијата која ги хипостазира "дубиозните хипотетички гени" на бихевиоралниот генотип води кон погрешна интерпретација на човечката природа затоа што не го разбрала карактерот и текот на хоминидната еволуција.

По мислењето на Харис и другите антрополози кои поаѓаат од најновата палеоантрополошка евиденција и евиденцијата на така наречената молекуларна антропологија, нова гранка во рамките на антропологијата која се бави со биохемиската еволуција, филетичките линии на нашите претци дивергирале од нивните најблиски понгидни сродници пред околу пет милиони години.¹⁶ Од тој момент во понатамошниот еволуционен развој на хоминидите "природната селекција фаворизирала бихевиорален генотип во кој програмирањето стекнато преку учење прогресивно надвладело над програмирањето стекнато со генетска промена. Секоја дискусија за човечката природа мора да почне и да заврши со овој аспект на човечкиот биограм бидејќи неговото значење го надминува значењето на секој друг сфатлив специс-специфичен белег на *Homo Sapiens*"¹⁷ односно еволуциониот процес од плио-плеистоценските времиња е еден процес на зголемено значење на културниот репертоар, кој делумно зависи и од генетички предитирминирани способности и предиспозиции, и смаленото значење на генетичкото програмирање.

Основната разлика помеѓу стратегијата на социобиологијата и стратегијата на културниот материјализам, чии што теоретски принципи, исто така се потпираат на некои универзално човечки психобиолошки нагони што посредуваат помеѓу инфраструктурата и природата, е идентификацијата на содржината на човечката природа.

Вилсон ја застапуваше тезата дека генетската основа на човечката природа не дозволува културата премногу да се одалечува и да ја доведе во прашање инклузивната способност на поединците. Вилсон пак сметаше дека гледиштето за човечката природа не противречи на ставот за автономија на културата во однос на гените.

Основната идеја на Баркоу и Марвин Харис и дека нашата концепција за човечката природа зависи од реконструкцијата на хоминидната бихевиорална еволуција. Монтагју во својата критика на етологијата и социобиологијата истакнува дека главниот проблем во нивната интерпретација на човечката природа е непознавањето на специфичното дејство на различните селективни притисоци во средината во која еволуирале нашите претци. Во таа средина на "енвиروментална адаптираност", културата играла значајна улога. Етолозите и социобиолозите, како што забележаа Питер и Петричек, не беа во состојба да создадат интерпретативна рамка која би придонела за јасно разбирање на интеракцијата помеѓу човечката природа, културата и еволуционите сили која се одвивала се до појавата на Homo Sapiens.¹⁸

Етолозите и социобиолозите се задржаа само на човечката природа без да елаборираат рамка за анализа во која и културата би играла значајна улога. Всушност тие го минимизираа значењето на културата во човековата еволуција. Наспроти Ортега и Гасет етологијата и социобиологијата проблемот на човекот го концептуализираа со посредство на природата. Биологот Дарлингтон прв го формулира тој пристап пишувајќи дека "материјалот на наследството во хромозоните е она битно што во крајна линија го одредува правецот на историјата... и структурата на општеството е заснована на она во хромозомите и на неговите промени".¹⁹ Ставовите на Лоренц, Фокс, Тајгер и Триверс битно не се разликуват од овој на Дарлингтон. Вилсон е исто така на таа линија на размислување. Во делото "За човечката природа" тој пишуваше дека *Homo sapiens* има природа која е резултат на генетичката еволуција по пат на природната селекција. Според него "човековата природа е мешавина на специјални генетички адаптации на една средина во голема мерка исчезната, на светот на ловците собирачи. Модерниот живот е само... хипертрофија на архајските бихевиорални адаптации."²⁰ Таквата човечка природа или човечкиот биограм е адаптација на селективните притисоци од минатото, содржи "генетски засновани правила на учење емоционални зајакнувачи и хормонални повратни спреги кои го ориентираат човечкото поведење во одредени канали наспроти други".²¹

Антрополозите кои за разлика од многу претставници на општествените науки не можеа да ја отфрлаат природната историја на човекот како ирелевантна за разбирањето на неговата сегашна ситуација. Меѓутоа тие не останаа само на природните еволуциони сили. Пред да излезат првите етолошки дела со амбиција да бидат применети на објаснувањето на човекот многу антрополози и биолози ја почувствуваа потребата за еден инклузивен пристап кон човечката еволуција односно за таква интерпретативна рамка во која човечката вродена природа и динамиката на културната еволуција ќе се посматраат како взаемно интердепедентни и комплементарни. Новата интерпретативна рамка која се спротивставува на дихотомијата природа - историја ја формулира Т. Добжански:

"Човекот има и природа и историја. Еволуцијата на човекот ја чинат две компоненти биолошка или органска и културна или надорганска. Тие не се взаемно исклучуваат туку меѓусебно се поврзани и зависни. Човечката еволуција не може да се свати исклучиво како биолошки процес ниту може адекватно да се опише како историја на културата. Таа се состои во взаемно делување на биологијата и културата. Биолошките и културните процеси се наоѓаат во повратна спрега".²²

Денеска овој пристап кој сугерира дека човекот еволуирал во еден feed back реципрочен однос помеѓу

биолошката и културната еволуција што ја генерира нашата "способност за култура" е речиси доминантен во антропологијата,²³ иако сеуште, присутното верување кај одделни социјални научници во тоталната културна детерминација на човечкото поведение ја замаглува сугерираната комплементарност на органската и културната еволуција.²⁴

Клифорд Гирц ја елаборира новата парадигма за објаснувањето на човекот во еден спротивстав на традиционалното гледиште на антропологијата која поаѓаше од претпоставката дека биолошката еволуција со вообичаените механизми на генетска варијација и природна селекција на одредена етапа од филогенетската историја човекот го снабдела со сите инсигнии на човечност, барем во невролошки поглед, односно со голем мозок и способност да создава култура и да ја пренесува на следните генерации. Од тој момент културата а не генетиката станува основна форма на човековата адаптација на енвайроменталните притисоци. Оваа традиционално гледиште најдобро го презентира теоријата за "критичната точка" за појавата на културата која е поврзана со името на Алфред Кребер.

Тој во класичниот есеј "Суперорганското", кој по негови зборови претставува "декларација за независност" во тој манифест на емергентното движење на културниот детерменизам",²⁵ постулираше радикален дисконтинуитет помеѓу органското и суперорганското. Појавата на суперорганското не е "алка во еден континуиран процес "ниту"

чекор по патот", туку "скок во друг план" што е провоциран од мали и квантитативни промени со далекуснежни последици.²⁶ Тој скок во друг план има паралела единствено во појавата на животот на дотогаш безживотната планета. Во Антропологија, А.Кребер²⁷ истата идеја ја развива во врска со појавата на културната способност кај човекот. По негово мислење во еден специфичен момент од приматската еволуција, кај некое суштество кое имало веќе доволно развиен мозок, настанале, највероватно во кортикалната структура, некои мали морфолошки и физиолошки мутации кои подоцна ќе имаат огромни последици. Суштествата кај кои се одиграле такви промени, наеднаш стануваат способни за стекнување и пренесување, односно акумулација на културата. Но од тој момент културата го започнува својот сопствен живот почнува да се развива потполно независно од пона-тамошната органска еволуција на човекот.

Сличен на овој концепт за појавата на културата кој исто така претпоставува радикален дисконтинуитет помеѓу физичката и културната еволуција е таканаречената "епифеноменална теорија" (Ентони Валас)²⁸ чиј најелоквентен и најпопуларен претставник е Џулијан Хаксли. Тој наспроти тенденциите на минимизирање на разликата помеѓу човекот и сите други животни ја потенцираше единственоста на човекот која ја ситуираше во човековото поседување на културата.²⁹ Хаксли културата ја третираше како епифеномен, односно како производ на биолошката еволуција а не како

нејзина детерминанта. Во есејот "Еволуција: културна и биолошка", Хаксли ја презентира идејата дека биолошката еволуција пред пет милиони години после развој од две милијарди години ги исцрпела чисто физиолошките и материјалните можности на живот и ја достигнала границата на својот развој со создавање на мозок доволно голем да создава култура. Од тој момент еволуцијата се одвива експлоатирајќи ја таа способност за култура, односно "кумулятивната трансмисија на искуството". Во врска со тоа Хаксли пишуваше:

"Меѓутоа еволуцијата секако не беше завршена главен напредок беше уште можен бидејќи другите потенцијали за живот не беа користени а една од најзначајните способности едвај да беше експлоатирана... Кумулативната трансмисија на искуството, заедничката пренослива и променлива традиција која резултира од тоа, доведе до појава на нов тип на ентитет или организација технички наречена културна, и еволуцијата во психосоцијалната фаза е суштински културна а не биолошка и генетичка".³⁰

Меѓутоа оваа верување во изненадната појава на културата, како величанствена структура потполно вооружена од глава до петици, како Атина кога се родила од главата на Зевса, го доведуваше во прашање евиденцијата од физичката антропологија, дисциплина во рамките на антропологијата која ја проучуваше човечката еволуција врз основа на откриените фосилни остатоци од нашите хоминидни претци и врз основа на која се реконструираше и неговата бихевиорална еволуција.³¹

Уште од откриетието на фосилните остатоци на *Homo erectus* или *Pithecanthropus erectus*, како што го

атрибутира Холандскиот лекар Еуген Дибуа, кој во 1891 година го пронајде во коритото на реката Цетис на островот Јава, па до денес, постепено се акумулира богата евиденција која сугерираше една поинаква интерпретација на човечката еволуција. И покрај тоа што сеуште постојат несогласувања во многу технички деталји и контроверзни толкувања, кои се темелат на постоењето на различни линии на евиденција, целокупната актуална фосилна евиденција полека го промени традиционалното гледиште за човечката еволуција. Се повеќе се пробива гледиштето дека човекот го конституирал еден сложен биоантрополошки дијалектички развој во текот на кој некој културни обележја се јавиле пред неговото конечно биолошко обликување и го условиле.

Откритието на фосилните остатоци на *Australopithecus* (човек човеколик мајмун) беше еден од најжестоките удари за теоријата на критична точка за потеклото на културата. Јужноафриканскиот анатом Рејмонд Дарт кој ги пронајде првите фосили од овој вид - прочуената глава на дете од Туанг (место на лавот на Банту јазик) 1924 година, во подрачјето на Трансваал на работ на пустињата Калахари, сметаше дека *Australopithecus* е *misink link* помеѓу човекот и неговите животински претци. Фосилите на овој вид кои подоцна беа пронајдени и на други места и во многу поголеми количини, и кои беа датирани на 3-4 милиони години старост, се доказ за постоењето на една етапа од хоминидната еволуција во која се припремала транзицијата кон

човечки начин на егзистенција. Аустралопитекусот во анатомски поглед претставува мешавина на примитивни и понепредни морфолошки карактеристики и е најдобра илустрација на она што Е.Маер го наречува мозаички тип на еволуција. Негов најзначаен анатомски белег е секако неговата бипедална локомоција, иако сеуште несовершена, меѓутоа за новото сваќање на еволуцијата на човекот најзначајно откритие беше дека овие хоминиди имале мозок малку поголем од денешните шимпанза, околу 500 см.³ односно една третина од големината на *Homo sapiens*.³²

Клифорд Гирц поаѓајќи од најновите интерпретации на палеоантрополошката евиденција, истражувањето на социјалното поведење на приматите, и од неуролошките истражувања, развива една од најклаузабилните концепции за интерпретацијата на човечката еволуција во модерната антропологија. Концепцијата на Гирц е релевантна не само за критиката на традиционалното гледиште за односот помеѓу природата и културата туку и за критиката на етолошките и социобиолошките ставови. Три меѓусебно поврзани идеи се централни во неговото сфаќање на еволуцијата на човекот:

- 1) идејата за интеракција помеѓу физичката еволуција и културниот развој на човекот,
- 2) Идејата за синхронија помеѓу менталната еволуција и културната акумулација и
- 3) Идејата дека човекот е културен и биолошки производ.³³

Наспроти традиционалното гледиште за односот помеѓу биолошката и културната еволуција на човекот која

го репрезентира теоријата за критична точка за појавата на културата но и на неа блиската по основниот заклучок, епифеноменалната теорија на културата, кои постулираа радикален дисконтинуитет помеѓу тие два дистинктни процеси, Гирц ја афирмира идејата дека модерниот човек е резултат на еден долг комплексен процес на интеракција помеѓу биолошката и културната еволуција. Процесот започнал со *Australopithecus*, суштество со една третина од мозокот на модерниот човек, но со елементарни форми на културна активност, и се одвивал неколку милиони години. Меѓутоа во финалната фаза биолошката еволуција успорува додека културната еволуција почнува да се одвива со забрзано темпо и станува главна селективна сила во обликувањето на човечкиот изглед и неговите капацитети. Гирц на еден прегнантен начин ја опишува еволуцијата на човекот на следниот начин:

"Културата не е додадена на завршено или практично завршено животно. Таа е ингридиент и тоа централен ингридиент во создавањето на самото тоа животно. Бавниот раст на културата во текот на ледоното доба го измени балансот на селективните притисоци за Хомо кој еволуираше, на таков начин што доби главна директивна улога во еволуцијата. Усовршувањето на орудијата, усвојувањето на организиран лов, почетоци на вистинска семејна организација, откриетието на огинот и најсуштинско, иако сеуште извонредно тешко да се трасираат сите деталји, зголеменото значење на системите на сигнификантни симболи (јазик, мит, ритуал) за ориентација, комуникација и самоконтрола. Сите тие формираа за човекот нова средина на која тој беше принуден да се адаптира. Како што културата со бескрајно ситни чекори се развиваше и акумулираше, селективна предност добија оние поединци во популацијата кои беа најспособни да ја користат, успешниот ловец упорниот собирач на храна оној кој ги изработува орудија успешен водач, се додека она што беше протохуман *Australopithecus*, со мал мозок, не стана потполно развиен

Номо sapiens со голем мозок. Помеѓу културниот образец, телото и мозокот беше создаден позитивен feed back систем во кој интеракцијата помеѓу зголемената употреба на орудија, процесот на менувањето на анатомијата на раката и проширената репрезентација на палецот во кортексот е само еден од многу те графички примери. Подвргнувајќи се себеси на раководството на симболички посредувани програми за создавање на артефакти организирање на социјалниот живот или изразување на емоциите човекот ги детерминираше иако несвесно кулминарачките етапи од својата сопствена биолошка судбина. Сосема буквално иако сосема ненамерно човекот се создаде себеси".³⁴

Најдраматични промени во текот на еволуцијата на човекот се одвивале во централниот нервен систем посебно во неокортексот. Доказ за тоа е зголемувањето на кранијалните капацитети за три пати од појавата на Australopithecus до модерниот Номо sapiens. Со оглед на временскиот интервал од еден до два милиони години, што на еволуциониот часовник се само неколку минути, развојот на комплексноста на нервниот систем претставува еден од најреволуционерните настани во целокупната историја на животот. Тој развој имплицира интензивно концентрирано дејствување не само на вообичаените природни селективни притисоци, туку и на социјалните и културните фактори.³⁵

Нервната комплексност на мозокот која произлегува од таа интеракција помеѓу природата и културата се повеќе станува зависна од културната комплексност и може доследно да ги изрази своите генеративни потенцијали само со помош на културната симболика. Гирц таа идеја за интеракцијата ја формулира на следниов начин:

"Нашiot неокортекс кој се разви во интеракција со културата не е способен да управува со нашето поведение или да го организира нашето искуство без водството кое му го дава системот на смислени симболи..."

Човечкиот нервен систем не само што го оспособува него за стекнување на културата, тој позитивно бара човекот да прави така за да воопшто функционира".³⁶

Суштества без култура би биле "монструми"

само со неколку корисни истинкти неспособно да преживее на повисоко ниво од било кој најнизок примат бидејќи мозокот на хомо сапиенс настанат во рамките на културата вон неа не би функционирал. Поентата на Гирц во интерпретацијата на реципрочниот креативен однос помеѓу соматските е екстрасоматските феномени е дека она што се наречува вродена генеричка конституција на модерниот човек, човечка природа е културен и биолошки продукт. Човекот во својот сегашен изглед со своите карактеристични анатомски белези е резултат на дејствувањето на културата и на биологијата. Културата не е епифеномен на неговата биолошка природа туку е рамка во која се одвива процесот на неговата натурализација. Во контраст на традиционалното дихотомно гледиште за односот помеѓу биологијата и културата Гирц пишува дека финалните етапи на биолошката еволуција на човекот се појавиле после иницијалните етапи на развој на културата што имплицира дека базична чиста или неусловена човечка природа во смисла на вродена конституција на човекот е функционално некомплетна дури и некорисна без културата. "Орудитата, ловот, семејната организација а подоцна уметноста и религијата а уште подоцна и "науката" го моделираа човекот соматски и затоа тие се нужни не само за неговиот развој туку и за неговата егзи-

стенцијална реализација".³⁷ Во тој процес на конечното физичко обликување на човекот (кој се одвива измеѓу сто до педесет илјада години п.н.е., при што културата игра улога на значајна селективна сила, се одвива истовремено и процесот на обликување на човековите генерички способности и диспозиции. "Енцефализираниот нервен систем, пишува тој овозможува нов бихевиорален комплекс во кој пластичноста односно способноста за учење е најизразита црта".³⁸ Гирц во склад со тезата за интеракцијата помеѓу биологијата и културата од која произлегува и тезата за супстанцијалното единство на вроденото и стекнатото формулира идеја од фундаментално значење, имено дека "не само нашите идеи и нашите вредности туку и нашите емоции како и нашиот нервен систем се културни артефакти, производи кои стварно се произведени од тенденциите, способностите и диспозициите со кои бевме родени но сепак произведени... Луѓето до последен се културни артефакти".³⁹

Идејата дека диспозициите кои ги посматраме кај современиот човек, посебно способноста, всушност нужноста тој нив да ги организира и дефинира на еден културен начин, е резултат на една пролонгирана културна селекција, е од извонредно значење за критиката за социобиологија која ја хипостазира природната селекција на поединечните гени независно од било какво влијание на културата во тој процес и независно од неа за нивната актуална

експресија. Меѓутоа оваа филогенетска перспектива за објаснување на нашите емоции и нашиот нервен систем, како културни артефакти, исто така има хеуристичка вредност за разбирањето на Марксовите идеи за дистинктивната конфигурација на човечкиот ум и сетилата.

Антропологот Нил Тапен беше меѓу првите кој експлицитно ја формулира улогата на културата како детерминанта на човековата способност за културата. Наспроти радикалното епифеномалното гледиште за културата тој пишуваше:

Претците на човечката група мора да поминале на симболичка комуникација за да ја иницираат специфичната човечка еволуција. Таква една адаптивна промена кореспондира на Симпсоновиот еволуционен начин на квантна еволуција штом беше иницирано скршнување кон оваа нова адаптивна зона, следеше поголема селективна предност за поединци подобро адаптирани на научено поведение и симболичка комуникација... Прогресивниот раст на големината на мозокот овде се толкува како индикатор на процесот на еволуција на еден вид кој се адаптира подобро на културниот начин на живот. Во термини на теоријата за селекција поединци со подобри мозоци би биле подобро адаптирани на културната средина што би резултирало во супериорна варијабилност и поголема репродукција на културно адаптирани карактеристики.⁴⁰

Во меѓувреме овој повеќе механистички начин на објаснување беше ревидиран и обогатен врз основа на новите истражувања во биологијата, антропологијата и други дисциплини, но основниот заклучок не беше инвалидиран, имено дека културата претставувала конститутивен дел на биолошката еволуција се до сапиенс. И "чудно е", како што забележа Руди Супек", што можевме да веруваме така долго време во спротивното":

Сосема е очигледно дека големиот мозок на Sapiens не можел да дојде, да успее, да победи без претходно создадена сложена култура...

На тој начин не е нејасен само почетокот на хоминизацијата туку и неговиот завршеток; ако ја одвоиме биолошката еволуција и културната еволуција како два одвоени тока. Нивното стварно поврзување ни покажува од една страна дека биолошката еволуција е многу поголема отколку што се мислеше, во општествениот процес и културната изградба, но од друга страна гледаме дека улогата на културата, за што до најново време не се слуеше, е од капитално значење за продолжението на биолошката еволуција се до Sapiens.⁴¹

Покрај овие настојувања со општи термини да се објасни интеракцијата на биолошката и културната компонента во еволуцијата на човекот, во Антропологијата, исто така, беа афирмирани неколку алтернативни хипотези за тоа кое дистинктно човечко поведење одиграло одлучувачка улога во еволуцијата на раните хоминиди, кое поведење имало улога на амплификатор на еволуциониот процес што дефинитивно ќе доведе до појава на цела констелација на уникално човечки особини. Така на пр. беа предложени хипотезите, за човекот ловец, за човекот како tool making animal, хипотезата за жената собирач на храна, хипотезата за делење храна и некои други "поприземни" хипотези.

Најголема популарност имаше и најдолго време преовладуваше тезата дека ловот бил од суштинско значење за целокупната еволуција од најраните хоминиди се со појавата на неолитската револуција од пред 12.000 до 10.000 години.

На еден мошне модерен начин идејата дека ловот бил круцијален фактор во диференцијацијата на човекот од човеколиките мајмуни ја елаборира англискиот филозоф Карвит Рид чиј што главен интерес беша антропологијата, уште во 1920 год. во делото Човековото потекло и неговите предрасуди. Рид смета дека ловот подразбира приближување на пленот, трчање на две нозе, правење замки,

комуникација меѓу ловците на дистанца комуникација со сегменти на гласови кои имаат конвенционално значење и брзо решавање на проблеми кои во целина придонесуваат за развивање на стратешките особини на човекот. Промените во тој правец по негово мислење започнале уште на антропоидно ниво.¹

Екстремна верзија на тезата на ловот ја застапуваше Рејмонд Дарт. Тој се прослави со едно од најголемите палеоантрополошки откритија, главата на детето од Таунг а после втората светска војна се посвети на изучувањето на еволуцијата на поведението. Едно откритие на фосилни остатоци на раните хоминиди со голем број на коски од другите животни меѓу кои беше и колекција на 42 черепи од бабуни со фрактури го протолкува како доказ за карниворната активност и карниворниот менталитет на првите хоминиди. Оваа интерпретација, која подоцна стана позната како хипотеза за "човеколикиот мајмун убиец", го инспирира Роберт Ордри, новинар и драмски писател, да го напише делото "Африканска генеза" (1961 година). Во него тој ќе напише дека човекот е предатор чиј природен инстинкт е да убива со оружје... изненадното додавање на голем мозок на багажот на едно наоружано и веќе успешно предаторно животно создаде човечко суштество". Р. Ордри тезата за ловот ја искористи за објаснувањето на човечката еволуција посебно човековата агресивност.²

Сликата на човекот која ја афирмираа Дарт

и Ордри стана извонредно популарна во шеесетите години и делумно врз неа се гради и концесијата на Конрад Лоренц. Меѓутоа тоа беше и повод да се преиспита и целокупната евиденција врз која се градеше таа слика и да се понуди алтернативно објаснување за факторите во еволуцијата на човекот и улогата на Australopithecines во тој процес и нивниот наведен карнивoren менталитет.

Академската варијанта на хипотезата на ловот ја застапуваа повеќе истакнати антрополози но нивните заклучоци во поглед на значењето на ловот во еволуцијата на човекот се дијаметрално спротивни од оние кои ги сугерира Дарт и Одри, па и Лики. За нив хипотезата за лов е нешто многу повеќе од претпоставката дека луѓето ловеле долго време. Тоа е комплексна теорија која тврди дека ловот бил одлучувачки во обликувањето на нашата дистинктност на еден карактеристичен бихевиорален систем кој го овозможи усвојувањето на цивилизацијата. Покрај полеантрополошката евиденција изразена во концентрација на камени орудија и коски од животни во Олдувај, Торалба - Амброла во Шпанија и др. наоѓалишта, додатна специфична тежина на оваа хипотеза и даваше и проучувањето на современите примитивни општества на ловци и собирачи на храна (главно! Кунг Сан од Калахари и Австралиските аборигинези како и некои други ловечки племиња од другите делови во светот). Ричард Ли и Ирвин Де Вор за разлика од поранешните посматрачи на примитивните општества не сметаа дека овие општества не

се некои чудни реликти од каменото доба на човекот. Тие потенцираа дека современите ловци и собирачи на храна развиле модели на егзистенција сосема единствени за Homo Sapiens но и сосема прикладни за нивните цели како и моделите на современиот човек. Меѓутоа тие претпоставуваа дека со оглед на тоа што овие општества не практикуваат земјоделие нивниот начин на обезбедување на храна би можел нешто да открие за основните принципи кои ги раководеле древните ловци.³

Тезата за лов на ²јлоквентно и најубедливо ја застапуваат Вошбурн, Ланкастер и Вилијам С. Лофлин. Вошбурн и Ланкастер во заедничката статија: "Еволуција на ловот", значењето на ловот за човечката еволуција ~~го~~ го објаснуваат на следниов начин:

Човечкиот лов го овозможија орудијата но тој е далеку повеќе отколку техника или мноштво на техники. Тој е начин на живот и успехот на неговата адаптација (во неговата тотална социјална техничка и психолошка димензија) доминирал во текот на човечката еволуција со стотици илјади години. Во суштинска смисла нашиот интелект, интереси, емоции и базичниот социјален живот сите тие се еволуциони производи на успехот на адаптацијата на лов. Кога антрополозите зборуваат за единството на човештвото тие тврдаат дека селективните притисоци на начинот на живот базиран на лов и собирање биле толку слични а резултатот така успешен што популациите на Homo Sapiens сеуште секаде се фундаментално исти.⁴

Истата идеја ја изразува и Вилијам С. Лофлин во статијата "Ловот: интегрирачки биобихевиорален систем и неговото еволуционо значење". Тој пишува"

Ловот е владеачки бихевиројален образец на човечкиот вид тој е организирачка активност која ги интегрираше

морфолошките, физиолошките, генетичките и интелектуалните аспекти на индивидуалниот организам и популацијата која ја опфаќа нашиот единствен вид. Ловот е начин на живот не едноставно "техника за одржувања". Фактот што човекот успеал да го насели целиот свет додека сеуште беше ловец, ја одразува огромната универзалност на овој вид на бихевиорална адаптација. Фактот што човекот практикувал околу 99% од историјата упатува на значењето на два занемарени аспекта: 1) Ловот е многу покомплексна организација на поведението отколку што може да се види од традиционалната категоризација на ловот како техника за обезбедување на храна. 2) Интелектуалниот и генетскиот репертоар на животното, развиен под влијание на овој бихевиорален режим овозможуваше неодамнешното усвојување на цивилизацијата да биде брзо и да се развие независно кај ловечките народи во различни делови на светот.⁵

Во концепцијата на Вошбурн и Ланкастер централно место зазема природната поделба на трудот. Мажите се оние кои ловат додека жените се грижат за децата и собирањето храна. Овој основен факт на начинот на живот заснован на лов, речиси непознат на ни едно друго животно произлегува цела констелација на укувални човечки поведенија. Ловот на опасен дивеч бара ефикасна соработка меѓу мажите познавање на територијата што врши селективен притисок врз учењето и подразбира зголемена способност за складирање на информации за средината. Растот на мозокот, софистицирана изработка на орудија и вештина на комуникацијата делење на храна потеклото на нуклеарното семејство се што е есенјално хумано се должи на ловот. Овие автори исто така сугерираа дека во симетријата на Ашелската рачна камена секира лежи почетокот на естетското доживување, доживување на еден предмет како убав независно од неговата функција и на

крајот заклучија дека секој оној кој сака да ја разбере природата на човечкото поведење "нема друг избор освен да се обиде да го разбере човекот - ловец".

Лофлин повеќе се задржува на ловот како секвенцијален образец на пет бихевиорални комплекси и тоа: 1. програмирање на детето, 2. сканирање и собирање на информацијата, 3. приближување и гонење на дивечот, 4. фаќање на дивечот, 5. носење назад на уловеното. Меѓутоа тој истакнува дека овој бихевиорален систем има интегративна функција како од аспект на индивидудата така и од аспект на еволуцијата на човештвото. Еволуционото значење на ловот по негово мислење може да се демонстрира со комбинација на нутрициони, психолошки (вклучувајќи ги и неуропсихолошките) аспекти на нашето современо поведење со археолошката и фосилната евиденција и со споредбата да со приматите. Во тој поглед тој истакнува три суштински моменти: 1. Ловот како комплексна секвенца на бихевиоралниот образец кој почнува во детството, 2. Нутрициона предност на карниворно-омниворна исхрана која се протега на неколку аспекти на животот: Од зависноста на децата и подолг период на учење до зголемена територијална мобилност што овозможува населување на секое место во светот, 3. Психолошки, ловечкото поведење претходни на употреба и изработка на орудија.

"Постои, се разбира, пишува Лофлин константен feed back

така што употребата на орудија придонесува за структурирањето на мозокот станувајќи така субјект и објект во неуролошка и филозовска смисла".⁶ Ловот по мислењето на Лофлин го направи човекот не само интелегентно, туку и физичко супериорно суштество. Човекот станува версантно суштество, не само во смисла да учи многу работи, туку и во функционална, во смисла на неговите физички перформанси (функционална флексибилност).

Хипотезата дека ловот како есенцијално машка активност бил круцијален фактор во трансформацијата на човеколикото бипедално суштество и покрај огромниот експликативен потенцијал имаше еден суштински недостаток. Имено во неа се игнорираше придонесот на 50% од човечката популација односно од неа беше исклучено разгледувањето на улогата на жената во еволуцијата на човекот. Сели Слоукем жестоко ја критикуваше тезата за човекот ловец токму поради тоа што настојува да го објасни развојот на човековата церебрална способност само со една машка активност. Таа укажа какви логички заклучоци можат да се изведат ако доследно се следи линијата на размислувањето на Вошбурн и Ланкастер. Имено, истакнува таа, ако се прифати дека ловот како основна дејност на мажите од која се исклучени жените била онаа активност која битно го одредувала начинот на животот "биологијата, психологијата и обичаите кои не одвојуваат од мајмуните, тогаш логички заклучок на таа линија на размислување

е дека еволуирала една половина од човечкиот род и дека жените тешко би можеле да бидат вброени во човечкиот род". Теоријата за мажот ловец продолжува таа не е само неурамнотежена, туку таа води кон заклучокот дека основното човечко прилагодување била желбата на мажите да убиваат, таа не само што додава големо значење на агресијата која на крајот на краиштата е само еден чинител на човечкиот живот туку и ја изведува културата од убивањето.⁷

Ненси Тарнер и Адријана Цилман исто така ги потенцираа овие недостатоци на тезата за мажот-ловец" и во критички спротивстав на таа теза ја афирмираа својата верзија за почетоците на човештвото во која главна улога игра жената собирач. Тие тврдеа дека основен фактор на диференцијацијата на човекот од човеколиките мајмуни бил развојот на орудијата но не оружје за лов, туку "органските орудија" (стапови за копање и различните контејнери сите употребувани за целите на собирање растителна храна, јајца, мед, термити и т.н.). За застапниците на оваа хипотеза фундаментална социјална единица била мајката и детето. Бидејќи најзначајните хранливи супстанции биле собирани од жените а не мажите, тие биле главните носители на технолошките иновации што го "хранел" растот на интелигенцијата и го диференцирал Номо од другите примати.⁸ Во нивната верзија ловот играл сосема периферна улога. Во поглед на социјалната релација помеѓу собирање на

растителни производи и ловот во човечката еволуција тие заклучија дека:

"мажите можат да си дозволат да инвестираат време и енергија за одредена точка само ако може да сметаат на храната што ја собрале жените кога тие ќе се вратат со празне раце. Во оваа смисла жените беа факултативен пол и во тропските предели ловот на крупен дивеч повеќе се потпираше на собирањето на храната од страна на жените а не vice-versa: женското собирање а не машкиот лов кој подоцна се развил од него, обезбедија еволуциона основа за размена на храна".⁹

Андријана Цилман ги критикуваше реконструкциите на еволуцијата кои поаѓаат од тезата за мажот ловец односно сфаќањето дека тој имал главна економска и репродуктивна улога. Во тој поглед таа е посебно критична кон Вилсоновата социобиологија која ја смета како варијанта на "Старата добра хипотеза за лов" но во ново "социобиолошко руво".

Таа истакна дека секоја сериозна реконструкција на минатото мора да ги земе предвид најновите резултати од повеќе истражувачки дисциплини. Цилман ги има на ум пред се проучувањата на шимпанзата кои го демонстрираат значењето на растителната храна и органските орудија. Нејзина основна идеја е дека и покрај тоа што сеуште останува отворено прашањето за појавата на ловот признанието за континуитет и сличностите помеѓу собирањето и ловот може да го стесни јазот.

"Собирањето можеби ги поставило основите за појавата на ловот. На пр.поведенијата кои се препишуваат на ловот може исто така лесно да се објаснат со собирањето; одење на долги релации; употреба на орудија; делење на храна; мала густина на населението, детално познавање на средината и когнитивно мапирање... Технологијата за лов можела да се развие од орудија првобитно интендирани за активностите на собирање на храна... Ловот може да се третира како специјализирана форма на собирањето".¹⁰

Својата расправа Зилман ја заклучува со барањето да се разбие традиционалниот мит за мажот-ловец и да се отворат нови авениии за истражување кои ќе ги прошират нашите сознанија за човечкото поведеение.

Меѓутоа оваа теорија исто така неможе да го избегне суштинскиот приговор, имено зошто развојот на интелегенцијата бил резултат само на активноста на еден пол? Зошто една ексклузивно женска активност би била одговорна за тој развој? Несомнено дека собирањето на храна играло значајна улога во еволуцијата на раните хоминиди но со тоа нужно не следи дека ловот имал статус на спортска активност. Ако така се третира само како периферна активност тогаш не би можело да се објасни неговата перзистенција во човечката еволуција а пред се неможе да се разбере зошто тој воопшто и еволуирал и зошто е и ден денес присутен во активноста на некои народи.

Палеоантропологот Ајзак Глин во средината на седумдесетите години предложи една алтернативна реконструкција на човековите почетоци која се темели на најновата палеоантрополошка евиденција.¹¹ Тој како и мнозина други палеоантрополози кои не се задоволуваа само со собирање на фосилни остатоци и нивно класификување и мерење, бараше одговор на прашањето кој тип на активност бил дистинктен за човекот на самиот почеток од неговата кариера и кој битно го дистингвирал од другите примати и претставувал

фактор кој битно влијаел на подоцнежниот правец на неговиот еволуционен развој. Во тој контекст тој ги отфрли тезите за употреба и изработка на орудија, со оглед на тоа што и другите животни се способни за таквата активност но и заради недостаток на докази за нивните првобитни функции. Исто така ја отфрли и дотогаш превалентната хипотеза за ловот и покрај нејзината плаузубилност затоа што по негово мислење таа дава само делумен одговор за човековите почетоци.¹²

Ајзак Глин како дистинктно човечко поведе-ние го смета делењето храна. Местата на кои беа пронајдени поголеми количини на камени орудија заедно со фосилни остатоци од животни тој ги протолкува на еден поинаков начин. Негово мислење е дека тие места претставувале home base. Коските припаѓале на животни кои биле убивани од човековите претци на некое друго место а потоа транспортирано до home base. Најрационално објаснување за транспортот на делови од животните со месо на нив, од нивната првобитна локација, би било дека храната била делена со другите. Како и застапниците на хипотезата за лов тој веруваше дека поделбата на трудот била критична човечка иновација. За него не се суштински методите за обезбедување храна (било да е во прашање лов, собирање или пак стрвинарење) туку самиот чин на делење храна.

Ваквата еволуциона стратегија заснована на

делење на храна обезбедувала економска сигурност на сите членови на групата и затоа имала посебна адаптивна вредност. За вид, во кој жените останувале поблиску до home base со децата кои остануваат подолго време зависни од постарите, со време од оваа економска предност произлегле цела низа на дистинктно човечки социјални поведенија.

Хоминидните групи кои делеле не само храна, туку и информација за локација на храната, биле фаворизирани од природната селекција во однос на оние кои тоа не го практикувале. Тоа постепено довело до појавата на јазикот, а можеби исто така играло интринсичка улога во развојот на чувството за реципрочна обврска од што произлегуваат екстремно-комплексни, социјални и економски врски кои се среќаваат во човечките општества. На крајот оваа хипотеза човечките брачни обрасци ги објаснува како резултат на делењето храна. Делењето дозволувало мажите и жените поефикасно да ги експлоатираат достапните ресурси во нивната средина.¹³

Марвин Харис кој инклинираше кон оваа хипотеза сметаше дека практиката на делење храна инволвирала длабоки промени во ендокрините жлезди и во нервниот систем кој ја контролира агесијата, и најверојатно овозможила во некој период во Плио-Плеистоценските времиња да се изврши трансфер врз контролата на агесијата од генетичко на социјално научено поведение. Исто така, истакнува тој:

Ако подредените поединци мора да ја дадат храната на доминантните мажјаци тие не ќе се трудат да донесат

назад било што од нивните експедиции за храна, но ако тие очекуваат да добијат исто како што даваат, во нивна корист е да донесат нешто за другите. Овој вид на делење би имал позитивен feed back ефект за развојот на нервната организација на мозокот за стекнување и складирање на културно сигнификантна информација.¹⁴

Концепциите за човечката еволуција кои тргнуваа само од еден дистинктен тип на човечка активност како основен и одлучувачки за процесот на хоминизација беа остро критикувани од страна на еден од најистакнатите современи палеоантрополози Доналд Јохансон, кој со Тим Вајт ја откри прочуената Луси, која се смета за најстар хоминид. Тој, овој тип на интерпретација го нарече *post hoc* размислување и сметаше дека е неадекватен за разбирањето на стварните процеси во човечката еволуција. Тој пишуаше дека

изработката на орудија, бипедализам, раст на мозокот, делење на храна, сето тоа стварно се случило некогаш во човечката кариера но ние никогаш не ќе разбереме како или зошто ако не престанеме да размислуваме ретроградно почнувајќи од резултатот. Единствено кога ќе ги лишиме првобитните луѓе од нивната иднина, можеме да ги разбереме тајните на минатото.¹

Во спротивстав на ваквиот пристап кој при истражувањето на минатото "гледа со едно око во огледалото" и од "резултатот заклучува за минатото",² Д.Јохансон во делата "Луси" и "Детето на Луси" сугерира ед^но од најелоквентните објаснувања на човечката еволуција кое може да се означи како современа антрополошка варијанта на Тојнбиевата концепција за предизвик и одговор (*challenge and response*).³

Доналд Јоахансон проблемот на еволуцијата на човекот го разгледува од една п^оширока перспектива. Тој не се концентрира на некој дистинктен анатосми или

бихевиорален белег кој постоел во минатото па врз основа на него да ги реконструира почетоците на хоминидната еволуција. Конкретно, проучувањето на еволуциониот развој само врз основа на фосилните остатоци од првобитните луѓе и покрај тоа што, како што истакнува тој, тоа е најдобро што досега го имаме, и покрај тоа што многу кажуваат, не може да одговори на сите прашања поврзани со еволуцијата на човекот.⁴ Тие не кажуваат како нашиот хоминиден предок успеал да преживее во новиот свет на саваната каде постоела голема конкуренција или пак како успеал да направи таков нагол премин кон *Homo erectus* и пред се фосилните остатоци не даваат одговор на "сржта на мистеријата": за која цел *Homo* "го развил својот застрашувачки голем мозок"?⁵

Барањето одговори на овие прашања Јохансон го ситуира во рамките на општото дејствување на еволуционите сили, во рамките на дејствувањето на "слепиот часовничар" како што фигуративно го нарече еволуциониот процес Ричард Докинс,⁶ кој нашите претци ги обликувал на ист начин како и другите видови. Во тој контекст теоријата за алопатриска специјација "иновирана" во теоријата за пунктуирачка еволуција на Гулд и Елдриџ служи како основно експликативно средство.⁷

Еден вид како што сугерира современата теорија секогаш е обликуван од два типа на селективни притисоци; еден кој произлегува од конкуренцијата помеѓу индивидите за да ја максимизираат својата инклузивна способност,

вториот од предностите кои ги дава поефикасната адаптација на средината. Ефектите на овие два вида селективни сили често пати може да бидат спротивставени, така што еволуциониот развој во таков случај е еден вид резултат на овие сили.⁸

Социобиологијата речиси воопшто не посвети внимание на карактеристиките на средината во која еволуирале нашите хоминидни претци. Затоа таа не можеше да ја објасни селекцијата за "културна способност", феномен кој има свои емергентни својства. Социобиолозите не беа во состојба да ја објаснат појавата на огромната флексибилност на поведението и симболичката способност. Антрополозите пак сугерираа дека нашата концепција за човечката природа зависи токму од реконструкцијата на еволуцијата на овие бихевиорални способности (Монтагју, Харис, Фриман, Беркоу, Вошбурн и др.). Делата на Јохансон се посебно значајни и заради извонредната реконструкција на екологијата на протохоминидите и најраните хоминиди на Афричкото тло од пред неколку милиони години. Тие покрај веќе објавените репрезентативни расправи за селективните сили кои влијаеле врз развојот на "способноста за култура",¹⁰ заедно со поновите истражувања во приматологијата и некои други дисциплини помеѓу биологијата и општествените науки, би можеле да претставуваат основа за реконструкција на специфичната линија на хоминидната еволуција во која се испреплетува влијанието на биолошките и

социокултурните детерминанти.

Секој вид без разлика мора да се адаптира на својата средина било да станува збор за хоминиди, хипоси или некои растителни видови. Сите тие, морфолошки, физиолошки и бихевиорално се адаптираат на своите хабитати. Некои при тоа покажуваат склоност да се специјализираат само на една средина додека другите се попластични и покажуваат способност да живеат во различни средини. Треба да се има на ум и тоа дека адаптацијата на видовите на своите хабитати никога не е совршена. Видот, поточно организмот, се адаптира толку колку што е потребно да обезбеди нова генерација на членови на својот вид. Од адаптацијата како резултат на природната селекција произлегува тенденцијата на конзервативизам на видовите. Доколку средината останува стабилна членовите на видот кои се најдобро адаптирани на тие услови ќе имаат и највеќе шанси за индивидуален опстанок и репрезентација на своите гени во следните генерации. На тој начин во рамките на видот со време ќе се прошират одреден број на карактеристики кои најдобро одговараат на условите на средината. Појавата на нови видови во такви стабилни хабитати е резултат на мали, постепени промени во еден долг временски интервал, така што е тешко да се повлече демаркациона линија помеѓу претците и потомството. Дејствувањето на "слепиот часовничар" посебно интензивно станува во периоди на енвирументална нестабилност.

Одговорот на организмите секогаш условен од целокупниот негов еволуционен background. Филогенетското наследство на еден организам е мошне значајно, било да станува збор за анатомски или бихевиорални иновации.

Покрај ова треба да се има на ум дека специјацијата, создавање на нов вид, подразбира репродуктивна изолација на една популација. Таа обично се јавува со географската изолација на една популација од варијететите на родителската популација за подолг временски период. При тоа се конституираат дефинитивни генетски разлики, како основа за одредени анатомски, физиолошки и бихевиорални разлики кои ја оневозможуваат размената на генетичкиот материјал со варијететите од родителската популација, оној момент кога ќе бидат отстранети бариерите помеѓу нив.

Е Мајер кој е творец на оваа теорија сметаше дека новиот вид обично оригинира во мали популации изолирани на периферијата на татковскиот вид. Оние популации кои се поблиску до центарот покажуваат поголема стабилност односно имаат вградена еден вид генетска инерција. Конзервативните карактеристики обично успеваат да ги поништат еволуционите иновации. Во мали периферни популации има поголема веројатност случајните генетски варијации да се зацврстат во популацијата и да се изразат во следната генерација (Сјуел-Рајтов ефект). Природната селекција посебно е интензивна токму во овие маргинални хабитати.

Овие прашања се релевантни и за разбирањето

на еволуцијата на хоминидите. Претставниците на супер фамилијата Hominoidea претците на Homo, припаѓале на вид кој бил добро адаптиран на арборијалниот начин на живот но не и дефинитивно специјализирани.¹¹ Африка, како и поголеми делови на Европа и Азија, во раниот Миоцен пред шеснаесет до дваесет милиони години била покриена со непрекинати шуми кои обезбедувале релативно сигурен и лесен живот на голем број на видови на Hominoidea. Меѓутоа како резултат на тектонските померања кои доведуваат до одвојување на Антарктикот како посебен континент, опкружен со студена океанска струја, ќе настанат значајни климатски промени. Општото заладување кое се јавува како последица на огромни количества на лед на половите и опаѓањето на нивото на океаните, ќе доведе до посува клима на екваторот и до постепена фрагментација на огромните миоценски шумски пространства. Промените во еколошкиот образец на Африка предизвикани со заладувањето постепено ќе влијаат на обликувањето на еволуцијата на линијата хоминиди. Саванските пространства се повеќе ќе ги заменуваат густите шуми. Пониските температури и помалите количества дожд ќе ги претворат единствените шумски пространства на Африка во голем број на посебни енклави од шумички во кои ќе се најдат изолирани различни видови.

Некои локални тектонски померања уште повеќе ја влошиле ситуацијата. Имено пред шест до пет ипол

милиони години тие тектонски померања довеле до речиси затварање на протокот на водената маса помеѓу Аталнскиот океан и Медитеранското море што довело до појава на акумулација на огромни количини на сол во Медитеранот. Се претпоставува дека тогаш во него биле заробени околу 6% од вкупната количина на сол во океаните.

Оваа "медитеранска криза на салинитетот" по мислењето на Јохансон, можеби била вид на "климатски ороз" за човечката кариера. Имено, највероватно таа довела до создавање на уште поголеми количества лед на половите и речиси до испарување на Медитеранско Море при што се концентрирала огромна количина на сол од околу 1,5 км. што уште повеќе ја исушува климата, претварајќи ги останатите шумски пространства во уште помали шумички.

По теоријата на алопатриска специација новите видови се јавуваат на периферијата на родителскиот хабитат. Ако се има предвид дека тој хабитат после овие драстични промени се состои од островца на мали шумски пространства, меѓу кои се протегаат огромни тревнати површини, не е чудно што многу видови вклучувајќи ги и хоминоидните човеколики мајмуни, завршувале во многу такви островца од стариот хабитат; "секој изолиран секој опколен со еден вид на несигурни маргинални зони каде постои голема веројатност да се јави рапидна еволуција".¹²

Во такви услови истакнува Јохансон, служејќи се со терминологијата на Елизабет Врба, на секој вид

му останува да следи еден од патиштата на индиската тријада на богови; патот на Вишна-чуварот, односно да имигрираат во нови подрачја каде се зачувале старите енвайроментални услови, останувајќи речиси непроменети; патот на Брама-креаторот, односно да останат географски изолирани и да се обидат подобро да се прилагодат на новите услови на живеење и третиот, патот на Шива-деструкторот, да исчезнат од лицето на земјата.

Фосилната евиденција сугерира дека во доцниот Миоцен кој коинцидира со медитеранската криза на салинитет еден од хоминоидите се одлучил да тргне по патот на Брама. Суштеството кое тргнало по тој пат било бипедално и како што истакнуваше Лероа-Гуран целокупната негова кариера понатаму ќе зависи од движење на две нозе. Новиот вид останува адаптиран на поотворен хабитат каде бипедалниот од му овозможил поголем успех во потрагата по храна и можност полесно да излезе накрај со другите предизвици на средината.

Процесот на транзиција кон првиот претставник на фамилијата *Hominidea* највероватно бил мошне брз и ограничен на едно потесно подрачје. Неговиот финален резултат највероватно бил *afarensis* или нешто слично. Видот *afarensis* барем како што може да се види од соегашните истражувања успеал да опстане на немирното и несигурно афричко тло најмалку еден милион години, а можеби и повеќе, што зборува за еден релативно стабилен и успешен еволуционен експеримент.¹³

Меѓутоа плиоценската средина на Источна Африка била далеку од стабилна. Затоа е легитимно прашањето кое го поставува Јохансон како афаренсис можел да опстане во такви енваиromентални услови непроменет за милион години? Одговорот треба да се бара во неговата неспецијализираност. Нашите првобитни претци биле суштества отворени кон средината, генерални омниворни суштества, "големи аматери на животот", што е извонредно значајно за понатамошните нивни изгледи во борбата за ресурси.¹⁴ Такво суштество надарено со бипедален од што произлегува можност за поголема терестријална мобилност, има шанси за поголема и поефективна експлоатација на ресурсите од различните хабитати.¹⁵ Меѓутоа треба да се има предвид централниот став на модерната еволуциона биологија. "Ништо не е нужно во еволуцијата". Во врска со тоа Јохансон пишува:

"Јас не гледам причина, зошто потомците на Луси кои беа релативно добро надарени генералисти не би можеле да опстанат онакви какви што беа за следните милион и повеќе години во еден прилично богат хабитат, човеколики мајмуни со мозоци едвај поголеми од другите човеколики мајмуни, одејќи на две нозе, затоа што одговарале на дадените услови а не затоа што претскажувале некоја славна иднина. Но тој еволуираше".

Модерната палеоантропологија сугерира дека основната причина што "децата на Луси" го одбрале "патот на Брама" треба да се бара во драматичните енваиromентални промени кои се случуваат во Африка на преминот од Плиоценот кон Плеистоценот (три до два милиони години). Современиот Јужноафрикански плеантолог Елизабет Врба врз

чии што истражувања се потпира концепцијата на Јохансон, сугерира дека Африка и другите делови на светот ги зафатила глобална климатска промена која посебно била интензивна во Источна Африка пред околу 2,5 до 2,4 милиони години. Овие климатски промени биле причина за појавата и исчезнувањето на многу видови. Тогаш настапува уште едно заладување и продолжување на трендот на суша. Таа нова сушна сезона пред 2,5 милиони години највероватно придонела и за појавата на *Homo habilis* во Источна Африка како еден од многуте видови кои настојувале да се адаптираат на радикално изменетите енвайроментални услови кои стануваат динамички конститутивен дел на еволуцијата на човекот а не нешто екстерно и статично во однос на него. Д.Јохансон тој динамичен карактер на средината сликовито го опишува на следниот начин:

"Луѓето не еволуираат во хабитати тие самите се дел на хабитатот како и другите животни, како што се молекулите во електричната жица дел од енергијата што тече низ неа. Животинскиот хабитат е температурата на воздухот околу вашето тело, дождот кој ја навлажува правта под неговите нозе и неговиот сезонски циклус, висината на планините и длабочината на водите, солта на земјата и кислородот во воздухот. Преку денот хабитатот ја исисува енергијата од сонцето, преку ноќ огладнува и си ја гризе сопствената опашка. Хабитатот е живот. Тој се движи. Тој бега пред вас или шкљоца пред вашите нозе, тој може да ви ја грабне храната додека вие стигнете или кружи околу вас додека вие јадете. Може да ви го украде оброкот, вашиот дел од енергијата испред вашиот нос или пак чека во вашите црева и подоцна ја краде. Хабитатот е динамичен. Тој е повеќе отколку визичка средина и сумата на организмите што живеат и умираат околу вас. Конфликтот и интердепенденцијата се тие кои ги поврзуваат. Хабитатот не стои мирно, не чека додека вие еволуирате за да го контролирате подоцна, тој еволуира исто така".¹⁶

Несомнено енвайроменталните услови на саваната претставувале нов предизвик за претците на хомо осо-

бено во сушните периоди. Во другите делови од годината човечките претци иако соочени со многу опасности успеваале релативно лесно да дојдат до ресурси кои не биле експлоатирани од другите организми а кои обично се наоѓале на маргините на енергетскиот систем на саваната.¹⁷ Иако нема директни докази за постоењето на Homo habilis пред повеќе од 2,5 милиони години откриени се орудија чија старост е проценета на 2,5 милиони години кои посредно зборуваат за постоење на еден посовршен хоминид кој ги изработувал тие орудија.¹⁸

"Одлуката" која ја донеле нашите претци во сезоната на суша ја забрзала адаптивната радијација во хоминидната линија. Како одговор на таков "енвиromентален стрес" една линија на хоминидите, потпирајќи се на својата приматска филогенетска историја на омниворни експлоративни суштества, почнува да бара наоколу нови можности да дојде до високо енергетска храна. Меѓутоа тие "не употребиле вилицы и заби за да дојдат до оваа храна тие ги употребиле своите глави, својот мозок".¹⁹

Во случајот на човекот неговата "глава" е еден од оние почетни избори за кои пишува Жак Моно, со кој започнува иднината на видот.²⁰ Таа е резултат на еден "генетски експеримент" од минатото и однесува победа над сите енвиromентални притисоци.²¹ Во почетокот средство да се дојде до "скриени џебови" со храна, станува основен "амплификатор" за неговиот понатамошен развој.

Тој како што истакнува Роуз et al. "во секој момент благодарение на акумулираното искуство и интерните биолошки закони учествува во создавањето на светот во кој живееме..."²²

Способноста за учење, за елементарна симболичка комуникација и со тоа поврзана пластичност и версатилност на поведението ќе бидат главни начини на структурирање на човековиот однос со светот, на воспоставување на сложени динамички релации со средината која се повеќе се состои од артефакти на таа "глава" и кои стануваат значајна селективна сила. Мозокот на Номо *habilis* по мислењето на Јохансон, како впрочем и на најголем антрополози, добива централна улога во дефинирањето на хуманата ниша и дефинитивно го одделува него од другите хоминидни видови со кои најверојатно коегзистирал во еден временски интервал и исто така дефинитивно ќе ја обликува неговата транзиција кон Номо *erectus*. Она што го оддели Номо *habilis*, пишува Јохансон,

"не беше ниту ловот, ниту стрвинарењето, ниту орудија за копање корења, ниту било кое орудије само по себе, туку сфаќањето на можноста во еден предел кој не ветувал многу... знаењето а не на неговата манифестација беше она што ги ископа скриените ронки на енергија кои беа расфрлени низ примордијалниот пејсаж. Првите луѓе опстанаа во сушната сезона затоа што го познаваа својот хабитат во најмала ситница".²³

"Енвиromенталниот стрес" бил само поттикнувач кој ги ставил во движење капацитетите на еден програм кои во целината на своето влијание го обликувале каракте-

ристичниот одговор кој ќе го инаугурира развојот на "егзогенетскиот стил" на еволуцијата. Овој посебен вид на еволуционен развој е од најголемо значење за разбирањето на специјалниот карактер на човечката историја која барем од времето на *Homo habilis* (околу 1,75 милиони години) инволвира и генетско и егзосоматско наследување на информацијата.

Согледувањата на Јохансон, на неврологот Шанже, молекуларниот биолог Жак Моно, и многу антрополози и психолози укажуваат на круцијалното значење на информацијата за еволуцијата на *Homo habilis*. Се поуверлива е евиденцијата дека пред најмалку 1,75 милиони години еволуираа програм кој не се базира само на генетско туку и на екстрагенетско наследување на информација односно информација која е складирана во мемориите на поединците и се пренесува на следните генерации по пат на подучување. Таквите програми во контраст на така наречените "затворени програми" со ригидни одговори на средината Маер ги наречува отворени. Идејата за отворен програм како што истакнува Мери Мицли може да одигра клучна улога за разбирањето на човечкото поведение без тоа да биде редуцирано на машинери. Дихотомниот пар отворен-затворен програм е клучен за Фримановата критика на Вилсоновата позиција, меѓутоа поимот отворен програм може да биде извонредно инструктивен и за реконструкцијата на човечката еволуција од *Homo habilis* се до модерниот *Homo Sapiens*.

Терминот програм Маер го деривира од јазикот на информационата теорија и го дефинира како "кодирана или преаранжирана информација која контролира процес или поведење која води кон одредена цел".²⁵ Круцијалната разлика помеѓу затворениот и отворениот програм Мајер ја опишува на следниот начин:²⁵

"Младото во некои видови е родено со генетички програм кој содржи скоро комплетен сет на готови предвидливи одговори на стимулите на средината. Ние за таков програм велíme дека е затворен. Другата крајност е илустрирана со организми кои имаат голем капацитет да го користат искуството да учат како да реагираат на средината да продолжат да даваат информации на нивниот бихевиорален програм кој консеквентно на тоа е отворен програм".²⁶

На друго место Маер истакнува дека основната разлика се состои во тоа што во затворен програм "не може ништо да се внесе преку искуство а отворениот програм дозволува додатен инпут во текот на животот на неговиот сопственик".²⁷ По мислењето на Маер и двата типа на програми, отворен и затворен, еволуирале по пат на природна селекција и имаат адаптивна вредност. Селекцијата е склона да ја фаворизира еволуцијата на затворени програми "кога постои сигурен однос помеѓу дразбата и единствено еден коректен одговор" а поведението кое води кон експлоатација на природните ресурси мора да биде флексибилно за да овозможи:

"опортунистичко прилагодување на брзите промени во средината, проширување на нашата и потрага кон нова ниша, значи флексибилност на поведението подразбира и поинаков генетски програм кој ќе овозможува што е можно поголем степен на инкопорирање на информации што се резултат на лично искуство".²⁸

За Мајер поразвиен централен нервен систем (кортикализација на мозокот) е основна претпоставка за овој тип на програм во кој ќе може да се складираат корисни информации за непријателите, средината, храната, засолниште и други значајни компоненти на средината за нивните корисници, накратко отворениот бихевиорален програм е оној кој не ги опишува сите стапки во бихевиоралната секвенца туку остава простор за алтернативни одговори. Дерек Фриман истакнува дека има конклузивна евиденција дека кај некои видови отворениот програм, самиот резултат на природна селекција може да формира она што се наречува традиција а кога ова се случува станува збор за "иницијална етапа" на еден начин на пренесување на информација од генерација на генерација во рамките на популацијата која не е директно зависна (како што се затворените бихевиоралните програми) од делувањето на генетскиот код.²⁹

Постоењето на инфракултура кај некои видови животни, иако под нормални околности кај нив, како што забележа Харис, "културните иновации секогаш се враќаат во генетската повратна спрега",³⁰ за антропологијата сугерираат дека постоел значаен потенцијал за културно поведение уште кај најраните хоминиди како рудиментарен израз на нивните отворени бихевиорални програми. Меѓутоа ова евиденција за инфракултура или "протокултура" или "инципиентна егзогенетска трансмисија на информација", како што вели Фриман, сугерираат дека е можно да се разли-

кува помеѓу два различни еволуциони кода и да се тврди дека "нивната коегзистенција за неколку милиони години од историјата, во посебниот случај со човечкиот вид, резултирала во емергенција на два дистинктни иако мошне тесни интеркатирачки еволуциони системи".³¹ Иако евиденцијата за поведението на модерните виши примати посредно сугерира дека отворениот програм на првите хоминиди им овозможувал да креираат културни традиции од ограничен обем, за антропологијата и понатаму како одлучувачки доказ за таквата способност се најраните културни артефакти презентитирани преку различни видови камени орудија.³² И покрај различните и противречни оценки за нивната улога во еволуцијата на првобитниот човек нема сомнение дека тие покрај фосилните остатоци конституираат најзначаен извор за реконструкција на еволуциониот развој на човекот од пред 1,5 милион години па се до неолитската револуција и со право се наречени "културни фосили" односно "најрани есеи" во културата.³³

"Културните фосили" се различни од оние пертинентни за генетичката органска еволуција и недвосмислено зборуваат за иновативното поведение на раните хоминиди, за нивната способност да изнаоѓаат и импровизираат одговори на калеидоскоп на услови, односно за постоење на "втор дистинктен еволуционен систем карактеризиран со интергенерациона трансмисија на езгосоматска информација".³⁴ Двата система иако дистинктни не се паралел-

ни еден на друг туку се во процес на постојана интеракција. Антрополозите и голем број на биолози се согласуваат дека во човековата еволуција коегзистенцијата или како што истакнува Баркоу "мртвата трка" помеѓу двата дистинктивни еволуциони процеси траела се до пред четириесет илјада години кога (иако интеракцијата дефинитивно не престанува, во односот помеѓу културната или егзосоматската еволуција и биолошката еволуција, настануваат значајни кумулативни промени.³⁵ Културната еволуција го започнува својот акцелирирачки развој и се повеќе се конституира како автономна сила во човечката историја.

Евиденцијата се повеќе оди во прилог на тврдењето дека од круцијално значење за експоненцијалниот раст на културата за последните четириесет до триесет илјади години бил развојот на говорот во неговата модерна смисла. Вошбурн прв ја сугерира таа теза и истакнуваше дека "иако човекот сигурно не бил нем за најголем дел од неговиот развој", "критичен нов фактор" кој обезбедил "биолошка основа" за акцелерација на историјата, од пред четириесет илјади години па наваму, бил:

"развојот на говорот како што го знаеме денес... како што исправниот од и изработката на орудија биле уникална адаптација на поранешните фази на човечката еволуција, така беше и физиолошката способност за јазикот, биолошка основа за подоцнежните етапи!"³⁶

Антропологот Ралф Холовеј сметаше дека со симболичниот јазик во чија основа се когнитивните структури

зависни од организацијата на мозокот, човекот се стекнува со единствена способност арбитрарно да ја структурира средината. Со појавата на оваа способност "човечката револуција" (Хокет и Ашер) била комплетирана. Затоа истакнува тој природната селекција

"ги фаворизирала когнитивните структури зависни од организацијата на мозокот и социјалната структура која резултира и во јазикот и во изработката на орудија преку социјалните правила, заеднички референцијални рамки, социјално пренесени стратегии за создавање структура, арбитрарната форма била наметната на средината а правилата наметнати на членовите на општеството."³⁷

Ова наметнување на арбитрарно структурирање на средината за Халовеј, станува основен белег на културата "човечки домен". Вожбурн во одговор на социобиологијата за биолошката основа на поведението пишуваше дека

"биологијата е основна, таа поставува граници дава можности и сосема сигурно го објаснува постоењето на некои лингвистички универзалии. Меѓутоа слободата за учење е огромна и ограничувањата се примарни во научените системи а не во биологијата. Јазикот е најдобра примарна заедничка биолошка основа која го овозможува учењето на извонредно различни поведенија".³⁸

Развојот на ефективен човечки јазик на "единствениот фонетски ход", како што забележува Фриман, сега го трансформира вториот еволуционен систем на човечките популации, со тоа што на постариот систем кој го овозможи создавањето на првите културни традиции му додава "високо ефициентен симболички код во кој културната информација од сите видови може да биде складирана и пренесувана од генерација на генерација". Со тоа човекот

стана "Zoon phonata и од моментот на завршувањето на оваа трансформација пред четириесет илјада години неговата еволуциона историја е главно културна".³⁹

Овој фундаментално нов тип пренесување на информацијата по пат на "социјално наследување на културно стекнати карактеристики", односно на еден еминентно ламарковски начин, го овозможува и активира селекцијата на одредени обрасци и модификацијата на алтернативни правци на акција што доведува до голема разноликост на културните практики. Фриман во спротивстав на Вилсон и неговата теза дека гените во крајна линија ја држат културата на синцир и дека добар дел од културните разлики се генетски детерминирани, констатира:

Евидентно е дека во човечкиот вид ние имаме работа со процеси кои ја трансцендираат чисто генетската теорија на еволуција и дека барем од почетокот на палеолитикот човечката еволуциона историја може адекватно да се разбере само со специфично антрополошка теорија која признава два интерактирачки системи, вториот од нив (кој произлезе од пред егзистентните системи на генетската еволуција) од пред четириесет илјада години па наваму добива се поголемо значење и станува основен извор на промена на сите човечки општества).⁴⁰

Во модерната антропологија и покрај разликите меѓу одделни антрополози во поглед на давањето на помала или поголема релативна тежина на еден од двата еволуциони системи во одделни фази на нивното дејствување, еволуцијата на човекот се посматра како процес на взаемно делување помеѓу генетската и егзосоматската еволуција а не како дејствување само на еден од овие два

динстинктивни еволутивни системи. Меѓутоа во дефинитивното негово обликување како вид, селективните притисоци кои дојдоа со културата извршија одлучувачко влијание и отворија нова перспектива за него. Во врска со тоа Фриман го сумира пристапот на антропологијата на следниот начин:

"овие селективни притисоци кои на крајот го создадоа мозокот кој беше способен со развојот на ефективниот јазик континуирано да елаборира култури како комплексни системи на симболички кодирања и егзогенетски пренесувана информација, ... да етаблира и да ги модификува културните и други човечки алтернативи мора да ги има предвид една адекватна антрополошка дефиниција за човечката природа".⁴¹

ГЛАВА V

Дискусиите во антропологијата и другите општествени науки кои се однесуваат на прашањата за човечката природа и за односот помеѓу биолошките и културните компоненти во еволуцијата на човекот, за биолошките ограничувања на човечката природа и за влијанијата на биолошките фактори од неговото филогенетско наследство врз неговиот индивидуален и општествен живот се релевантни и за разбирањето на некои аспекти на Марксовото наследство, посебно оние кои се однесуваат на човечката природа и природата на општеството. Во овој сегмент од Марксовото наследство се обединуваат натуралистичката и хуманистичката перспектива. Досега најчесто беше потенцирана хуманистичката додека на првата, натуралистичката перспектива, и беше посветено помало внимание иако таа е интегрален дел на Марксовото наследство.

Марксовата натуралистичка инспирација највидлива е во неговите рани трудови но и во делата после 1845 година, каде Маркс, иако не ги напушти своите филозовско натуралистички претпоставки, далеку поголем интерес покажа за проблемите на историскиот развој. Во основа целокупната негова ориентација и покрај присуството на натуралистичката перспектива е битно хуманистичка.

Самиот Маркс во "Економско-филозовските ракописи" својот пристап го означил како натурализам кој го дистингира од идеализмот од своите филозовски претходници

и од механичкиот материјализам од претходните векови. Тој сметаше дека преку разбирањето на натурализмот односно натуралистичките претпоставки на човечката природа можно е да се оцени полното значење на светската историја: "Само натурализмот е способен да го свати актот на светската историја"¹. Веќе во "Германската идеологија" забележуваме реориентација во Марсовиот пристап. Сега нагласката е на производните односи кои го одредуваат карактерот на историскиот процес а човечката природа е само поодна точка во разбирањето на тој процес: "прва претпоставка на целокупната светска историја, се разбира, е егзистенцијата на живите човечки индивидуи. Прва фактичка состојба која треба да се констатира е телесната организација на овие индивидуи и нивниот со тоа одреден однос кон остатокот на природата".²

Натурализмот на Маркс небеше испириран од оној тип на натуралистички сфаќања кои сугерираа една пессимистичка па дури и мизантропска слика за човекот и во кој "визијата на "човечка природа" е космичко биолошка - и во која сеуште не е откриена општествено историската перспектива".³ Како што истакна Руди Супек во делото на Маркс натурализмот ќе се врати на својата античка инспирација. Меѓутоа во неговиот натурализам видливи се и влијанијата на оној тип на натурализам кој го развиваат Спиноза, Русо, Шкотското просветителство, Фоербах и Дарвин.

Во одредени етапи во марксистичката традиција постоеше тенденција да се игнорира овој аспект на

Марсовото наследство или пак погрешно да се интерпретира. Марксовиот натурализам воопшто не беше земен предвид и од оние современи автори: Одри, Лоренц, Вилсон кои го критикуваа заради "социобиологија без биологија"⁴ или заради заблудата на романтизмот. Можеби токму поради различитата инспирација за нивните натуралистички претпоставки.

Лорен Греам кој се спротивстави на оние гледишта кои нагласувајќи ја филозовската и хуманистичката страна на Маркс сосема го потиснаа значењето на натурализмот, посебно во интерпретацијата на човечката природа, потсетуваше дека:

Марксовата докторска дисертација напишана 1839-40 неколку години пред "Економско-филозовските ракописи" беше преплавена со признанието дека разбирањето на човекот мора да почне со разбирањето на природата ... оние рецентни автори кои се обидоа да го одвратат марксизмот од сите остатоци на истражувањето на физичката природа, не само што не го разбрале Маркс туку и го лишиле марксизмот од едно од неговите интелектуална оружја... истиот човек кој ги напиша економско-филозовските ракописи исто така го истражуваше концептот на математичка диференциација, ја критикуваше Њутновата метода на квадратури и расправаше за математиката на Лаграже, Макларин и Тејлор. Науката небеше само едно подрачје на знаење туку исто така за него тоа беше модел на методологија на истражување.⁵

Во тој поглед Марксовата фасцинираност со Дарвин до крајот на неговиот живот може да се толкува и од аспект на "модел на методологијата за истражување" а не само поради тоа што Дарвиновото дело "ја содржи основата во природата" за неговото и Енгелсовото гледиште.⁶

Дарвин и во основа дарвиновската концепција на синтетичката теорија на еволуцијата е од централно значење

за осовременување на Марксовиот натурализам јасно изразен во неговото сфаќање за човекот. Од перспективата на современата интерпретација на овие проблеми уште повеќе ќе дојде до израз и длабочината на неговиот хуманизам. Што самиот Маркс не го следеше Дарвин за една подлабока научна елаборација на своите идеи од раните трудови бездруго се должи на неговата преокупираност со проблемите на општествениот развој. Неговото привремено "напуштање" на современата општествена проблематика, конкретно неговиот интерес за примитивните општества беше пак во функција на тој негов основен интерес. Мотивите за тој Марсков интерес најдобро ги објаснува Хобсбаун:

"Марксовата зголемена преокупација со првобитниот комунизам израснува од омразата и презирот за капиталистичкото општество... се чини веројатно дека тој, кој порано го поздравуваше влијанието на Западниот капитализам како нехумана но историски прогресивна сила во однос на стагнантните преткапиталистички економии, се најде себеси исплашен од оваа нехуманост. Ние знаеме дека тој секогаш се одушевуваше со позитивните социјални вредности отелотворени, во колку и да е заостаната форма, во првобитната заедница и сигурно е дека по 1867-8 тој значајно ги нагласува способностите на првобитната заедница, нејзината моќ да се спротивстави на историската дезинтеграција и други, иако може само во контекстот на народници - ја разгледува нејзината моќ да се развие во повисока форма на економија без претходна деструкција.⁷

Од овој интерес на Маркс не произлезе една систематска етнологија и покрај што многу од неговите опсервации кои се однесуваат на првобитната заедница се покажаа погрешни што секако се должи и на влијанието на владеачките концепции врз кои тој се потпираше. Неговите интерпретации беа пред се интендирани првобитните култури и општества да

се сведат како основа за целокупното историско движење. Како што забележа Стенли Дајмонд, Маркс укажува дека тие (првобитните култури и општества) "служат и како идеја на социјализмот".⁸

Маркс ги имаше формулирано своите основни идеи за човечката природа и општеството пред излегувањето "Потеклото на дивовите". Најзначајно влијание врз нивното формирање извршија Хегел и Фоербах. Појавата на Дарвиновото дело и Марксовото воодушевување со него, беше повод во почетокот на овој век некои социјалистички теоретичари да направат напор да ги обединат гледиштата на Маркс и Дарвин заради објаснувањето на некои општествени феномени. Така на пр. Антом Панекук ги споредуваше Марксовите ставови за социјалната природа за човекот со поставањето на поведението на социјалните животи и при тоа се повикуваше на оние делови од "Потеклото на човекот" кои се однесуваат на социјалноста кај животните и човекот. Карл Кауцки се обиде да најде врска помеѓу Маркс и Дарвин во неговото настојување на етаблира етички основи на социјализмот. Дарвиновите дела "Потеклото на човекот" и "Експресијата на емоциите кај човекот и животните" во кои беше сугерирана врската помеѓу човекот и животните преку социјалниот инстинкт беше инспирација за тоа настојување. Меѓутоа поради нивната "експонирана социјалистичка позиција", обидот немаше резонанца во интелектуалните кругови. Слично нешто се случи и во Америка. имено Марксовиот и Енгелсовиот интерес за Морган и Енгелсовото користење на

"Древно општество" за потврда на материјалистичката концепција на историјата, беше една од причините и тоа не најмалку значајна, за отпочнување на "крстоносна војна" против еволуционистичките ставови во антропологијата; за потиснување и дефинитивно напуштање на еволуционистичките теории за културата кон крајот на XIX век и почетокот на XX век.

Во меѓувреме во општествените науки делумно и како реакција на злоупотребата на Дарвиновата концепција од страна на некои социјални теоретичари се јавува "ултрасоциолозаторската" концепција на Диркем која го потенцираше емергентниот и автономен карактер на општеството со што во социолошката традиција набрзо ќе преовладее оној тип на размислувања кои строго ги одвои природните и општествените науки. Оваа нова перспектива во социологијата покрај Диркем најдобро ја илустрира делото на Макс Вебер.

Во Советскиот сојуз после револуцијата брзо победи догматската концепција на марксизмот која беше прокламирана и како единствено можно толкување на Маркс. Во рамките на догматското толкување на Маркс постоеше тенденција неговите и Дарвиновите идеи да се третираат како да се теориски компатибилни додека во природните науки, посебно биологијата, претпоставената теориска компатибилност на нивните идеи се користеше како еден вид теориска рационализација за злоупотребите, посебно од страна на Лисенко и неговата група. конвеј Циркле кој посвети

огромен труд да ја презентира злоупотребата на науката во Советскиот Сојуз, се обиде тие злоупотреби да ги доведе во врска со Марксовите и Енгелсовите ставови па во тој контекст сугерираше и постоење на марксистичка форма на биологија заборавајќи дека верувањето во "наследувањето на стекнатите карактеристики" која беше "централна догма" на Лисенковата генетика беше всушност еден од аспектите на биологијата на XIX век присутен и кај самиот Дарвин а не нужен производ на Марксизмот.⁹

Во Западна Европа после втората светска војна како реакција и на злоупотребата на маркс од страна на советските марксисти интерпретаторите на Маркс го афирмираа значењето на Германската интелектуална традиција посебно Хегел и во тој контекст Хегел беше третиран како извор на се што е валидно кај Маркс. Филозовско-теориските елаборации на Франкфуртската школа претставуваат наистакнат пример на тој нов нов тренд во интерпретацијата на Маркс.¹⁰ И покрај несомненото значење за ревалитизација на филозовско-хуманистичката компонента во Марксовиот опус, претставниците на Француската школа како и марксистите од други провениенции беа единствени против приближувањето на Маркс со една модерна научна перспектива конкретно со модерниот биолошки концепт. Дел од нив го обвини Енгелс кој во подоснежните трудови покажа многу повеќе усед и интерес за натуралистичката перспектива и посебно за биологијата за сите грехови на марксизмот.¹¹

Најостар критичар на овој интелектуален тренд

карактеристичен за 60-етите години беше италијанскиот марксистички теоретичар Себастијано Тимпанаро.¹² Во делото "За материјализмот", кое претставува едно од напрокативните дела на таа тема во современата марксистичка литература, Тимпанаро свој тренд го нарече "анти-Енгелсизам".¹³ Централно за неговата критика на главните современи тенденции во западниот марксизам особено ефектите на Франкфурската школа и Алтисе и пошироко на се она што тој го наречува "волунтаризам" и "Платонски сциентизам"¹⁴ е прашањето на материјализмот. Тој се залага за осовременување на концептот на материјализмот со биолошкиот материјализам и при тоа го брани наследството на Енгелс од "зрелиот" период од неговата интелектуална активност. По мислењето на Тимпанаро, современиот западен марксизам одбива да зборува за константното влијание на природата врз човекот додека прашањето на биолошкиот карактер на човекот го потиснал на еден вид "предисториски пролог за човечноста".¹⁵ Тој се спротивстави на тој начин на интерпретацијата на маркс која тендира да воспостави хијатус помеѓу него и биолошкиот материјализам и на тенденцијата Марксовите формулации да се третираат како пледоаје за една енвиromенталистичка теза.

Во својот предговор на Англиското издание на делото "За материјализам" Тимпанаро предупредува дека биолошките истражувања можат да бидат злоупотребени како на пр. во подрачјето на етологијата или пак во истражувањето на интелигенцијата но останува на своето основно тврдење

дека биолошките истражувања ќе помогнат да се изгради една поадекватна марксистичка теорија на човекот и човечките феномени, која не ќе биде како досега редуцирана на компромис помеѓу Маркс и Фројд туку ќе овозможи да ги разгледуваме на поширока основа прашањето на релацијата помеѓу човекот и природата. Во врска со значењето на Дарвин за Маркс Тимпанаро пишуваше:

Маркс кој во своите зрели години му се воодушевуваше на Дарвин и сакаше да му го посвети вториот волумен на "капиталот" кој изјави во предговорот на самиот капитал дека тој ја "посматрал еволуцијата на општествено-економската формација како процес на природната историја беше повеќе материјалист од Маркс во "Тезите за Фоербах". Меѓутоа гигантскиот труд на кој му се посвети во подрачјето на политичката економија не му дозволи да развие една нова концепција за односот помеѓу човекот и природата која потполно би ја заменила онаа зацртана од неговите трудови од младоста. Дури повеќе отколку Маркс, иако очигледно не многу различно од него, потребата за конструкција на материјализмот која не е само социо-економска но исто така и "натурална" ја чувствуваше Енгелс и тоа беше негова голема заслуга. Поттик за продлабочување на нивниот материјализам на овој начин не дојде од општата филозофска и научна клима на втората половина на XIX век, туку многу поспецифично од радикалната промена што ја воведо Дарвинизмот во природните науки, со одлучната демонстрација, (наспроти концептот на природата прифатен од Хегел и материјалистите од хегелијанска деривација како на пр. Молешот) на историчноста на природата. Сега задачата не е повеќе во тоа да се спротивстави историчноста на човечкото општество на историчноста на природата туку да воспоставиме врска и дистинкција помеѓу двете историчности.¹⁶

Барањето на Тимпанаро изразено во последниов став за најголем број на антрополози е основен постулат кој ги раководи во нивното изучување на човекот, посебно улогата на двата дистинктивни еволуциони системи во обликувањето на нашиот вид. Тие во критиката на етологијата и социобиологијата поаѓајќи од тезата за интеракција помеѓу биолошката и културната детерминанта во еволутивниот развој на човекот

настојуваа да воспостават врска на "историчноста на човечкото општество (култура) и историчноста на природата" и "дистинкција помеѓу двете историчности". Еден од најеминентните современи антрополози Стивен Роуз, чија лева ориентација е несомнена, и која се препознава и во неговите формулации, во критиката на социобиологијата на Вилсон истата идеја ја формулира во врска со нашето разбирање на човечката природа:

Целите на една вистинска хумана наука за социобиологијата не е да го дебиологизира или десоцијализира нашето разбирање на човечката ситуација: суштинско е да се постигне едно интегрално дијалектичко објаснување на човечката природа и да се избегне било биолошкиот било социолошкиот редуccionизам.¹⁷

Пристапот на Тимпанаро отвори нова традиција во интерпретацијата на маркс која има се повеќе приврзеници. Сите тие пледираат за поголемо уважување на натуралистичката перспектива во Марксовото дело посебно во интерпретацијата на претпоставките кои се однесуваат на неговото сваквање на "природата" на човечката природа" и природата на општеството или пак за осовременување на содржината на марксизмот со новите биолошки истражувања.

Антропологот Пол Хејер зазема посебно место во рамките на овој нов пристап кон Маркс. Самиот тој пледира за една нова интердисциплинарна биосоцијална перспектива на истражување кое би тргнувала од традициите на Маркс и Дарвин и истовремено ќе ги инкорпорира разните парцијални претпоставки на разните дисциплини: антропологијата (особено изучувањето на човековата еволуциона сре-

дина), социобиологијата без нејзините теориски-фундаменталистички амбиции и редукционизам, хуманата етологија и т.н. Неговото дело со подолг наслов: "Природа, човечка природа и општеството; Маркс, Дарвин, биологијата и општествените науки" претставува едно од најисцрпните компаративно теориски анализи на проблемот на коңвергенција и дивергенција на идеите на Маркс и Дарвин. Хејер посебно ја критикува исклучивоста во досегашните интерпретации на релацијата Маркс - Дарвин особено она која се манифестира во рамките на критичката социјална теорија каде било каква помисла за доближување на Маркс и Дарвин во најмала рака се сметаше за непристојно. Исто така критички објекции тој упатува и на Англоамериканската традиција во која и покрај можност да се деривираат потенцијално значајни согледувања на компарацијата на Маркс и Дарвин постојат страв од апликација на Дарвиновите ставови во општествените науки бидејќи се сметало дека тоа ќе води во еден вид социјален дарвинизам, додека од Маркс биле усвоени оние аспекти од неговата теорија кои можеле да се асимилираат во прифатените модели на анализа: "целосна евалуација на Марсовото дело која ќе ги земе предвид неговите претпоставки за човечката природа беа видливо отсутни". Во поглед на односот помеѓу Маркс и Дарвин, Хејер поексплицитно од Тимпанаро или било кој друг во марксистичката традиција пледираше за едно доближување на Маркс и Дарвин. Дури и повеќе: Сметаше дека Дарвиновата теорија е претпоставка за разбирањето на историјата. Тој пишуваше:

Не постои ништо во Дарвиновата теорија на еволуцијата што е антитетично на Марксовиот концепт на историјата и постои многу тоа што е комплементарно, како што признаваше и самиот Маркс. Се разбира многу аспекти од Дарвиновото дело се ирелевантни за едно разбирање на историскиот процес.

Неизбежна консеквенца на фактот што двајцата твореа во различни подрачја. Би можело да биде прикладно да се забележи дека додека некој може да биде Дарвинист во биологијата и да го отфрла Маркс со мотивација дека историјата не е подложна на научното разбирање, респектабилна, иако понешто ограничена позиција, не може да прокламира верност на Марксовиот поглед на свет а да се отфрли Дарвин. Постои фундаментална причина за тоа. Централно за Марксовата визија е претпоставката дека природата и историјата за да образуваат тоталитет, бидејќи човекот излегол од природата и продолжува да зависи од трансформацијата на природата историјата како наука ќе остане нецелосна додека целосно не се разбере оваа основа а никој не придонел повеќе за разбирањето на оваа основа од Дарвин.

Првиот став на Хеер од овој цитат сигурно бара многу подлабока елаборација и несомнено тешко ќе увери мнозина. Завршната констатација од овој цитат веќе поприма облик на парадигма кај мнозина истражувачи кои работат во рамките на таканаречениот "трет пат во општествените науки".

Масимо Каневаци, современ италијански антрополог во една поинаква логичка и методолошка шема сугерира слична идеја, имено методолошка реформа на историскиот матријализам и сегашните облици на дијалектиката врз основа на новите сознанија за конститутивниот однос помеѓу човекот и природата. Тој исто така укажува на тоа дека една од најголемите слабости на традиционалното марксистичко мислење е во неговиот однос кон природата. Тој тип марксизам кој "се повеќе заборава на Маркс", импрегниран со "хиперсоциолошката" теза, по негово мислење

довел до:

"дејсторизација и денатурализација на Марксовото мислење... Прошири еден вид на имплицитна цензура (најчесто и повеќе од експлицитна) или пак тенденција на недостојно симплифицирање кое го негира истражувањето на психичката и биолошката структура".²¹

Во рамките на новата интердисциплинарна методологија за која тој се залага, чии што конститутивни елементи се парцијалните претпоставки на социопсихоантропологија (идејата за подземна река на историјата на Адорно и Хорк Хајмер, трагови на архајско сеќавање (Фројд); тродимензионалноста на тоталните општествени појави, (К.Леви-Строс) и софт претпоставките на социобиологијата посебно идеите за мемите како културни репликатори (Р.Докинс) и субструктури (Е.О.Вилсон), пледира за воспоставување на "Нова дијалектика која не би била својствена само на начините на производство туку нив би ги поврзувала со родовската специфичност на човештвото". Меѓутоа за таквата дијалектика е неопходно реновирање на матријалистичката методологија. Новите поими кои тој ги предлага за материјалистичко оживотворување на "честото филозовско-апстрактно спротивставување на субјектот и објектот се директно преземени од биологијата. Тоа се поимите онтогенеза и филогенеза. Во неговата интерпретација онтогенезата се однесува на субјективната компонента на поединецот како припадник на видот, додека пак филогенезата на основата на таа компонента "чии корени датираат се до самото конституирање на човештвото и до изворот на целокупниот процес на постанокот на културата".²¹ Оваа филогенетска основа

на онтогенезата, Каневаци ја наречува хипоструктура која заедно со структурата и суперструктурата треба да ја воспостави новата "дијалектичка тријадичка антропологија". Хипоструктурата всушност претставува оној "биолошко-инстинктивен момент од човекот кој доаѓа до израз во облиците на неговото поведење, т.е. биопсихичкото наследство кое не се исцрпува во економската или културната димензија, туку во себе ги опфаќа и димензиите на природата".²² Таа димензија која има своја автономија ("Хипоструктурална автономија") е битна за конституирањето на тријадичката антропологија која има задача на "природата со оглед на нејзиниот однос кон човечката состојба да и ја признае крајната тубост и непомирливата и различност но истовремено и апсолутната истоветност".²³

Во овие најнови тенденции за содржинско осовременување и методолошко иновирање на марксизмот всушност повторно е актуелизирано Марксовото барање на една единствена наука за човекот која тој со емпфаза го формулира во "Економско-филозовските ракописи":

Една база за живот а друга база за наука тоа е од почеток лага... самата историја е суштински дел на историјата на природата која се развива во човекот. Природата со време ќе ја инкорпорира во себе науката за човекот исто така како науката за човекот ќе ја инкорпорира во себе природната наука. Ќе постои една наука, (природната наука подоцна исто така ќе ја подреди на себе науката за човекот како што науката за човекот ќе ја подреди на себе природната наука: тоа ќе биде една наука. Човекот е непосреден предмет на природната наука... но природата е непосредно предмет на науката за човекот. Прв човеков предмет - човек е природата. Сетилност и посебно човечки сетилни суштински сили кои своето предметно остварување можат да го најдат само во природните предмети можат да го најдат своето вис-

тинско самопознание само во науката за природното суштество воопшто... општествената суштина на природата и човечката природна наука или наука за човекот тоа се идентични изрази.²⁴

Подоцна во "Германската идеологија" во која фокусот е на историската проблематика, но исто така е имплицирана и една еволуционистичка перспектива во сфаќањето на историјата, е повторено основното барање:

Ние познаваме само една единствена наука. Наука за историјата. Историјата може да се посматра од две страни: да се подели на историја на природата и историја на луѓето. Двете страни меѓутоа неможат да се одвојуваат се додека луѓето егзистираат историјата на природата и историјата на луѓето взаемно се условуваат.²⁵

Овие Марксови формулации иако филозовски интонирани можат да се толкуваат и како барање за едно научно проучување на човекот во кое ќе бидат интегрирани и натуралистичката и хуманистичката димензија. Во врска со овие ставови на Маркс за една единствена наука Хејер истакнува дека Маркс веруваше дека неговите ставови за "човечката природа имаат и научен легимитет ако не во врска со науката на неговото време сигурно во врска со единствената наука на иднината која тој елоквентно ја предвидуваше".²⁶

Можеби затоа Марксовите ставови за една единствена наука не треба да се сфатат во една традиционална сциентистичко-позитивистичка смисла, нетреба да се поистоветуват со идеалот на *mathesis universalis*, кој како што истакна Милан Дамјановиќ се врзува само за

моделот на природните и егзактните науки.²⁷ Во Марксовото одредување како што констатираа со право повеќе автори (Супек, Дамјановиќ, Васкес) е имплицирана една повеќе хуманистичка, антрополошка перспектива иако не е негирана и "космоцентричната" или "онтолошката" перспектива. Меѓутоа современото значење на овие Марксови ставови кои ќе кореспондираат со духот на најновите истражувања на феноменот на човекот и неговиот свет, со духот на "науката на иднината која тој елоквентно ја предвидуваше", би требало поголема улога да и се придаде и на натуралистичката, "космоцентричната" перспектива.

Денес во толкувањето на поимот обединета наука се сретнуваат неколку пристапи меѓу кои постојат разлики но кои не се исклучуваат. Антропологот Умберто Мелоти кој Маркс го смета за парадигматичен за една "обединета наука за човекот и општеството способна да го премости јазот помеѓу "двете култури" истакнува дека смислата на Марксовите "профетски" зборови треба да се толкува во смисла на тоа што "интерпретацијата на социјалните феномени со биолошки поими мора да има паралела во обидите биолошките феномени да се објаснат со социјални термини".²⁸

Во оваа одредување на поимот обединета наука иако е сугерирана значајна иновација се чини не е земена предвид потребата, сепак да се повлечат граници на компетенција помеѓу природните, биолошките науки и општествените науки ниту постоењето на емергентни својства

на одделни нивоа на организација кои не можат да се редуцираат на други нивоа. Се чини пореално и поадекватно за современата состојба за научните истражувања во кои се почесто се истакнува барањето за "трансдисциплинарност" како обид да се надминат слабостите на сите досегашни биолошки социолошко редуционистички пристапи и јаловите расправи водени во класичните термини на спротивност помеѓу природата и културата да се сугерира како што тоа го чини Серџио Магни воспоставување на "една заедничка теориска позадина а не само надворешен практичен и методолошки однос... позадина која не ќе се прошири до некој вид тотализаторска основа која ја поништува секоја специфичност во име на некоја наивна единствена наука со стар позитивистички вкус".²⁹

Маркс не разви систематска формална теорија за човечката природа. Неговата концепција ја конституираат серии на теоретски претпоставки кои тој ги формулира во различни дела и во различни поводи. Најприсутни се во "Раните трудови" во кои е највидливо влијанието на Фоербаховата натуралистичка антропологија и каде идеите на Маркс се повеќе во функција на рафинирање на сопствената позиција во однос на различни прашања. Тие се присутни и во "Германската идеологија" каде натурализмот и хуманизмот се обединуваат во нова материјалистичка концепција но и во подоцнежните дела. Прашањето за човечката природа содржински и термилошки е присутна и во "Капиталот" каде еминентно политичко-економските проблеми се разгледуваат од позиција која ги имплицира "фундаменталните и автентичните параметри" на генеричката природа на човекот. Затоа за потполна реконструкција на Марксовото сваќање за човечката природа неопходно е да се има на ум тоталитетот на неговиот опус.

Различните идеи на Маркс за човечката природа можат да се организираат во една антрополошка референцијална рамка која ќе содржи три взаемно поврзани интерпретативни рамки во кои ќе се групираат различните теоретски претпоставки за човечката природа. Основната цел на таквата презентација е марксовите идеи да се доведат во врска со современите антрополошки истражувања каде е се поизразена тенденцијата да се надминат едностраностите на различните

"стратиграфски" и редуccionистички концепции за човечката природа и да се афирмира еден интергративен пристап кој ќе ги обедини биолошките, психолошките и социокултурните димензии на човечкиот феномен во еден единствен систем на анализа како од аспект на неговиот развој како вид, така и од аспект на актуелната егзистенција на човекот.

Идејата за ваква презентација се наметнува од актуалната состојба на антрополошките истражувања и од сродните научни дисциплини кои се бават со проучувањето на човекот. Инспирацијата за антрополошка референцијална рамка доаѓа од Вернон Венабал кој прв направи обид на еден објективен и систематски начин да ја изложи Марксовата теорија за човекот и во тој контекст сугерира дека е можна "интелигibilна организација" на идеите на Маркс и Енгелс во една "антрополошка референцијална рамка".³⁰ Во современата антропологија Пол Хејер ја развива оваа тријадичка шема за анализа за Марксовите антрополошки претпоставки инспириран од Дарвиновата теорија и модерната антропологија. Неговата нагласка е на оригиналниот контекст на Марксовите идеи. Модерните антрополошки истражувања кои се блиски на Марксовите ставови се наведуваат но не се подетално елаборирани. Нашата презентација има сличност со оваа на Хејер меѓутоа нагласката е на современите антрополошки истражувања посебно на еволуцијата на човекот со цел да се демонстрира дека тие можат да обезбедат научен легитимитет на некои Марксови теоретски претпоставки.³¹

Во првата интерпретативна рамка од единстве-

ната антрополошко референцијална рамка во која се разгледуваат прашањата за човекот, влегуваат оние Марксови идеи во кои е етаблиран континуитетот помеѓу човекот, природата и историјата. Неговите идеи за конститутивното единство на човекот, природата и историјата кои беа формулирани во спротивстав на Западноевропската традиција на супстанцијален дуализам на човекот и природата влегуваат во кругот на идеи кои ја репрезентираат оваа рамка.

Втората интерпретативна рамка се однесува на оние теоретски претпоставки во кои се изразени Марсковите обиди да ги одреди пертинентно – дистинктните карактеристики и својства на човекот кој квалитативно го дистингвираат од остатокот на природата. марковите ставови во врска со генеричката природа на човекот го конституираат оној низ на ставови кои во современата антропологија се изразуваат под поимот специс-специфична човечка природа што е поадекватно и за анализата на овие марксови идеи,

Во последната рамка се супсумирани оние идеи за човекот како суштество обдарено со интрисички специс-специфични потенцијали за активна творечка дејност со која е во активен "дијалог" со природата и со својот свет, со светот на историски менливите економски идеолошки ситуации-култура во модерна смисла: Неговата втора природа која е резултат на неговата дејност, но и рамка во која човекот се дефинира себеси и својата човечка природа.

Осветлувањето на првобитниот контекст на секој посебен круг на овие взаемно поврзани идеи сам по

себе е извонредно значаен потфат. Несомнено без тоа не би можело да се зборува за континуираното значење на Марксовите идеи за современата наука за човекот. Меѓутоа од перспективата на современите антрополошки истражувања, дел од кој презентираме во рамките на контроверзата по повод етолошките и социобиолошките ставови, можат да се сугерираат неколку идеи кои уште подобро го осветлуваат тој првобитен контекст на идеите од одделните интерпретативни рамки. Уште позначајно е да се испита можноста со нивно термилошко и методолошко иновирање во духот на современите истражувања тие идеи да се "акомодираат" во новата синтетичка интерпретативна рамка која ја сугерира современата антропологија.

Од гледиштето на современата антропологија еволуцијата на човекот е комплексен био-антрополошки дијалектички развој кој се одвивал неколку милиони години. Во тој процес биле инволвирани генетските, еколошките, церебралните и социокултурните фактори. Во тој долг сложен процес, како што сугерира најновата евиденција во неговите финални етапи социокултурните фактори стануваат одлучувачки. Тие битно придонесуваат за обликувањето на специс-специфичната природа на човекот. Културата во целина станува онаа одлучувачка селективна сила која физички и ментално го обликува нашиот вид: Homo Sapiens. Со развојот на таа културна способност биолошката еволуција како што забележа Добжански се трансцендира себеси. Меѓутоа тој исто така додаде дека човекот не "избегал" на биологијата

и дека таа не престанала да биде ограничувачки фактор за човековиот живот во културата.³² Антропологијата во одредени етапи од својот развој тендираше да ја занемари таа компонента од човечкиот живот. Критиката на Вилсон се однесува на тој тип на сфаќања, кои не беа ограничени само на антропологијата, туку беа присутни и во бихевиоризмот и во сите оние сфаќања кои денеска обично се супсумираат под поимот "неоламаркистички". Таквиот тренд беше присутен и во марксизмот. Тимпанаро посебно беше критичен кон тој тип на "антропоцентризам" за кој по негово мислење беше одговорен самиот Маркс. Така тој пишуваше:

Физичката и биолошката природа сигурно не е негирана од страна на маркс, меѓутоа таа конституира повеќе предисториски антецендент за човечката историја отколку стварност која сеуште го ограничува и условува човекот. Од моментот кога човекот почнал да работи и да произведува произлегува дека тој стапува во однос со природата (спрема познатото место од Германската идеологија) единствено преку трудот. Ова значеше враќање на една прагматичка концепција за односот помеѓу човекот и природата, која неоправдано ја поништува "пасивната страна" на самиот овој однос; молкумно да се премине преку фактот дека човекот стапува во однос со природата и преку наследството исто така и уште повеќе преку безброј други влијанија на природната средина врз неговото дело и оттука врз неговите интелектуална, морална и психолошка личност.³³

Континуитетот помеѓу човекот и природата не е прекинат и покрај тоа што во текот на еволуцијата е конституиран нов "бихевиорален генотип" или "нова психобиолошка структура на човекот". Оваа темпорална, филогенетска димензија и длабина на континуитетот на односот помеѓу човекот и природата, која трае од самите почетоци на човечката кариера, од неговото постепено излегување од природата до ден

денес, беше сугерирана со органската теорија на еволуцијата и Дарвин беше прв кој таа визија ја етаблира со научна прецизност.

Маркс во "Раните трудови" зборувајќи за односот помеѓу човекот и природата како *conditio sine qua non* на човечката индивидуална и општествена егзистенција, идејата за континуитетот со природата ја изрази во познатата метафора за природата како "анорганско тело на човекот". За него беше недвосмислено дека човекот е дел од природата. Во "Економско-филозовските ракописи" тој пишуваше дека "тоа што човековиот физички и спиритуален живот е поврзан со природата едноставно значи дека природата е поврзана со самата себе бидејќи човекот е дел на природата".³⁴ Меѓутоа во неговите формулации отсуствува димензијата на развитокот на човекот од природата. нагласката е на односот на коегзистенција помеѓу физичките и биолошките компоненти помеѓу природата и човекот. Под влијание на Дарвин, Маркс ќе ја прифати идејата за природата како нешто што има своја историја независно од човекот, но не ќе се обиде, од веќе спомнатите причини, на идеите за континуитетот од "Раните трудови" да им ја даде таа неопходна темпорална и филогенетска димензија.

На прашањето на уникалните белези на човечката природа би можеле да му пристапиме само од биолошка гледна точка, од аспект на чисто генетска еволуција која довела до создавање на еден дистинктен сет на гени покрај оној кој е заеднички со нашите приматски претци и со цицачите. Дистинктивните бихевиорални обрасци би можеле да ги

изведуваме од тој генетички супстрат, од репертоар на гени дијагностички за нашиот вид. Тоа е концепцијата на Вилсон и таа би можела да се примени на објаснувањето на Марксовиот "биолошки специс-специфичен модел" на човечката природа, под претпоставка дека станува збор за друг сет на гени, а не оној кој го хипостазираше Вилсон; кои ги ограничуваат и каналзираат правците на човечките постапки и во крајна линија ја држат културата на синцир. Меѓутоа Вилсоновата концепција и покрај својата конзистентност не е применлива во објаснувањето на специс-специфичната природа на човекот затоа што противречи на целокупната евиденција на еволуцијата на човекот. Таа концепција како што забележа Баркоу во најдобар случај може да се примени на развојот на способноста на културата, иако како што видовме и на тој план се сугерирани многу поплаузабилни објаснувања.

За Марксовото објаснување на човекот на неговата генеричка природа истражувањата во современата антропологија кои се однесуваат на еволуцијата на човекот имаат круцијално значење. Идеите на континуитет и дисконтинуитет се суштински за оваа сфаќање за еволуциониот процес, суштински за сфаќањето на многу карактеристики кои ја потврдуваат врската помеѓу човекот и природата и оној низ на својства и потенцијали кои човекот квалитативно го разликуваат од остатокот на природата. Теориските елаборации на Халовел, Гирц, Монтагју, Беркоу, Галино се релевантни за постанокот на пертинентно-дистиктните карактеристики на

човекот. Современите биолози Р. Левинс и Р. Левонтин, кои исто така ја застапуваат тезата за континуитет и дисконтинуитет на еволуциониот процес, како Марксисти следејќи го духот на едно автентично марксистичко размислување, доаѓаат до ист заклучок како и современата антропологија. Тие во заедничкото дело "Дејалектички биолог" посветено на Енгелс, кој по нивно мислење "многу пати грешел но бил во право кога требало"³⁵ во врска со еволуцијата на човекот пишуваат:

Односот помеѓу организмот и средината станува всушност обратен во процесот на прилагодувањето. Наместо генетски промени како стварен извор на варијација се јавува културната инвенција. Свеста им дозволува на луѓето да вршат анализи и намерни промени така што прилагодувањето на природната средина на организмот станало доминантен начин. Почнувајќи од вообичаениот однос во кој доминирало простото споро генетско прилагодување скоро независно од променливата средина линијата која води кон *Homo sapiens* поминала во стадиум кога свесната дејност ја претворила природната средина на потребите на организмот, во составен дел на биолошката еволуција. Најпосле човечкиот вид преминал во стадиум кога прилагодувањето на природната средина станува потполно доминантно со што *Homo sapiens* се одвојува од сите други облици на живот.³⁶

Левинс и Левонтин од перспективата на модерната биолошка теорија на еволуцијата и со јазик кој го евоцира духот на Марксовите формулации укажуваат на извонредното значење на свесната целесообразна дејност во долгиот филогенетски развој на човекот. Во најголем дел составен дел на биолошката еволуција на крајот со појавата на *Homo sapiens* свесната целесообразна дејност станува доминантен начин на адаптација и најдистинктен човечки белег што квалитативно го разликува од "сите други облици на живот".

Модерната антропологија истата идеја ја изразува на поинаков начин со термините на интеракција помеѓу културната и биолошката еволуција. Културата во чија основа стои "енцефализација на нервниот систем" и "кортикализација на мозокот" претставува нова адаптивна стратегија со посредство на која човекот полесно ја трансформира стварноста околу себе за да стане на крајот одлучувачки фактор на нашето "одлепување" од биолошката еволуција. Ние сме како што истакна Вошбурн "продукт на еден нов селективен притисок кој дојде до културата".³⁷

Човечкиот мозок, поточно неговата способност да "импровизира", креативно да одговара на проблемите на средината кои не ги предвидела еволуцијата, да ги модификува веќе присутните културни алтернативи, за најголем број на антрополози е онаа инстанца која мора да ја има на ум секоја една антрополошка теорија за човечката природа.

Сите овие формулации даваат легитимитет на Марксовиот фундаментален став дека најдлабоката основа на човечката генеричка природа е неговата свест практична творечка дејност, способност да ја менува стварноста и арбитрарно да ја структурира од што произлегува и неговата способност да ја гради својата историја. Маркс овој аспект на прашањето за човечката природа која ја конституира неговата единственост во светот, а која има своја биолошка основа, го развива во "Економско-филозовските ракиписи". Овој аспект од модерна биолошка перспек-

тива може да се посматра како специс-специфичен модел на човечката природа. Иако Маркс подоцна не ја употребува терминологијата од "Економско-филозовските ракописи" овој модел на човечката природа не е напуштен. Тој е видлив и во "Капиталот" во познатата Марксова критика на Бентамовиот утилитаризам и неговата концепција за "нормален човек".³⁸

Без да се земе предвид овој аспект на Марксовото сфаќање за човечката природа не може да се разбере неговата концепција на отуѓувањето која провејува низ секој од трите посебни сета на опсервации за човечката природа. Исидор Вилман во своето дело за Марксовиот концепт за отуѓувањето и човечката природа, аргументирано покажува дека кај Маркс станува збор за еден, како што тој го наречува, "биолошки модел", за човечката природа, за универзални непроменливи аспекти на човечката природа која е основа врз која Маркс ја гради својата концепција за отуѓувањето.³⁹ Коен во една од поновите интерпретации на Марксовата материјалистичка концепција за историјата која ја краси исклучителна интелектуална чесност и интелектуална ригорозност овој аспект на Марксовото наследство кој обично беше негиран од марксистите го смета за извонредно значаен за марксовиот концепт на "историскиот материјализам". Во врска со тоа тој пишуваше: "Ставот дека човечката природа се менува е значајно вистинит во значајна смисла за "човечката природа", но исто така е точно дека постојат перманентни атрибути на човечката природа значајни во една подеднаква, можеби иста смисла".⁴⁰

Од перспективата на модерната антропологија која го реконструира долгиот еволуционен процес на конституирање на фундаментално единствени човечки потенцијали, полно значење добиваат и Марксовите ставови дека "човекот не е само природно, туку човечки природно суштество".⁴¹ Во овој став Маркс интуитивно и филозовски го изрази принципот на континуитет и дисконтинуитет со природата кој е од централно значење за инклузивниот пристап на современата антропологија. Во него исто така е имплицирано едно современо толкување на некои инваријантни универзални способности како резултат на човековиот активен однос во еден долг еволуционен развиток, ставот дека во средината на човековото еволуционо прилагодување се одигрувал истовремено и процес на неговото натурализирање и процес на негово хуманизирање. Тоа покажува дека Маркс на одреден начин антиципира некои заклучоци на современата антропологија. Роже Бастид во поглед на релеванцијата на Маркс за современата антропологија забележа дека Маркс со одредени сфаќања за човекот и човечката природа е на теренот на модерната антропологија и дека многу антрополози со своите сфаќања се на линијата на Маркс без него стварно да го познаваат па дури и кога мислат дека се опоненти на Маркс.⁴²

Третиот круг претпоставки се однесуваат на оние Марксови ставови во кои нагласката е на историската димензија на човечката природа, човекот како резултат на континуираниот историски процес на трансформација на природата и условите на дадената социокултурна средина.

Овој "историски модел" во кој човечката природа се посматра како нешто менливо, нешто што се обликува во интеракција со надворешните објективни услови на човековиот живот е константна тема на Марксовиот опус. Добро се познати формулациите од "Бедата на филозофијата" дека "целокупната историја не е ништо друго туку континирана трансформација на човечката природа"⁴³ или пак од "Капиталот" дека "Дејствувајќи врз надворешната природа и менувајќи ја тој (човекот) ја менува својата природа".⁴⁴

Овој аспект на марксовата интерпретација на човечката природа, се чини противречи на претходниот во кој беа потенцирани универзалните непроменливи атрибути на човечката природа. Маркс не веруваше дека во текот на историјата се менува човечката биолошка природа. Меѓутоа со оглед на состојбата на науката на неговото време неговите тврдења за историскиот карактер на човечката природа мора да го воделе во "интерпретативни котрадикции" со оглед на неможноста да покаже како во текот на историјата генеричкото во човекот е обликувано од дадениот социокултурен контекст или како тој контекст ја релативизира универзалната специфична способност на човекот за свесна целесообразна практична дејност.⁴⁵

Во врска со овие интерпретативни тешкотии во Марксовите ставови за постоење на општо човечка природа и за човечка природа како резултат на специфичниот контекст на општествено историскиот развој на една епоха или едно поединечно општество или култура, современата антропологија и сродните дисциплини обогатени со генетичките

истражувања највеќе можат да придонесат за разрешувањето на оваа на прв поглед длабока противречност во Марксовото сфаќање на човекот. Како што сугерира голем број на антрополози во текот на долгиот филогенетски развој на човекот се конституирала една "нова психобиолошка структура", (Халовел), една "онтолошка природа" Биднеј една "примарна човечка природа" (Монтагју), "човек со големо Ч" (Гирц), како комплекс на инхерентно структурирани потенцијали да се биде човек кои имаат своја генетска основа која битно не е променета за последните 30.000-40.000 години. Актуализацијата на овие потенцијали не е можна без "активна трансакција" од самото раѓање, со одредена социокултурна средина која ја сочинуваат објекти и вредности во кои е кристализирана творечката енергија на претходните генерации. Во тој процес кој е посредуван со "упатствата" на дадената култура отелотворени во општествените претстави и идеолошките концепции како да се биде човек луѓето го конституираат својот идентитет. Секоја епоха и секое оделно општество врз основа на претходните искуства и општиот степен на својот развој го конфигурира човековиот однос кон светот и кон самиот себе.

Интегрален дел на Марксовата концепција за човечката природа е идејата на социјалната природа на човечкиот вид. Оваа идеја е суштинска за разбирањето на Марксовата социјална теорија и неговата целокупна материјалистичка концепција за историјата. Во интерпретацијата на Маркс луѓето не се раѓаат како *tabula rasa* кои потоа ги обликува дадената социокултурната средина. Тие се раѓаат со одредени тенденции кои ги предиспонираат за социјален начин на егзистенција. Оваа способност е суштински ингредиент на човечката биолошка организација и една од најзначајните манифестации на човечката природа и спрема тоа ја конституира генеричката димензија на социјалното. Покрај оваа димензија постои и негова историска димензија одредени наследени услови на производство, традиција во поширока смисла, со која стапува во активна интеракција човековото генеричко наследство. Во процесот на интеракција од која резултира и социјалниот процес со посредство на човечката творечка активност се трансформираат наследените социјални структури во нови историски односи кои од своја страна го одредуваат начинот на живот на следната генерација, на тој начин човекот ја создава својата сопствена историја. А најзначајна последица на тој чин што се трансцендираат ограниченостите во човечката природа на една генерација и се шират хоризонтите на човековите можности.

Нема сомнение дека Маркс од 1845 па до крајот на својот живот првенствено посвети внимание на историската димензија на социјалниот живот. Но за едно целосно разбирање на Марксовиот придонес за науката за човекот и неговата концепција за општеството треба да се разберат и неговите ставови за значењето на генеричката (биолошката) а не само историската димензија на социјалноста.

И покрај се поизразитото присуство на Маркс во современиот социолошки дискурс, неговите претпоставки за натуралистичките основи на општеството и нивната релација кон човечката природа кои Маркс главно ги формулирал во своите "Рани трудови" но кои експлицитно се присутни и во делата после 1845, меѓу нив и во "Капиталот" "Човекот од природата е ако не едно политичко како што мисли Аристотел секако едно општествено животно";⁴⁶ во најголем дел сеуште се игнорирани. Ваквиот однос кон овој аспект од Марксовото наследство е присутен и кај многу интерпретатори на Маркс.

Кон крајот на 70-тите години во општествените и природните науки се пробива идејата дека е можен и алтернативен пристап кон природата на социјалноста, кој не мора нужно да биде редукционистички и детерминистички, што инаку е основен белег на различните спротивставени "неодарвинистички" и "неоламамаркистички" парадигми за социјалноста.⁴⁷ Овој алтернативен "трет пат" или биосоцијален пристап како обично се наречува кој ја

негува Дарвиновата перспектива, може да биде применет и во анализата на оние натуралистички претпоставки во Марксовото наследство кои се основа на неговиот хуманизам пред се на анализата на социјалноста како генерички аспект на човекот и на природата на општеството или како што го формулира Руди Супек на "општеството како антрополошка даденост која претходи на сите други облици на својата диференцијација и организација-економска политичка, религиска и идеолошка".⁴⁸

Маркс, како и Хегел пред него, го сфати човекот како есенцијално општествено суштество а не како саможиво егоистичко суштество во потрага по својот сопствен индивидуален интерес; што е основно одредување на човекот во класичната политичка економија. Меѓутоа наспроти Хегел, кој социјалното во човекот го третираше како израз на апстрактната идеја, маркс го сфаќа како израз на конститутивните квалитети на самата човечка природа:

Природата на овој посебен човек не е неговата брада, неговата крв, неговата апстрактна физис, туку неговиот социјален квалитет и т.н. а активноста на државата не е ништо друго до начин на егзистенција на социјалните квалитети на луѓето. Бидејќи човечката природа е вистинска социјална природа или социјална суштина, социјално суштество кое не е апстрактно спротивставено на поединечниот човек туку е природно одредување на секој поединечен човек, негова сопствена активност, негов сопствен живот, сопствен дух негово сопствено богатство... Луѓето како стварни предметни поединечни индивидуи, не луѓе земени апстрактно, го конституираат ова одредување.⁴⁹

Овие Марксови ставови од "Критиката на Хегеловата филозофија на правото", кои покажуваат дека со-

цијалноста е природна одреденост на секој поединечен човек, беа инспирирани од еден филозофско натуралистички пристап кој во Германската филозофска традиција го промовира Лудвиг Фојербах во контраст на теолошките претпоставки на Хегеловата филозофија.

Натуралистичката антрополошка визија на Војербах елиптично формулирана во ставот дека "суштината на човекот се состои во заедницата, во единството на човекот со човек",⁵¹ изврши значајно влијание врз Маркс.

Фојербах бездруго може да биде, како и Маркс, значајна инспирација за приближување на оние дисциплини кои човекот го посматраат само низ натуралистичката или само низ хуманистичката оптика. Современiot чешки филозоф и антрополог Карел Маха, кога ги пишува своите тези за една интегрална антропологија во кои пледира за еден инклузивен пристап, несомнено ја има наум и можноста што ја нудат и Фојербаховите ставови за остварувањето на таа перспектива.⁵²

Значајно е да се потенцира дека Маркс не беше заинтересиран за прашањето кое се однесува на корените на социјалноста. Иако има основа, како што забележува Р.Супек, некои Марксови ставови, особено оние кои се во врска со неговата употреба на поимот историја, да се интерпретираат како еминентно еволуционистички. Според Маркс човечкото суштество не може да се разбере независно од индивидуалните капацитети за заеднички социјален живот. Човекот е суштество "префигурирано" за социјален живот,

суштество кое по својот природен "нацрт" е предодредено за социјална егзистенција. Општеството, посматрано од тој аспект, претставува природна творба која ја среќаваме на самите почетоци на човечката историја. Таа не е резултат на "договор", гледиште кое го застапуваа претставниците на класичната политичка економија. Затоа Маркс и ги критикуваше "робинзонијадите" на Д.Рикардо и А.Смит.

Маркс априори го прифати ставот дека единството на луѓето што се изразува во општеството и во нивната заедничка и во нивната заедничка активност е израз на нивното "природно одредување", т.е. факт на нивната биолошка природа и може себеси да се изрази преку односот кон другиот човек со што неговото "природно постоење станува човечко постоење". Тој битен човеков природен потенцијал може да се реализира и понатаму развива единствено во општеството во интеракција со другите луѓе. Маркс пишуваше:

Човечката суштина на природата постои само за општествениот човек: дури овде таа постои за него како врска со човекот, како неговото постоење за друг, како животен елемент на човечката стварност. Овде таа постои како основа на неговото сопствено човечко постоење. Неговото природно постоење дури овде станува негово човечко постоење, а природата станува човек за него. Значи, општеството е суштинско единство на човекот со природата, вистинско воскреснување на природата, довршен натурализам на човекот и довршен хуманизам на природата.⁵³

Оваа идеја е од круцијално значење за Марксовиот поглед на свет. Овде најпрегмантно е формулиран ставот за суштинското единство на социјалните квалитети, земени сами по себе, кои ги обединуваат луѓето.

Социјалните односи кои произлегуваат од тој битен квалитет на општата човечка природа, од своја страна му даваат дистинктен валир на секој аспект на човековиот индивидуален живот и неговата активност и тогаш кога не се чувствува нивното непосредно присуство. Тие односи исто така конституираат рамка, во која човекот единствено може да се индивидуализира и да ги изрази интрисичките и идиосинкратичките капацитети на својата природа.

Истражувањата во современата антропологија, приматологија, хумана етологија, развојна психологија и други полиња на проучувањето на границата помеѓу биологијата и општествените науки, сугерираат идеи кои коинцидираат со Марксовите филозофско-натуралистички претпоставки за социјалноста како битен атрибут на човечката природа и за општеството како "антрополошка даденост".

Приматолозите поодамна констатираа дека човековите најблиски живи сродници поседуваат еден социјален начин на егзистенција и "буквално социјален мозок" како што се изрази еден од најпознатите истражувачи на поведението на социјалните примати - Ирвин Де Вор.⁵⁴ Од тој факт Гирц заклучи дека е плаузабилно да се претпостави дека човековите претци биле позитивно обликувани од вродените социјални тенденции пред да бидат обликувани од културните сили. Развојот на неговиот нервен систем, најодговорен за еволуцијата на културата, не би бил можен ако веќе не биле на дело социјалните сили.⁵⁵ Ирвин Холвел ја сугерира идејата дека новата психобиолошка структура на човекот која

се формира во текот на неговата еволуција има корени во социјалното поведение на грегариите примати. Всушност самата култура, тој најдинстинктен белег на човечките општества, е во тесна врска со таа претхумана социјална матрица која и самата еволуира.⁵⁶

Во меѓувреме истражувањата сугерираа дека социјалниот начин на живот не е ограничен само на инфрахуманите примати, туку и на оние под приматско ниво на организација. Во седумдесеттите години таа идеја "од стратгиска важност", како што забележува италијанскиот социолог Манги, почнува да ја "контаминира општествената наука".⁵⁷ После подолга преваленција на "неоламаркистички" модели на интерпретацијата на социјалноста, на сцената стапуваат дијаметрално спротивни на нив, "неодарвинистички" или "утилитаристички" модели на интерпретација. Најпознати такви модели се развија во етологијата и социобиологијата (Хамилтон, Триверс и Вилсон). Денес се повеќе се согледува неадекватноста на двата спротивставени модела. Едните премногу настојуваа да ги "социјализираат" феномените на човечкиот свет додека другите премногу ги "биологизираа". Се повеќе пробива "третиот пат" на истражување кој се залага за "трансдисциплинарност" и за корисна размена помеѓу биеволуционистичките сфаќања и општествените науки.⁵⁸

Новите истражувања, како што констатира Марко Ингросо, покажуваат дека општеството е карактеристично и за други видови од под приматско ниво на организација и

дека изворите на социјалноста се: "многу далеку и претходат на појавата на човечките видови така што тоа (општеството) не може да се сфати како случаен и лабилен модалитет во човечката филогенеза и онтогенеза".⁵⁹

Идејата за социјалноста како "клучен атрибут" на човечката природа и идејата дека социјалноста и интелигенцијата се "најистакнати карактеристики на човечката природа, две страни на истиот медал", посебно се елаборирани од развојниот психолог Дејвид Лејзер и антропологот Маркл Каритерс. Двете експликативни рамки за потеклото на социјалноста беа афирмирани во критички спротивстав на ригидниот утилитаристички социобиолошки модел. Меѓутоа, тие може да осветлат еден од аспектите на Марксовото наследство, кој со оглед на состојбата на науката на неговото доба не можеше да добие емпириска верификација, но исто така се инспиративни за осовременување на една марксистичка антропологија.

Д.Лејзер во еден подолг есеј "Интелигенцијата и социјалното поведение", развива аргумент дека еволуцијата е креативен процес во смисла на способноста да генерира нови адаптации на проблемите кои ги поставува средината а кои не се "предвидени" од еволуцијата и во смислата дека самата способност за креативно поведение е биолошка адаптација. Основниот заклучок на Лејзер после една долго елаборирана теза е дека интелигенцијата (креативно поведение) и социјалноста еволуирале заедно:

Без способност за импровизирано поведење и без пренесување на информација на следните генерации за импровизирани поведенија, социјалните групи би останале недиференцирани. Меѓутоа интелигенцијата во хипотетичка состојба на природата, како што ја замислуваа Хобс, Лок и Русо, би била маладаптивна. Без генетички програмирани поведенија карактеристични за нижите животни и без можности да се компензира со културно пренесено знаење, едно интелигентно а не социјално суштество не би можело да преживее. Накратко, човекот е социјално животно затоа што е интелигентно а интелигентно затоа што е социјално. Интелигенцијата и социјалноста се два најединствени аспекти на човечката природа, две страни на истиот медал.⁶⁰

Лејзер е илустративен за Марксовата априорна претпоставка дека социјалноста е вродена на човекот, дека човекот е префигуриран за социјален живот, без кој е невозможна целокупната негова историја и култура. Исто така овој есеј ја потврдува и Марксовата претпоставка за вроденоста на човечката креативност.

Современиот антрополог Марјкл Каритерс исто така настојува да даде едно еволуционо објаснување на човечката социјалност како клучен човечки белег.⁶¹ Тој тргнува од идеите на психологот Никола Хамфри кој со својот есеј "Социјалниот интелект" изврши најзначајно влијание врз поновите истражувања на еволуцијата на човекот во кои социјалноста се третира како најзначаен амплификатор на човечкиот мозок.⁶² Каритерс понатму ги елаборира и рафинира основните идеи на Хамфри за целите на едно поегзактно објаснување на "Дарвиновата историја" на човечката социјалност. Во тој поглед Каритерс сугерира четири етапи на развојот на социјалноста кои го подготвиле теренот за човечката историја, историја на промена, развој и над се

профилерација на различните форми на социјалниот живот.

Некои места од есејот на Каритерс кои се однесуваат на битните белези на социјалноста, како клучен атрибут на човечката природа, се реминисцентни на Маркс. Така, на пример, Каритерс пишува: "човечките суштества се корисни едно на друго и нивните способности можат да бидат развиени и трансформирани само од другите и во однос на социјалната средина. Способноста за социјалноста може да биде во индивидуите, но таа се комплетира само помеѓу нив!"⁶³

Како и Лејзер и Каритерс доаѓа речиси до истиот заклучок во поглед на значењето на разбирањето на природата на вродената социјалност за разбирањето на човечката историја и култура. Есејот е извонредна илустрација на примена на едно биеволуционо објаснување поставено врз Дарвиновата теорија. Тоа покажува дека еволуциониот пристап кон човечката социјалност може да придонесе и за едно подобро разбирање на основата за варијациите на човечката историја.

З А К Л У Ч О К

Лоренцовото тврдење за агресивноста, како најзначајен инхерентен параметар на човечката природа и неизбежен факт на човечката ориентација во светот, беше еден од најзначајните потици за обновувањето на дијалогот помеѓу научниците од природните и општествените науки и за промислувањето на различните истражувачки парадигми кои настојуваа да го објаснат човекот.

Научниците од различните дисциплини го отфрлија Лоренцовиот модел за објаснувањето на агесијата. Нивниот основен став беше прегнантно формулиран во заклучокот дека е долг патот од гените до поведението. Тоа имплицираше дека дефинитивната конфигурација на секој потенцијал па и потенцијалот за агесија чие постоење ретко кој го доведуваше во прашање, зависи од мноштво фактори присутни во онтогенетскиот развој на поединецот, меѓу кои културните можат да бидат катализатори но и да го ихибират агресивното поведение и да отворат простор за експресија на други битни потенцијали на човечката природа.

За антрополозите расправата за агесијата, покрај тоа што ги потикна да се концентрираат на еден феномен на кој тие не му беа посветиле доволно внимание

во минатото, имаше уште една суштинска димензија. Имено Лоренц и неговата група повторно го потенцираа значењето на еволуционото минато за изучувањето на човечката природа, и прашањето на континуитетот и дисконтинуитет во човечката еволуција и во врска со тоа различната релативна тежина на биологијата и културата во процесот на конституирањето на специс-специфичната природа на човекот, но и во текот на неговиот историски развој. Појавата на социобиологијата тоа прашање уште повеќе го актуализира, уште повеќе го потенцира значењето на *Sub specie evolutionis* перспективата во изучувањето на човечката природа.

Антрополозите, наспроти тврдењата на еменентно биолошкиот карактер на најголемиот дел од човечката еволуција кое го застапуваше Вилсон, врз основа на палеоантрополошката и друга евиденција, плаузабилно тврдеа дека човечката еволуција е сложен процес во кој биле инволвирани и биологијата и културата и дека селективните сили, кои настапиле со појавата на културата, одлучувачки влиаеле врз појавата на хомосапиенс. Од таа гледна точка човечката природа не може да се разбере без да се земе предвид културата, но и културата посматрана *sub specie evolutionis*. Во тој контекст со истакнувањето на значењето на културата се истакнува и значењето на способноста човекот да ги "етаблира и да ги модификува културните и другите човечки алтернативи".

Меѓутоа со укажувањето на круцијалното значење на културата за една адекватна човечка природа не е елиминирано прашањето за улогата на биологијата во текот на историскиот развој на културата и човековиот индивидуален и општествениот живот. Оваа ниво на посма-трање на односот помеѓу биологијата и културата, исто така е од суштинско значење за разбирањето на човекот. Општествените науки и антропологијата тендираа да го минимизираат значењето на биологијата во историскиот развој на човекот и неговиот индивидуален и социокултур-ниот живот.

Вилсоновото основно тврдење дека правецот на културната еволуција, во крајна линија е одреден од генетската основа на човечката природа, од нејзиниот би-олошки резон да ја максимизира својата инклузивна спосо-бност и дека секогаш ќе биде повлечена назад доколку подолго време оди против тој биолошки резон и покрај тоа што како начин на објаснување на културните феномени не беше прифатен, сепак укажа на недостатокот човечкото по-вешение да се објаснува само со помош на културата.

Во антропологијата во врска со тој центра-лен проблем за односот помеѓу хуманистичката и натурали-стичката перспектива се повеќе се манифестира сознанието за потребите од еден инклузивен пристап во објаснувањето на човекот и на ниво на неговата историска и индивидуална егзистенција. Иако е доведена во прашање пертинентноста

на биолошките објаснувања на социобиологијата не се негира потребата биолошките објаснувања да бидат инкомпорирани во едно единствено научно објаснување на човекот. Основниот спор со социобиологијата, всушност е околу уделот на биолошката компонента и нејзиниот карактер како и карактерот на воспоставување врска помеѓу биолошките и културните компоненти. Имено позицијата на генскиот селекционизам што е поодна точка на социобиолошките истражувања која го хипостазира значењето на индивидуалните себични гени се повеќе се смета за неадекватна и за самите биолошки истражувања. Доминантен став на современата антропологија е дека биолошките и културните елементи се подеднакво значајни за човековиот живот и дека постои дијалектичка врска помеѓу тие елементи, но и дека е потребно на епистемолошко ниво да се раздвојат нивоа на објаснување на поединецот и нивоа на објаснување на културата.

Денес станува несомнено дека едно интегрално разбирање на човекот и неговата ситуација подразбира науката за човекот, па и општествените науки пошироко, мора да ги земат предвид и биолошките истражувања без страв дека признанието дека и биологијата има свој удел во поведението и во културата ќе не одведе во водите на биолошкиот редуционизам и дека на нужен начин тие истражувања ќе имплицираат идеологијата на статускво.

Современите истражувања во антропологијата се покажаа извонредно значајни за продлабочување на натуралистичката перспектива експлицитна во Марксовиот корпус на идеи за човечката природа. Меѓутоа, исто така станува јасно континуираното значење на Марксовите идеи за човекот и нивната релеванција за антропологијата. Нашата нагласка на Марксовиот натурализам беше мотивирана од потребата тој да биде осовремен во содржајна и методолошка смисла. Со тоа добива на значење и неговата хуманистичка ориентација која е еден етаблиран факт.

ЗАБЕЛЕШКИ

ГЛАВА I

1. Montagu, A; (1962 : 15)
2. Bidney, D; (1953 : 3)
3. Montagu, A; (1962 : 15)
4. Cassier, E; (1978 : 15)
5. Leach, E; (1982: 61 + 62)
6. Cassier, E; (1978 : 15)
7. Hjum, D; (1983 : 8 - 9)
8. Ibid , (1983 : 9)
9. Stivensen, L; (1980 : 109)

1. Mayuer, (1982 : 501)
2. Ibid, (1982 : 505)
3. Gould, S.J. (1977 : 34) ; Mayuer, (1969 : 7)

Самата идеја за еволуцијата не е нова. Ејзли и Мајер даваат извонреден преглед на историјатот на овој концепт. Меѓутоа новум во Дарвиновата теорија на еволуцијата е богатиот емпириски материјал кој Дарвин го презентира како поткрепа на своите ставови. Таа евиденција беше одлучувачки фактор кој придонесе дури некои од опонентите на неговата концепција да станат еволуционисти. Меѓутоа интересно е нешто друго, Како што забележува Гулд постои еден парадокс, имено, ниту Дарвин а ниту Ламарк и Хекел, тројца најголеми еволуционисти на 19 век на Англија, Франција и Германија не го употребуваа зборот еволуција во првите изданија на своите главни дела. На пример Дарвин прв пат го употребил терминот еволуција во петтото издание на "Потеклото на видовите" во 1871 година (Р. Карнеиро). Дарвин повеќе преферираше

да зборува за настанување по пат на модификација, Ламарк за трансформизам а Хекел пак ги преферираше изрезите теорија на трансмутација или теорија на десценденција. По мислењето на Гулд постојат две основни причини зошто Дарвин одбил да го употреби зборот еволуција; прво, во негово време зборот еволуција имаше техничко значење во биологијата, односно означуваше една концепција во ембриологијата која не можеше да се помири со Дарвиновото гледиште за органискиот развој. Инаку самиот термин бил искрован од Германскиот биолог Херман Фон Халер 1744 година со цел да се означи теоријата по која ембриото се развива од преформирани хомункули. Тоа е познатата концепција на преформизам или хомункулус теорија. Истото мислење го застапува Е.Маер. 2. Еволуцијата во Дарвиново време беше венакуларен израз кој имплицираше прогресивен развој. Гулд смета дека Дарвин имал одбојност кон овој концепт и затоа во почетокот избегнувал да го употребува.

4. Mayer, E; (1982 : 479 - 480)
5. Mayer, E; (1969 : 5) (1982: 566) (1989 : 525)
6. Mayer, E; (1989 : 527)
7. Mayer, E; (1989 : 526) Dobžanski, T; (1980 : 27-29)
8. Mayer, E; (1989 : 537)
9. Ibid. (1989 : 530)
10. Ibid. (1989 : 533)
11. Montagu (ed), (1974 : 120)
12. Green, J; (1961 : 96)
13. Дарвин, Ч; (1974): 51
14. Ibid. (1974) : 125
15. Adler, M; (1973 : 71 - 72)
16. Цитирано во Neyer, P; (1982 : 103)
17. Montagu (ed) (1974 : 91 - 92)
18. Hallowell, I.A; (1967 : VIII)

19. Ibid, (1967 : VIII)
 20. Roe-Simpson, Cambel, Dobžanski
(1958) (1966) (1980)
 21. Haxly, J; (1948 : 7 † 1953 : 115)
 22. Ibid, (1948 : 8 - 9)
 23. Оваа радикална оптимистичка оптика на еволуционата перспектива на човекот во модерната филозофија на човекот има паралела единствена во концепцијата на Пјер Де Шарден (Будукност човјека и феномен човјека).
 24. Mayer, E; (1969 : 474)
 25. Simpson, G.G. (1949) (1966): 284)
 26. Dobžanski, (1980 : 152), (1972 : 127)
 27. Dobžanski, i Montagu . Montagu, (ed); (1962 : 152)
1. Овие антрополози своите сфаќања за човечката природа ги изложуваат низ бројни дела и статии.
 2. Оваа идеја Халовел ја афирмира во статијата: "Персоналната структура и еволуцијата на човекот". Мегутоа таа е централна за сите други негови статии кои се однесуваат на прашањето за еволуцијата на човекот.
 3. Hallowell, I.A., (1967), 3.
 4. Ibid, 6.
 5. Ibid, 7. Оваа идеја е имплицитна кај мнозина антрополози. Мегутоа, најзначајно место завзема во концепцијата за човекот на Гирц (1973).
 6. Ibid, 8.
 7. Ibid, 9.
 8. Ibid, 10.
 9. Bidney, D., (1953), 5.
 10. Ibid, 8.
 11. Ibid, 9.
 - 12, Ibid, 126.

13. Ibid, 142.
14. Ibid, 148.
15. Montagu, A., (1962).
16. Ibid, 18
17. Ibid, 18
18. Ibid, 22
19. Ibid, 26
20. Ibid, 28. (1957), 107.
21. Montagu, A., (1962), 28.; (1957), 107.
22. Montagu, A., (ed.), (1973), 15.

ГЛАВА II

1. Adler, M; (1972 : 101)
2. Aurdry, R; (1966), Morris, D; (1967), Stor, E; (1989)
3. Berkowitz, L; (1973 : 39) Montagu, A; (ed), (1973)
4. Fox, R; Filisin, U; I (1976 : 265)
5. Tinbergen, N; (1951 : 205) Montagu, A; (1980 : 43)
6. Ibid; (1980) : 43)
7. Eibl-Elbesfeldt; (1972 : 4 - 5) ^{во} Montagu, (ed) (1980:44)
8. Заради поцелосна и пообјективна реконструкција на Лоренцовата Концепција за човекот релевантни се и другите негови дела кои излегуваат по делото за агресивјата. Тоа пред се однесува за делата: "Зад огледалото" и "Темели на етологијата". Во делото "Темели на етологијата" Лоренц обрнува многу поголемо внимание на поведението кои се во доменот на "Отворениот програм". Во однос на претходните дела неговата позиција не е така ригидна што е бездруго и резултат на критичките објекции упатени после по објавувањето на делото "За агресивјата". Во оваа последно дело на Лоренц дистинктивност^ита на човекот во однос на другите анимални видови е потенцирано многу повеќе отколку во претходните дела. Нашата реконструкција на концепцијата на Лоренц се ограничува заради хеуристички цели на делото "За агресивјата" и статијата "Part and Parcel in Animal and Human Societies", објавена пред 1963 година кога на германски излегува делото "За агресивјата". Статијата во најголем дел објавена во : Stivenson, (ed) (1981 : 219-236).
9. Lorenz, (1981 : 219) Stivenson, (ed) (1981)
10. Заслугата за откритието на постоењето на "Генуина филогенетска хомологија" помеѓу вродени начини на поведение т.е. специфични моторни обрасци кај групи на сродни животински видови Лоренц им ја препишува на двајца истакнати компаративни морфолози, американецот Витман и Хеинрот. ("Temelji etologije", 1978 : 13)

Lorenz, (1981 : 219), op cit. 1981 godina

11. Ibid, 226

12. Ibid, 228

13. Ibid, 228

14. Ibid, 229

Lorenz, (1967 : IX)

16. Ibid, 17

17. Ibid, 35

18. Ibid, 35

19. Ibid, 39

20. Ibid, 39

21. Ibid, 57

22. Ibid 57

23. Ibid, 40

24. ~~Ibid~~, Robustelli, R.; Pagani, G. (1987 : 50-51)

25. ~~Ibid~~, Op.cit., 230

26. Ibid, 205

27. Ibid, 204-205

28. Ibid, 208

29. Ibid, 232

30. Ibid, 209

31. Ibid, 231

32. Ibid, 227

33. Ibid, 225

34. Ibid, 226

35. Ibid, 240

36. Ibid, 240

37. Ibid, 70

38. Ibid, 243-244

39. Ibid. 244

1. Wilson, E.O; (1975)
2. Wilson, E.O; (1975) Barash, D; (1977: XIV)
3. Barash, D; (1977)
4. Wilson, E.O; (1978 : 17)
5. Излагањето на генетиката на социологијата се потпира врз статијата на Кинг: "Генетиката на социологијата".
6. Инаку Роуз et al. смета дека идејата за себичниот ген е инспирирана од централната догма на модерната молекуларна биологија која ја формулира Крик. (1987 година)
7. Dawkins, R; (1982 : 81-83)
8. Делот за развојот на идејата на сродничка селекција се потпира на делото на Бараш "Социобиологија и поведение".
Barash, D; (1977 : 35-104)
9. Smith, M; (1966)
10. Barash, D; (1977 : 83)
11. Trivers, R.L; (1978 : 123) Caplan, A; (ed) 1978 : +
12. Wilson, E.O; (1978: 230) Caplan, A; (ed) 1978 : +
13. Wilson, E.O; (1978: 13)
Под името социологија пред Вилсон се вбројуваат трудовите на оние автори кои се бавеа со проучување на алтруистичко поведение. Тука влегуваат трудовите на Хамилтон, Триверс и други.
14. Wilson, E.O; (1978)
15. Ibid, 169
16. Ibid, 49
17. Ibid, 1-15, 196-207
18. Ibid, 23
19. Ibid, 23
20. Ibid, 21
21. Ibid, 32

22. Ibid, 196
23. Ibid, 196
24. Ibid, 35
25. Ibid, 38
26. Ibid, 38
27. ~~Ibid~~, Barash, D. (1977:52)
28. ~~Ibid~~, ^{op. cit.} 43
29. Ibid, 48
30. Wilson, E.O; (1981 : X)
31. Ibid, 81, 79-80
32. Ibid, 99
33. Ibid, 13
34. ~~Ibid~~, ^{op. cit.} 82
35. Ibid, 88
36. Ibid, 89
37. Ibid, 95
38. Ibid, 102
39. Ibid, 106

ГЛАВА III

1. Eibl-Eibesfeldt, (1979), Fox, R. and Tiger, L., (1971), Konner, M., (1984).
2. Howell, S., and Willis, R., (eds.) (1989), 5.
3. Montagu, A., (ed.), (1973) (1980).
4. Krakauer, D., (1975).
5. Stor, E., (1989).
6. Gluckman, M., (1955), 2.
7. Montagu, A., (1962), 15. Монтегју повеќе од било кој антрополог ја бранеше идејата за човекот како по природа добро суштество. Ако воопшто може да се прифати забелешката на Ордри дека социјалните научници досега биле жртви на таканаречената "романтичарска заблуда", т.е. верувањето дека човекот е роден добар, а злото резултат на влијанието на социјалната средина, тоа сигурно најмногу би се однесувало на Монтегју.
8. Radhakrishnan, S., and Raju, I., (eds.) (1960).
9. Montagu, A., (1957); (1962), 15.
10. Montagu, A., (ed.), (1973), 3. ; (1962), 35-36.
11. Ibid, XIX (1973).
12. Ibid, XV-XVI.
13. Ibid, XVII.
14. Ibid, XI.
15. Ibid, XI.
16. Ibid, XI.
17. Цитирано во Монтегју (1973), 5. Поширок осврт за идеите на Дарл и Ордри наоѓаме кај Alland, A., (1972) и Johanson D., (1981) и (1989).
18. Washburn, S., во: Montagu A. (ed.), (1962).
19. Ibid, 14.
20. Ibid, 15.
21. Ibid, 16.

22. Ibid, 16.
23. Извонреден приказ на овие напори да се утврди вистинитоста на тврдењето на Дард срекаваме кај Јохансон (1981) и (1989).
24. Herman, H., (1973) vo Montagu A.
25. Stewart, O., (1983), vo Montagu A.
26. Montagu, A., (1980), 12.
27. Ibid, 6.
28. Ibid, 11.
29. Holloway, (1967), vo: Fried, M., et al (eds.) (1967).
30. Ibid, 31.
31. Ibid, 32. Најголем дел од дискусиите за човечката агресивност гравитираат околу два пола. Едниот пол го репрезентираат пропонентите на ставот дека аг्रेसијата е инстинкт кој преку еволуцијата е директно наследен од другите животи. Додека, на спротивниот пол се пропонентите на ставот дека агресијата е стекната, научена или културно кондиционирана.
32. Ibid, 35.
33. Ibid, 36.
34. Ibid, 37.
35. Изразот "специс-специфичен" Холовеј го употребува во смисла на пертинентно-дистинктивни карактеристики за различните видови животни за да ја потенцира идејата дека човекот не е единствен само по своите биолошки атрибути особено по својот мозок, туку единствена е специфичната за него онтогеназа во смисла на интеракција со културната средина и природата на неговите социјални односи. (37). Карпенер, пак, истакнува дека под терминот "специс-специфичен" често пати се супсумираат структурално-бихевиорални белези кои се опишуваат како специс-специфични, додека всушност се карактеристики на еден род, па дури и фамилија на организми.

Можеби би трбало да размислиме, вели тој, за употребата на терминот "родовски" (генерички): Carrpenter, C. R., (1967), vo: Fried, M., et al. (eds.) (1967), 50.

- 36. Holloway, R., (1967), 42.
- 37. Ibid, 42; 45.
- 38. Ibid,

- 1. Sahlins, M., (1964) vo: Montagu A. (1973) (ed.), 254-258.
- 2. Sahlins, M., (1976).
- 3. Ibid, XIV; 4.
- 4. Ibid, 10.
- 5. Ibid, XI.
- 6. Ibid, 7.
- 7. Ibid, 7.
- 8. Ibid, 7-8.
- 9. Barnet, R., (1974), vo: Montagu A. (ed.) (1980), 8.
- 10. Harris, M., (1980), 61-62.
- 11. Sahlins, M., op. cit. 9.
- 12. Ibid, 11.
- 13. Ibid, 13.
- 14. Ibid, 13; 63.
- 15. Sahlins, M., Culture and Practical Reason (1976), cit. vo: Horigan, S., (1989), 32.
- 16. Ibid, 29.
- 17. Ibid, 29.
- 18. Ibid, 18.
- 19. Meadgley, M., (1980), vo: Montagu A. (ed.) (1980), 23.
- 20. Ibid, 25.
- 21. Ibid, 29.
- 22. Hawell, S., and Willis, R., (1989) (eds.), 2.
- 23. Ibid, 3.
- 24. Ibid, 3.
- 25. Cambell, (1989), vo: Hawell... (eds.), 224.
- 26. Heals, P., vo: Hawell... (eds.), 226.

27. Cit. vo: Hawell... (eds.) (1989), 226.
28. Cit. vo: Hawell, (1989), 227.
29. Cit. vo: Hawell, 227.
30. Chagnon, N., (1968) vo: Fried, M., et al. (eds.) (1968)
31. Mead, M., (1968).
32. Freeman, D., (1983); Margaret Mead and Samoa.
33. Willson, E., (1978).
34. Robarchek, C., (189), vo: Howell,... (eds.) (1989) i
Dentan, R., (1968).
35. Heelas, P., (1989), 231. Vo: Hawel, (eds.).
36. Ibid, 232.
37. Heelas, P., (1989), vo: Howell, (eds.) (1989), 238.
38. Ibid, 237.
39. Ibid, 238.
40. Winch, P., (1971).
41. Trigg, R., (1985), 77.
42. Heelas, P., op. cit.
43. Ibid,
44. Hawell, S., (1989), 19.
45. Ibid, 19.
46. Carriters, M., (1989),
47. Trevarthen, C., and Logotheti, K., (1989), vo: Howell,
(eds.), 165-187.
48. Ibid,
49. Howell, S., and willis, R., (1989), 20-21.
50. Robarchek, C., (1989) vo: Howell, (eds.),
51. Ibid, 31-32.
52. Ibid, 33.
53. Howell, S., (1989), vo: Howell and Willis, (eds.), 45-60.
54. Ibid, 58.
55. Станува збор за поголема група на антрополози, од кои
ке споменеме само некои: Гибсон, Хоу, О'Нел. Сите во:
Howell, S., and Willis, (eds.) (1989).

56. Holowey, R., (1967), op cit., 29.
57. Aland, A., (1972), 41.
58. Scott, J.P., (1973), vo: Montagu A. (ed.), 138.
59. Meadgley, M., (1979), 201.
60. Meadgley, M., (1974), 92. Cit. vo: Hawell, (eds.) (1989), 144.

ГЛАВА IV

1. Burrian, M., (1978), vo: Caplan, R. (ed.), (1978).
2. Голем број на антрополози и научници од други подрачја ја критикуваа идеолошката димензија на социобиологијата. Не наведеме само некои од нив: Sablins M. (1980), Rose et al. (1984), Medgley, M. (1980)., Miller L. (1978), vo: Caplan (1978).
3. Rose, S. (1987) 5-6: 84-86.
4. Gould, S.J., (1987, 1980).
5. Ibid, 1980, 285.
6. Freeman, D., (1980), 199. Vo: Montagu A. (ed), 1980.
7. Ibid, (1980), 212.
Интересно е дека Ричард Докинс во "Себичен ген" самокритички се осврнува на таа "преетерана преокупираност" со природната селекција велејќи: "ние биолозите ја асимилиравме идејата за природна селекција така длабоко, така што бевме склони да заборавиме дека таа е еден од многуте можни начини на објаснувањето на еволуцијата." Исто така, ревидиран став за значењето на природната селекција, Докинс изнесува во делата: "Проширен фенотип" (1982) и "Слепиот часовничар" (1985). Додека, пак, во Предговорот на "Себичниот ген", Л. Триверс - автор на теоријата за "татковско инвестирање" - го застапува и понатаму ставот за решавачкото значење на природната селекција во една аподиктичка форма: "природната селекција" - пишува тој - "не има нас обликувано и затоа мораме да ја разбереме таа природна селекција ако сакаме да ги разбереме нашите идентитети." (1989: 11).
8. Barkow J. (1978). Синтагмата "способност за култура" прв ја употреби Спулер во 1959 година во делото "Еволуција на способноста за култура". Тој разликуваше неколку предуслови за постанокот на културата: 1) акомодитивна визија, 2) бипедална локомоција, 3) манипулација, 4) карниворно-

-омниворна исхрана, 5) кортикална контрола на сексуалното поведение, 6) вокална комуникација, 7) експанзија на асоцијативните регии во церебралниот кортекс. Во: Lee R., De Vore I. (ed), (1968). Цероми Баркоу ја дефинира синтагмата "способност за култура" како сет на бихевиорални способности кои ја конституираат емоционално-когнитивниот потенцијал на нашиот вид од кои како најзначајни ги набројува следните: симболичка способност, способност за акуратно мапирање на физичките и социјалните средини, способност да се инхибира агресивната и способност за мирољубиви врски со припадниците на видот, способност да се употребуваат и конечно изработуваат орудија, тенденција да се добива информација од постарата генерација и да се пренесува на помладата, способност да се комуницира која кулминира во вербален говор, специфични преференции за учење итн. (1978, 16).

9. Ibid, 9.

10. Ibid, 9.

11. Ibid, 10.

12. Barkow J. (1980), 192. Во: Montagu A. (ed.), (1980).

Овој став на Баркоу е сличен на барањето на Гирц за еден синтетичен или интегративен пристап кон човечката природа наспроти стратиграфската концепција која беше карактеристична за одделни научни кругови, кои во името на автономија и сувереност на своите дисциплини, човекот го третираа како "композит" од хиерархиски подредени нивоа и со симнување на едно по едно ниво доаѓаме до она што е примордиум на неговата природа. Наспроти таквата концепција Гирц се залага за еден интегративен пристап во кој "биолошките, психолошките, социолошките и културните фактори можат да бидат третираны како варијабли на еден унитарен систем на анализа" (1973), 44.

13. Марвин Харис и го даде името на оваа стратегија (1968) година, но како што и самиот истакна, таа не е измислена од него. Стратегијата е инспирирана од учењето на Маркс, вели тој, но не и од Маркс-Енгелсовиот и Лениновиот дијалектички материјализам. (1980, VI.).

14. (1980, 327), vo: Montagu A. (ed.). (1980).
15. Ibid, 313.
16. Ibid, 315.
17. Ibid, 327.
18. Peter, K. and Petryszak N., (1980), 48.
19. Bo: Dobžanski, T., (1982), 29-30.
20. Wilson, E. O., (1988), 177.
21. Ibid, 197.
22. Dobžanski, T., (1982), 30.
23. Geertz, C. (1983), 44. .
24. Durham, W., (1980), 45. Montegu A. (ed.).
25. Horigan, S., (1988), 19.
26. Kroeber, A., (1974), 378. Bo: Montagu A. (ed.), (1974).
27. Kroeber, A., (1963), .
28. Wallace, A.F.C., (1970), 47.
29. Haxley, J., (1955), Bo: Thomas, W. (ed.), (1955), 7-28.
30. Ibid, 6-7.
31. Литературата за овој проблем е мошне богата, ке наведеме само неколку од позначајните дела и статии: Montagu A. (ed.) , (1962); Phiphar, J. (1983); Johanson, D. (1981, 1989).
32. Howell, C., (1965), Bo: Tax, S. (1965).
33. Geertz, C., (1973), 46.
34. Ibid, 47-48.
35. Ibid, 49;58.
36. Ibid, 49;58. Geertz, C., (1965), 42-43. Bo: Tax, S. (ed.) (1965).
37. Geertz, C., (1973), 67.
38. Ibid, 82-83.
39. Ibid, 73;50;81.
40. Цитирано во: Wallace, A.F.C., (1970), 49-50.
41. Supek, R., Bo: Gehlen, A.(1974), 440.

1. Read, C., (1974), 382; 389. Во: Montagu A. (ed.), (1974).
2. Aurdrey, R., (1961), cit. во Alland, A., (1972),
3. Lee, R., and De Vore, I., (eds.), (1968), 3-13.
4. Washburn, S.L., and Lankaster, C.S., (1968), 293. Во:
Lee, R. and De Vore, I. (eds.), (1968).
5. Laughlin, W., (1968), Во: Lee, R. and De Vore, I. (eds.).
6. Ibid., 318.
7. Sloukem, S., (1983), 81.
8. Tanner, N., and Zihlman, L., (1976), 341.
9. Tanner, N., and Zihlman, L., (1978), 336.
10. Zihlman, L., (1978), Во: Tanner, N., (1983), 338.
11. Станува збор за палеоантрополошката евиденција од археолошките наоѓалишта во Африка, а пред се од наоѓалиштето FLK Frida Leaky Korongo.
12. Новите сознанија од посматрањето на поведението на бабуните кои живеат во савана и шимпанзата не соочуваат со фактот на организиран и систематски лов кај овие примати. Така што тезата дека ловот е дистинктна човечка карактеристика е доведена во прашање.
13. Ајзак сметаше дека ловот ретко кога бил, ако и воопшто бил во една исклучителна смисла, главна содржина на хоминидната активност: "Археолошката евиденција таква каква е се чини повеќе компатибилна со модели на човечка еволуција во која се нагласуваат поголем број на обрасци на обезбедување на храна отколку оние кои инволвирале интензивна и опасна предација". Во: Haris, M., (1980), 65.
14. Haris, M., (1980), 60.

1. Johanson, D., (1989), 252.
2. Шервуд Вошбурн исто така смета дека реконструкцијата на еволуцијата на чвечкото поведење која поага од поведението на современиот човек е неадекватна постапка. Во тој поглед тој го критикува и Вилсон. Washburn, S., (1980), 281. Во: Montagu A. (ed.), (1980).
3. Tojnbi, A., "Istraživanje istorije".
4. Johanson, D., (1990).
5. Johanson, D., (1989), 252.
6. Dowkins, R., (1985),
7. Gould, S.J., (1977).
8. Barkow, J., (1978), 5-20.
9. Montagu A., (1973), (ed.). Harris, M., vo Montagu (ed.) (1980). Freeman, D., vo Montagu (ed.), (1980). Barkow, J., (1978) i (1980) vo Montagu (ed.). Washburn, S., vo Brew J.D., (ed.), (1968), (1980) vo Montagu (ed.).
10. Бартоломоу и Бирдзел меѓу првите даваат анализа на еколошките услови под кои живееле примитивните коминиди и нивните општествени и популациони структури што овозможува релативно реалистичен модел на најважните селективни притисоци.
Barthlomow, G.A., and Birdsell, J., vo: Montagu A. (ed.) (1962).
Исто така значајни дела за оваа проблематика се:
Washburn, S., (ed.), (1961) Social Life of Early Man;
Spuhler, (ed.), (1959) The Evolution of Man's Capacity for Culture;
Roe, A., and Simpson, G.G., (eds) Behavior and Evolution (1958).
11. Phipper, J., (1973).
12. Johanson, D., (1989), 255.
13. Ibid, 257. Најстари знаци за афаренсис се фосилните остатоци на фронталната коска на черепот и џемур, пронајдени од Тим Вајт и Дезмонд Кларк во Етиопија во 1981 година кои се проценети на околу четири милиони години старост, додека најмлад афаренсис е од Хадар и се проценува на 2,9

милиони години.

14. Питер Медавар истакнува дека од едно еволутивно стојалиште "човекот е голем аматер меѓу животните". Тој продолжува: "Едно само професионално животно со својата структура или функција веројатно би се предало во ропство...". Medaver, P., i Džin Medaver (1986), 200.
15. Различни автори застапуваат различни мислења за појавата на бипедална локомоција. Едно карактеристично мислење застапува Оувен Лавцој кој смета дека предокот на Луси имал бипедален од иако сеуште бил адаптиран на миоценската шума. Во: Johanson, D., (1981).
16. Johanson, D., (1989), 260.
17. Ibid, 262.
18. Ричард Лики ги откри фосилните остатоци на еден прилично развиен череп во источна Туркана во Кенија засега познат под каталошкиот број KNM 1470, чија старост се проценува измеѓу 1,6 и 2,5 милиони години, со кранијален капацитет од 775 сантиметри кубни.
19. Johanson, D., (1989), 262.
20. Mono, Ž., (1983), 159-160.
21. Šanže, Ž. P., (1986), 326.
22. Rose, S., (1987), 5-6, 111.
23. Johanson, D., (1989), 265.
24. Freeman, D., (1980), 201.
25. Mayer, E., (1989), 49.
26. Mayer, E., (1980), vo: Freeman, D., (1980), 201.
27. Ibid, 201.
28. Ibid, 201.
29. Freeman, D., (1980), 206.
30. Harris, M., (1980), vo: Montagu A. (ed.)
31. Freeman, D., (1980), 205. Vo: Montagu A. (ed.).
32. Мерењето на староста на новопронајдените камени орудија покажуваат дека орудижата се стари повеќе од два милиони

години, многу повеќе од оние што се пронајдени во Олдувајскиот регион чија старост се проценува на 1,75 милиони години. Haris, M., (1980), 48.

33. Freeman, D., (1980), 205.
34. Ibid, 206.
35. Medaver, P., (1986), 65. Питер Медавер смета дека неутралните термини егзосоматска или егзогенетска еволуција се поадекватни, затоа што терминот културна еволуција би можел да се сфати како еволуција на културата чиј чинител е самата култура.
36. Washburn, S., (1978), vo: Montagu A. (ed.), 154.
37. Halloway, R., (1969), 395.
38. Washburn, S., (1980), Vo: Montegu A. (ed.), (1980), 264-265.
39. Freeman, D., (1980), 209.
40. Ibid, 209.
41. Ibid, 211.

ГЛАВА V

1. Marx, K., (1967), 324.
2. Ibid, 364.
3. Supek, R., (1963), 52.
4. Willson, E.O., (1988), 191.
5. Graham, L., (1971), cit. vo: Heyer, P., (1982), 13.
6. Марксово писмо до Енгелс од 1860. Цит. во: Heyer, P., 15.
7. Hobsbawn, E., (ed.) Во: Hymes D. (1974), 419-20.
8. Diamond, S., (1974), Во: Hymes D. (ed.), 419.
9. Zircle, C., (1959).
10. Станува збор за авторите: Х.Маркузе, Т.Адорно, М. Хоркхајмер и др.
11. Особено критички кон Енгелс беа А.Шмит, Л.Колети и др.
12. Timpanaro, S., (1978). Англискиот марксистички теоретичар Р. Вилијамс, застапник на "културниот материјализам", го дели мислењето на Тимпанаро за осовременување на марксизмот, но смета дека прашањата кои ги поставува Тимпанаро треба да се специфицираат со оглед на современата ситуација на односот човек - природа.
Williams, R., (1980), 109.
13. Timpanaro, S., (1978), 75.
14. Ibid, 10.
15. Ibid, 10.
16. Ibid, 41-42.
17. Rose, S., et al. (1980), 169.
18. Heyer, P., (1982), 4.
19. Ibid, 27.
20. Canevacci, M., (1987), 165.
21. Ibid, 168.
22. Ibid, 168
23. Ibid, 172.
24. Marx, K., (1967), 283-4.
25. Ibid,

26. Heyer, P., (1982), 70.
27. Damjanović, M., (1977), 17.
28. Meloti, U., (1981), 635-6.
29. Manghi, S., (1987), 112
30. Venable, V., (1945), X.
31. Heyer, P., (1982), 76.
32. Dobzhansky, T., (1972), Bo: Pringle (ed.).
33. Timpanaro, S., (1978), 40-41.
34. Marx, K., (1967),
35. Lewins, R., i Lewontin, R., (1987), 322. 259
36. Ibid, 322
37. Washburn, S., (1978), cit. vo: Freeman, D., (1980), 211.
38. Marx, K., (1975), 166.
39. Williman, I., (1981), 11.
40. Cohen, G.A., (1980), 151.
41. Marx, K., (1967),
42. Bastid, R., (1973), 161-2.
43. Marx, K., (1959),
44. Marx, K., (1975), 163
45. Heyer, P., (1982), 89. ; Williman, I., (1981), 11.
46. Marx, K., (1975), 292.
47. Manghi, S., (1987), 96-97, 106
48. Supek, R., (1965), 52.
49. Cit. vo: Heyer, P., (1982), 122
50. Fojerbah, L., cit. vo: Heyer, P., (1982), 123
51. Ibid, 123
52. Maha, K., (1988).
53. Marx, K., (1967), 277.
54. De Vore, I., cit. vo: Geertz (1973), 68.
55. Ibid, 69.
56. Hallowel, A.I., (1967), 4.
57. Manghi, S., (1987)
58. Ibid, 94-96

59. Ingrosso, M., (1987), 5-6, 120
60. Lazer, D., (1980), 252.
61. Carrithers, M., vo: Howell, S., and Willis, R. (1989),
62. Humphry, N., (1976).
63. Carritthers, M., (1989), 204.

Л И Т Е Р А Т У Р А

Aberle, David

1963

"The Incest Taboo and the Mating Paterns of Animals". American Antropologist, 65: 253-265.

Adams, Richard N.

1981

"Natural Selection, Energetics and 'Cultural materialism' with CA". Curent Antropology, vol. 22.

Adler, Mortimer J.

1967

The Difference of Man and the Diference it Makes, New York, World Publishing.

Allen, Joseph et al.

1978

"Against 'Sociobiology'", vo: Caplan A. L. (ed.), 1978, The Sociobiology Debete, New York, Harper and Row.

Alper, Joseph et al.

1978

"The Implications of Sociobiology", vo: Caplan A. L. (ed.), 1978. The Sociobiology Debate, New York, Harper and Row.

Ardrey, Robert

1961

African Genesis: A Personal Investigation into the Animal Origins and Nature of Man, New York, Atheneum.

1967

The Teritorial Imperative, New York, Atheneum.

Bahannau, Paul and Mark Clater (eds.)

1973

High Points in Antropology, New York, Alfred A. Knopf.

Banton, Michael (ed.)

1961

Darvinism and The Stady of Society, London, Tavistock Publications.

Barash, David P.

1977

Sociobiology and Behavior, New York, Elsevier North-Holland.

Barnett, S.A.

1973

"On the Hazards of Analogies", vo: Montagu Ashley (ed.) 1973, Man and Agression, London, Oxford University Press.

1980

"Biological determinism and the Tashmanian Native Hen", vo: Montegu Ashley (ed.), 1980. Sociobiology Examined, New York, Oxford University Press.

Barkow, Jerome H.

1978

"Culture and Sociobiology". American Antropologist, 80: 5-20.

1980

"Is This the New of Human Nature?", vo: Montagu Ashley (ed.), 1980, Sociobiology Examined, New York, Oxford University Press.

Bastide, Roger

1973

Aplied Antropology, London, Crooun Helm.

Benthall, Jonathan (ed.)

1973

The Limits of Human Nature, London, Butler & Tanner LTD.

Berkowitz, Leonard

1973

"Simple Views of Agression", vo: Montagu Ashley (ed.), 1973, Man and Agression, London, Oxford University Press.

Bidney, David

1953

Theoretical Antropology, New York, Columbia University Press.

Bigelow, Robert

1975

"The Role of Competition and Cooperation in Human Evolution", vo: Nettleship Martin A., Dalegivers R., Nettleship Anderson (eds.), 1975, War, Its Causes and Correlates, Paris, Hague, Mouton Publishers.

Bock, Keneth

1980

Human Nature and History: A Response to Sociobiology, New York, Columbia University Press.

Bontantini, Massimo A.

1987

"'A priori' između biologije i kulture", Marksi-
zam u svetu, br. 5.6.

Bottomore, Tom (ed.)

1988

Interpretations of Marx, Oxford, Basil Blackwell.

Brew, J.O. (ed.)

1968

One Hundred Years of Anthropology, Cambridge, Mass.
Harvard University Press.

Brothwell, Don (ed.)

1977

Biosocial Man, London, Eugenics Society Reader,
Institute of Sociology.

Brown and Lahren

1973

"More on Hunting Ability and Increased Brain Size",
Current Anthropology, 14 (3): 309-310.

Beuttner - Janusch, Jehu

1966

Origins of Man, New York, Wiley.

Burian, Richard M.

1978

"A Methodological Critique of Sociobiology", vo:
Caplan A.L. (ed.), 1978, The Sociobiology Debate,
New York, Harper and Row.

Callan, Hilary

1970

Ethology and Society, Oxford, Clarendon Press.

Canevacci, Massimo

1987

"Hipostruktura: Bilješke za dijalektičku 'trija-

dičku' antropologiju", Marksizam u svetu, br. 5-6.

Caplan Arthur L. (ed.)

1978

The Sociobiology Debate, New York, Harpers&Row.
Published.

Carthy, J.D. and Ebling J. E. (eds.)

1964

The natural history of Aggression, London, Academic Press.

Carby-Samuels, Norace R.

1975

"War: Another Fact of Human Evolution", vo: Nettleship M.A., Daegivens R., nettleship A. (eds.), 1975, War, Its Causes and Correlates, Paris, Hague, Mouton Publishers.

Carlighar, Sally

1973

"War Is not in Our Genes", vo: Montagu A. (ed.), 1973, Man and Aggression, London, Oxford University Press.

Cassirer, Ernest

1978

Ogled o čovjeku, Zagreb, naprijed.

Chagnon, Napoleon A.

1968

"Yanomomo Social Organization and Warfare", vo: Fried et al. (ed.), 1968, —

Clark, Grahame

1967

The stone Age hunters, New York, M.C.Graw Hill.

Cohen, G.A.

1978

Karl Marx's Theory of History: A Defence, Oxford, Clarendon Press.

Collins, Desmond et al.

1969

"Culture Traditions and Environment of Early Man",
Current Anthropology, 10: 267-316.

Conway, Zircle

1959

Evolution, Marxian Biology and the Social Science
Philadelphia, University of Pennsylvania Press.

Corning, Peter

1975

"An Evolutionary paradigm for the Study of Human
Agression", vo: Nettleship M., Dalegivens R.,
Nettleship A. (eds.), 1975, War, Its Causes and
Correlates, Paris, Hague, Mouton Publishers.

Dagenais, J.J.

1972

Models of Man, The Hague Nijhot.

Damjanović Milan

1977

Istorija kulture, Niš, Gredina.

Doki^Nus, Richard

1979

Sebični gen, Beograd, kultura.

De Vore, Irven

1965

"The Evolution of Social Life", vo:fax, Sol (ed.),
1965, Horizons of Antropology, George Allen & Unwin
LTD.

Dawkins, Richard

1982

The Extended Phenotype, Oxford, University Press.

Дарвин, Чарлс

1977

Човеково порекло и сполно одабирање, Нови Сад,
Матица српска.

Дарвин, Чарлс

1979

Потеклото на видовите, Скопје, Мисла.

Darwin, Charles

1988

The Blind Watchmaker, London, Penguin Books.

Diamond, Stanley

1964

"A revolutionary Discipline", Curent Antropology,
Vol. 5. 432-437.

1964

Primitive Views of the World, New York, Columbia
University Press.

Diamond, Stenley (ed.)

1979

Toward a Marxist Antropology: Problems and Pers-
pectives, Hague, Mouton.

Dilmon Ilkom

1983

Freud and Human Nature, New York, Basil Blackwell.

Dobzhansky, Theodosius

1959

"Human Nature as a Product of Evolution", vo: Maslow A.H. (ed.), 1959.

1961

"Man and Natural Selection", American Scientist, 49: 258-299.

1972

"Unique Aspects of Man's Evolution", vo: Pringle (ed.).

1982

Evolucija čovečanstva, Beograd, Nolit.

Dubos, Rene

1959

Mirage of Health, New York, Harper and Brothers Publishers.

1973

"Man's Nature and Social Institutions", vo: Montagu A. (ed.), 1973, Man and Aggression, London Oxford University Press.

1974

Beast or Angel, New York, Charles Scribner's Sons.

Durham, William

1978

"Toward a Coevolutionary theory of Human Biology and Culture", vo: Caplan A.L. (ed.), 1978, The So-

ciobiology Debate, new York, Harper and Row.

Edey, Maitland A. and Johanson, Donald C.

1989

Bleuprints: Solving the Mistery of Evolution,
London, Little Brown and Company.

Eibl-Eibesfeldt, J.

1975

Aggresssion in the Iko-Bushmen", vo: Nettleschip
M., Dalegivens K. and Nettelschip A. (eds), War,
Its Causes and Corælates, Paris, Hague, Mouton
Publischers.

Eisenberg, Leon

1973

"The human Nature of Human Nature", vo: Montagu A.
(ed.), 1973, Man and Aggression, London, Oxford uni-
versity Press.

Elisely, Loren C.

1955

"Fossil Man and Human Evolution", vo: Thomas W.Jr.
(ed.), Curent Antropology, Chicago, the University
of Chicago Press.

Emiliani, Cesare et al.

1968

"The Plistocene Epoch on the Evolution of Man",
Curent Antropology, 9: 27-47.

Emlen, Stephen T.

1978

"An Alternative Case for Sociobiology", vo: Cap-
lan A.L. (ed.), 1978, The Sociobiology Debate,
New York, Harper and Row.

Farb, Peter

1978

Humanikind, Boston, Houghton Mifflin Company.

Fremlin, J.n.

1964

"How many people can the World Support?" New Scientist, 24: 285-287.

Freeman, Deren

1980

"Sociobiology: The 'Antidiscipline' of Anthropology", vo: Montagu A. (ed.), 1980, Sociobiology Examined, New York, Oxford University Press.

Fox Robin and Asher Flising

1976

"Human Ethology", Annual Review of Anthropology, vol. 5.

Fried M., Haris M. and Murpgy n. (eds.)

1968

The Anthropology of Armed Conflict and Aggression, New York, Naturel History press.

From, Erih

1985

Marksovo shvatanje čoveka, Beograd, grafos.

1989

Anatomija ljudske destruktivnosti I i II, Zagreb, Naprijed.

Gallan, Hilary

1970

Ethnology and Society: Towards on An Antropological View, Oxford, Clarendon Press.

Gallino, Luciano

1987

"Koevolucija biologije i kulture", Marksizam u svetu, br. 5-6.

Geertz, Clifford

1965

"The Transition to Humanity, vo: Tax, Sol (ed.), Horizons of Antropology, London, George Allen and Unwin LTD.

1973

The Interpretation of Cultures, New York, Basic Books.

Gehlen, Arnold

1974

Čovjek, Sarajevo, Veselin masleša.

Givens, Dale K.

1975

"Aggression in Nonhuman Primates: Implications for Understanding Human Behaviour", vo: Nettelschip K., Dalegivens R, and Nettelschip A. (eds.), 1975, War, Its Causes and Correlates, Paris, Hague, Mouton Publishers.

Gorer, Geoffrey

1973

"Ardrey on Human Nature: Animals, Nations, Imperatives", vo: Montagu A. (ed.), 1973, Man and Aggression, London, Oxford University Press.

Hadžiselimović, Rifat

1967

Uvod u teoriju antropogeneze, Sarajevo, svetlost.

Hallowell, Irwing

1967

Culture and Experience, New York, Schocken Books.

Hamilton, W.D.

1978

"The Genetical Evolution of Social Behaviour", vo: Caplan A.L. (ed.), 1978, The Sociobiology Debate, New York, Harper and Row.

Harris, Marvin

1969

The Rise of Anthropological Theory: A History of the Theory of Cultures, London, Routledge and Kegan Paul.

1978

Canibals and Kings: The Origins of Cultures, London, Collins.

1980a

"Sociobiology and biological Reductionism", vo: Montagu A. (ed.), 1980, Sociobiology Examined, New York, Oxford University Press.

1980b

Culture, People, nature, New York, Harper and Row Publishers.

1980c

Cultural Materialism, New York, Vintage Books.

Helmuth, Herman

1973

"Human Behaviour: Aggression", vo: Montagu A. (ed.) 1973, Man and Aggression, London, Oxford University Press.

1973

"Canibalism in Paleoantropology and Ethology", vo: Montagu A. (ed.), 1973, Man and Aggression, London, Oxford university Press.

Heyer, Paul

1982

Nature, human nature and Society, London, Greenwood Press.

Hjum, Vejvid

1983

Rasprava o ljudskoj prirodi, Sarajevo, veselin masleša.

Hockett, Charles F. and Robert Asher

1964

"The Human Evolution", Curent antropology, 5: 135-168.

Hollis, M.

1977

Models of Man, Cambridge.

Hollowey, Ralph L.

1967

"Tools and teeth: Some Speculations regarding Canine reduction", American antropologist, 69: 63-67.

1969

"Culture a human domain", Curent Antropology, 10, no. 4: 395-407.

1973

"Territory and Aggression in Man: A Look at Andrey's Territorial Imperative", vo: Montagu A. (ed.); 1973, Man and Aggression, London, Oxford University Press.

Horigan, Steven

1988

Nature and Culture in Western Discourses, London, Routledge.

Howell F.G., Boulier (eds.)

1963

African Ecology and Human Evolution, New York,

Howell, Signe and Willis Roy (eds.)

1989

Societies at Peace, London, Routledge.

Hutton, Richard

1978

Bio-Revolution, New York, A Mentor Book.

Huxley, Julian

1953

Man in the Modern World, New York, The New American Library.

1955

"Evolution, Cultural and Biological", vo: Thomas W.L.Jr. (ed.), 1955, Current Anthropology, Chicago, Chicago University Press.

1957

Evolution in Action, New York, The American Library.

Hunt, Morton

1973

"Man and Beast", vo: Montagu A. (ed.), 1973, Man and Aggression, London, Oxford University Press.

Jacob, Francois

1977

"Evolution and tinkering", Science, vol. 196.

Jay, Gould Stephen

1977

Ever Since Darwin, New York, W.W., Norton and Comp.

1978

"Biological Potential V.S. Biological Determinism", Kaplan A.L. (ed.), 1978, The Sociobiology Debate, New York, Harper and Row.

1980

"Sociobiology and Human Nature: A Postpanglossian Vision", vo: Montagu A. (ed.), 1980, Sociobiology Examined, New York, Oxford university Press.

1982

The Panda's Thumb, London, W.W., Norton and Comp.

Johanson, Donald C. and Edey Maitland A.

1981

Lucy, London, Penguin Books.

Johanson, Donald and Shreeve, James

1989

Lucy's Child, New York, Avon Books.

Jolly, Clifford

1970

"The Seed-Eaters: A New Model of Hominid Differentiation Based on a Baboon Analogy", Man, 5: 5-26.

Jonathan, Benthall (ed.)

1973

The Limits of Human Nature, London, Allen Lane.

Ingrosso, Marco

1987

"Individualne odlike i društveni sistem 'poverenje'

u odnosima razmjene i društvenosti", marksizam u svetu, br. 5-6.

Karel, Kara

1968

"On the Marxist theory of War and Peace", Journal Peace research, vol. 5: 1-28.

Kelse, Jack

1970

Physical Antropology, Philadelphia, Lippincott.

King, James C.

1980

"The genetics of Sociobiology", vo: Montagu A. (ed.), 1980, Sociobiology Examined, New York, Oxford university Press.

Klopfer, Peter H.

1973

"From Andrey to Altruism: A Discourse on the biological basis of human behaviour", vo: Montagu A. (ed.) 1973, Man and Aggression, London, Oxford University Press.

Kluckhohn, Clyde

1962

Culture and behaviour, New York, The Free Press.

Kortlandt, A.

1975

"Wild Chimpanzees Using Clubs in Fighting an Animated stuffed Leopard", vo: Nettlechip M., Dalegiovens K. and Nettlechip A. (eds.), War, its Causes and Correlates, Paris, Hague, Mouton publishers.

Krader, Lawrence

Etnologija i Antropologija u Marksa, Zagreb,
Stvarnost.

Kroeber, Alfred L.

1963

Antropology; Culture Patterns and Processes, New
York, A Harbringer book.

1963

Antropologija danas, Beograd, vuk Karadžić.

1974

"The Superorganic", vo: Montagu A. (ed.), 1974,
Frontiers of Antropology, new York, G.P. Putkom's
Sons.

Krakauer, Daniel

1975

"The Species-Specific Framework of Man and its Evo-
lution", vo: Nettelship M., Dalegivens R. and nettel-
ship A. (eds.), war, its Causes and Correlates, Paris,
Hague, Mouton, Publischers.

Kropotkin, Peter

1978

"Mutual Aid: A Factor of Evolution", vo: Caplan A.L.
(ed.), The Sociobiology Debate, new York, Harper and
ROW.

Kuper, Adam

1988

The Invention of Primitive Society, London, Routledge.

Laughlin, William

1968

"Hunting: An Integrating Biobehaviour System and Its Evolutionary Importance", vo: Lee R., De Vore I. (eds.), Man the Hunter, Chicago, Aldine.

Lazer, David

1980

"On the Evolution of Intelligence and Social Behaviour", vo: Montagu A. (ed.), 1980, Sociobiology Examined, New York, Oxford University Press.

Lee, Richard

The Kung San - Man, Women and Work a Foraging Society, Cambridge.

Lee, R. B. and De vore, I.,

1968

Man the Hunter, Chicago, Aldine.

Leoch, Edmond

1968

Social Antropology, Glasgow, Fontana Press.

Lewontin, Richard, Rose Steven and Kamin Leon

1987

"Biologija, ideologija i čovekova priroda", Marksi-
zam u svetu, br. 9-10.

Lider, Julian

1977

On the Nature of War, Westmead, Saxson House,
Farnborou Hants, England.

Lorenz, Konrad

1966

On Aggression, London, Methuen.

1978

Temelji etologije, Zagreb, Globus.

1981

"The Ethological Approach to the Explanation of Behaviour", vo: Stevenson Leslie (ed.), 1981, The Study of Human Nature, new York, Oxford University Press.

Lumsden, Charles J. and Wilson Eduard O.

1981

Genes, Mind and Culture: the Coevolutionary Process, London, Harvard University Press.

1983

Promethean Fire, London, Harvard University Press.

Macdonald, Norman

1975

"The Biological Factor in the Etology of War: A Medial View", vo: Nettleleship M., Dalegivens R. and Nettelship A. (eds.), 1975, War, Its Causes and Correlates, raris, hague, Mouton Publischers.

Maha, Karel

1988

Ludvig Fojerbah i zasnivanje filozofske antropologije, beograd, Istraživačko izdavački sentar SSO Srbije.

Manghi Sergio

1977

"O prirodnoj kompleksnosti društvenoga", Marksizam u svetu, br. 5-6.

Manners and Kaplan

1968

Theory in Antropology, Chicago.

Marx Karl i Engels Fridrih

1967

Rani radovi, Zagreb, Naprijed.

Marks, Karl

1959

Beda filozofije, Zagreb, Naprijed.

1975

Капиталот, том I, Скопје, Мисла.

Maslow, Abraham H. (ed.)

1959

new Knoledge in Human Values, new York, Harper and Row Publishers.

Masserman, Jules

1963

violence and War, vol. 6. New York, Grune and Stratton.

Mayr, Ernst

1970

Životinjske vrste i evolucija, Beograd, vuk Karadžić.

1982

The growth of Biological thought, London, Harvard university Press.

mead, Margarete

1966

Continuities in Cultural Evolution, New Haven.

1968

Coming of Age in Samoa, New York, A Laure Edition.

Medaver Piter i Džin

1986

Nauka o životu, Beograd, Nolit.

Melotti, Umberto

1981

"Towards a New theory of the Origin of the Family with CA", Current antropology, vol. 22.

1987

"Biologija, kultura i racionalnost: proturečje civilizacije i dijalektika oslobođenja", Marksisizam u svetu, br. 5-6.

Melvin, Rader

1979

Marx's Interpretation of History, New York, Oxford university Press.

Midgley, Mary

1980

"Rival Fatalisms: The Hollowness of the Sociobiology Debate", vo: Montagu A. (ed.), 1980, Sociobiology Examined, New York, Oxford university Press.

1978

Beast and Man, Ithaca, Orvell University Press.

1980

"Gene-juggling", vo: Montagu A. (ed.), 1980, Sociobiology Examined, New York, Oxford University Press.

Miller, George

1972

"Linguistic Communication as a Biological Process",
 vo: Pringle J.W.S. (ed.), 1972, Biology and Human
 Sciences, Oxford, Clarendon Press.

Miller, Laurence

1978

"Fated Genes", vo: Caplan A.L. (ed.), 1978, The
 Sociobiology Debate, New York, Harper and Row.

1978

"Philosophy, Dichotomies and Sociobiology", vo:
 Caplan A.L. (ed.), 1978, Sociobiology Debate, New
 York, Harper and Row.

Mihailaš, Kšištof

1986

Čovek u modernim naukama, novi Sad, Književna Zaednica.

Mono, Zak

1983

Slučajnost i nužnost, Beograd, Pečat.

Montagu, Ashley

1957

The Direction of Human Development: Biological and
 Social Basis, London, Watts.

1962

The Humanization of Man, New York, Grove Press, Inc.
 1962 (ed.).

1962 (ed.)

Culture and Evolution of Man, New York, Oxford
 University Press.

1968 (ed.)

Culture and Development of Man, New York, Oxford

University Press.

1964 (ed.)

The Concept of Race, Glencoe, Free Press.

1968 (ed.)

The Concept of the Primitive, New York, Free Press.

1973 (ed.)

Man and Aggression, London, Oxford University Press.

1974 (ed.)

Frontiers of Anthropology, New York, G.P. Putnom's Sons.

1980 (ed.)

Sociobiology Examined, Oxford, Oxford University Press.

Moren, Edgar

1981

Čovek i smrt, Beograd, BIGZ.

Morison, Robert S.

1978

"The biology of Behaviour", vo: Caplan A.L. (ed.), 1978, The Sociobiology Debate, New York, Harper and Row.

Nettelship, Marvin A., Dalegivens R. and nettelship A. (eds.),

1975

War, Its Causes and Correlates, Hague, Mouton Publishers.

Oakley, Kenneth P.

1962

"A Definition of Man", vo: Montagu A. (ed.), 1962, Culture and the evolution of Man, New York, Oxford University Press.

Peter K. and Petryszak N.

1980

"Sociobiology versus biosociology", vo: Montagu A. (ed.), 1980, Sociobiology examined, new York, Oxford university Press.

Pfeiffer, John E.

1973

The Emergence of Man, London, Cardinal.

Pringle J.w.S (ed.)

1972

Biology and the Human Sciences: the Herbert Spenser Lectures, Oxford, Clarendon Press.

Radhakrishnan S. and Rajn P.T. (eds.)

1966

The Concept of Man, London, George Allen and unwin.

read, Carweth

1974

"An Hypothesis Concerning Our Origin", vo: Montagu A. (ed.), frontiers of Antropology, new York, G.P. Putnam's Sons.

Rose, Steven

1980

"It's Only Human Nature": The Sociobiologist's Fairyland", vo: Montagu A. (ed.). 1980, Sociobiology Examined, new York, Oxford university Press.

rose, Steven, Lewontin, R.C. and kamik, Leon J.

1984

Not in our Genes, London, Penguin Books.

Rotkacker, Erick

1985

filozofska antropologija, sarajevo, veselin masleša.

Rubustelli, Frančesko i Pagani, Jamila

1987

"Instinkt i kultura", vo: Marksizam u svetu, br. 5-6.

Ruse, Michael

1978

"Sociobiology: A Philosophical Analysis", vo: Caplan A.L. (ed.) The Sociobiology Debate, New York, Harper and Row.

Sahlins, Marshall D.

1973

"African Memesis: An Off Broadway Review", vo: Montagu A. (ed.), 1973, Man and Aggression, London, Oxford University Press.

1976

The Use and Abuse of Biology, London

1976

Culture and Practical Reason, Chicago, W.P.

Sanže, Žak-Pjer

1986

Neuronski čovek, Beograd, Nolit.

Santangelo, Antonio

1987

"Pojam predkulturnog ponašanja", Marksizam u svetu, br.5-6.

Schneirla, T.C.

1973

"Instinkt and Aggression", vo: Montagu A. (ed.), 1973, Man and Aggression, London, Oxford University Press.

1973

"That Old-Time Aggression", kaj: Montagu A. (ed.),
Man and Aggression, London, Oxford Univ. Press.

Sève, Lucien

1978

Man in Marxist Theory and The Psychology of Per-
 sonality, Sussex, The Harvester Press, New Jersey,
 Humanities Press.

Simon, Michael A.

1980

"Biology, Sociobiology and the Understanding of
 Human Social Behaviour", kaj: Montagu A. (ed.),
 1980, Sociobiology Examined, New York, Oxford
 University Press.

Simpson, G.

1966(1949)

The Meaning of Evolution, New Haven and London
 Yale University Press.

Sipes, Richard G.

1975

"War, Combative Sports and Aggression: A Preli-
 minary Causal Model of Cultural Patterning", kaj:
 Nettleship M.A., Dalegivens R., Nettleship A.
 (eds.), 1975, War, Its Causes and Corelates.

Smith, Maynard J.

1964

"Group Selection and Kin Selection", Nature, no.
 4924.

Šmit, Alfred

1981

Pojam prirode u Marksovom učenju, Beograd, Kult.

Sociobiology Study **Group** of Science for the People
1978

"Sociobiology - Another Biological Determinism",
kaj: Caplan A.L. (ed.), 1978, The Sociobiology
Debate, New York, Harper and Row.

Stevenson, Leslie
1974

Seven Theories of Human Nature, Oxford, Clarendon Press.

1981 (ed.)

The Study of Human Nature, (New York) Oxford University Press.

Steward, Julian H.
1968

"Causal Factors and Processes in the Evolution of Pre-farming Societies", kaj: Lee R.B., De Vore I. (eds.), 1968, Man the Hunter? Chicago,

Stewart, Omer C.
1973

"Lorenz/Margolin on the Ute", kaj: Montagu A. (ed.), 1973, Man and Aggression. London, Oxford University Press.

Stone, Sade D.
1978

"The Evolution of Sociality", kaj: Caplan A.L. (ed.). 1978, The Sociobiology Debate, New York Harper and Row.

Stor, Entoni
1989

Ljudska agresivnost, Beograd, Nolit.

Suhodolski, Bogdan

1972

Moderna filozofija čoveka, Beograd, Nolit.

Supek, Rudi

1981

Psihologija i antropologija, Beograd, Nolit

1963

Humanizam i naturalizam:doprinos u Marxa, wo
Humanizam i socijalizam, Zbornik radova, Zagreb,
Naprijed.

1989

Ova jedina zemlja, Zagreb, Globus.

Swinewood, Alan

1979

Marx and Modern Social Theory, London, The Mac-
millan Press.

Sylverman, Sydel (ed.)

1981

Totems and Teachers, New York, Columbia Univ.
Press.

Tax, Sol

1965

Horizons of Anthropology, London, G.Allen and
Unwin Ltd.

Terray, E.

1972

Marxism and "Primitive" Societies, New York/Lon-
don Monthly Rev. Press.

Thomas,Williams L. Jr. (ed.)

1955

Current Anthropology, Chicago, The Univ. Of Chic.

Thomas, David

1979

Naturalism and Social Sciences, Cambridge, s.a.

Tiger L. and Fox R.

1978

"The Human Biogram", kaj: Caplan A.L. (ed.), 1978
The Sociobiology Debate, New York, Harper and Row.

Timpanaro, Sebastian

1975

On Materialism, London, NLB, s.a.

Trigg, Roger

1982

The Shaping of Man, Oxford, Basil Blackwell.

1985

Understanding Social Sciences, Oxford, B. Black.

Trivers, Robert L.

1978

"The Evolution of Reciprocal Altruism", kaj: Caplan A.L. (ed.), The Sociobiology Debate, ibid.

Vernon, Venable

1945

Human Nature: The Marxian View, New York.

Williams, Raymond

1980

Problems in Materialism and Culture, London.

Waddington, C.H.

1961

"The Human Evolutionary System", kaj: Banton M. (ed.), Darwinism and Study of Society, London, Tavistock Publications.

Wallace, Anthony F.C.

1970

Culture and Personality, New York, Random House.

Walliman, Isidor

1981

Estrangement, London, Greenwood Press.

Washburn, S.L.

1950

"The Analysis of Primate Evolution with Particular Reference to the Origin of Man", Gold Spr. Harb, Simp. Quant. Biol. 15:67-78.

1962

"Tools and Human Evolution", kaj: Montagu A.(ed.) 1962, Culture and the Evolution of Theory. New York, Oxford University Press.

1968

"One Hundred Years of Sociological Anthropology", Cambridge, Mass. Harvard Univ, Press.

1980

"Human Behaviour of Other Animals", kaj:Montagu A. (ed.), 1980,Sociobiology Examined, ibid.

Washburn, S.L. and Lancaster C.S.

1968

"The Evolution of Hunting", kaj: Lee R.B. and De Vore I. (eds.), 1968, Man the Hunter, Chicago, Aladin.

Watson, Richard A. , Patty, Watson

1969

Man and Culture, New York

Weiss, Paul

1983

Nature and Man, New York, Univ, Press of Amer.

Wilson, Edward O.

1975

Sociobiology: The New Synthesis, Cambridge, Mass.

1978

Human Nature, Cambridge, Mas.

1978

"Accademic Vigilantism and the Political Significance of Sociobiology", kaj: Caplan A.L. (ed.), 1978, The Sociobiology Debate, New York, Harper and Row.

1978

"Man: form Sociobiology to Sociology", kaj Caplan, A.L. (ed.), The Sociobiology Debate, New York, Harper and Row.

1978

On Human Nature, London, Harvard University Press.

Wing-Tsin, Chan

1960

"The Concept of Man in Chinese Thought", vo: Radhakrishnan and P.T.Rajn (eds.), 1960, The Concept of Man (A Study of Comparative Philosophy), London, Ruskin House.

Wright, Quincy

1965

Study of War, Chicago, Univ. Of Chicago Press.

Wolf, Eric R.

1974

Anthropology, New York, W.W. Norton and Comp.Inc.

Wynne, Edwards V.C.

Wynne, Edwards V.C.

1978

"Intergroup Selection in the Evolution of Social Systems", kaj: Caplan A.L. (ed.), 1978, The Sociobiology Debate, New York, Harper and Row.

Young, Clarence W.

1975

"An Evolutionary Theory of the Causes of War", kaj: Nettleship A., Dalegivens R. Nettleship A. (eds.), 1975, War, Its Causes and Correlates, Paris, Hague, Mouton Publishers.

Zbornik radova

1983

Humanizam i socijalizam, Zagreb, Naprijed.